

PRAVOSODNI BILTEN

2/2024

UREDNIŠKI ODBOR

Predsednica uredniškega odbora

Dr. Mateja KONČINA PETERNEL
Vrhovno sodišče Republike Slovenije

Namestnica predsednice

Blanka JAVORAC ZAVRŠEK
Ministrstvo za pravosodje

Člani:

Mirjam KLINE
Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije

Dr. Ivanka DEMŠAR POTOČNIK
Državno odvetništvo Republike Slovenije

Petja PLAUŠTAJNER
Odbetniška zbornica Slovenije

Marjana TIČAR BEŠTER
Notarska zbornica Slovenije

Tajnica uredniškega odbora

Vlasta KORENJAK
Ministrstvo za pravosodje
tel. št. 01/369 52 94

Izdaja

Ministrstvo za pravosodje
Center za izobraževanje v pravosodju
Ljubljana, Župančičeva 3

Jezikovno uredil

Sektor za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije

Periodičnost

3 številke letno

Naklada

400 izvodov

Grafična priprava, prelom in tisk

Mipos d. o. o.

PREGLED VSEBINE

UVOD	5
------------	---

ČLANKI

Ivan Šelih Namestnik varuha človekovih pravic Varuh človekovih pravic Republike Slovenije Mag. Jure Markič Svetovalec varuha Varuh človekovih pravic Republike Slovenije POGLED VARUHA ČLOVEKOVIH PRAVIC NA POSTOPEK PRED SODIŠČI PO ZAKONU O DUŠEVNEM ZDRAVJU	9
Mag. Miran Pustoslemšek Doktor medicine, specialist psihiater Univerzitetni klinični center Maribor PROBLEMATIKA PONOVI TVENE NEVARNOSTI PRI NEPRIŠTEVNIH STORILCIH KAZNIVIH DEJANJ V REPUBLIKI SLOVENIJI	27
Nataša Novak Koordinatorica obravnave v skupnosti Center za socialno delo Severna Primorska IZVAJANJE OBRAVNAVE V SKUPNOSTI OB ODPUSTU OSEBE V SKUPNOST (IZ ENOTE ZA FORENZIČNO PSIHIATRIJO)	31
Branko Brinšek Doktor medicine, specialist psihiater RAZUMEVANJE ODNOSA MED SPRTIMI STARŠI	53
Dr. Anja Andrejč Balažič Univerzitetna diplomirana psihologinja Center za socialno delo Pomurje PRIDOBITEV OTROKOVEGA MNENJA.....	63
Tajka Golob Obrenović Ovetnica Odvetniška pisarna Gross & Golob v Ljubljani KOLIZIJSKI SKRBNIK V DRUŽINSKIH POSTOPKIH PRAKTIČNI POGLED ODVETNICE.....	81

Helena Miklavčič Višja sodnica Vrhovno sodišče Republike Slovenije USTANOVITEV IN PREOBLIKOVANJE JAVNIH ZAVODOV	89
---	-----------

Dr. Luka Vavken Pravosodni svetnik Vrhovno sodišče Republike Slovenije PROCESNI VIDIKI ODLOČANJA O PRIPORU V NOVEJŠI (USTAVNO)SODNI PRESOJI	103
---	------------

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Gregor Špajzer Višji sodnik Višje sodišče v Ljubljani STROŠKI IN SODNE TAKSE V PRAVDNEM IN NEPRAVDNEM POSTOPKU	123
--	------------

Gregor Špajzer Višji sodnik Višje sodišče v Ljubljani STROŠKI IN SODNE TAKSE V IZVRŠBI IN ZAVAROVANJU	137
---	------------

Mojca Hrastnik Pravosodna svetnica Vrhovno sodišče Republike Slovenije PREGLED POMEMBNEJŠIH ODLOČB S PODROČJA INSOLVENČNEGA PRAVA, OBJAVLJENIH OD 1. 11. 2023 DO 31. 5. 2024	149
--	------------

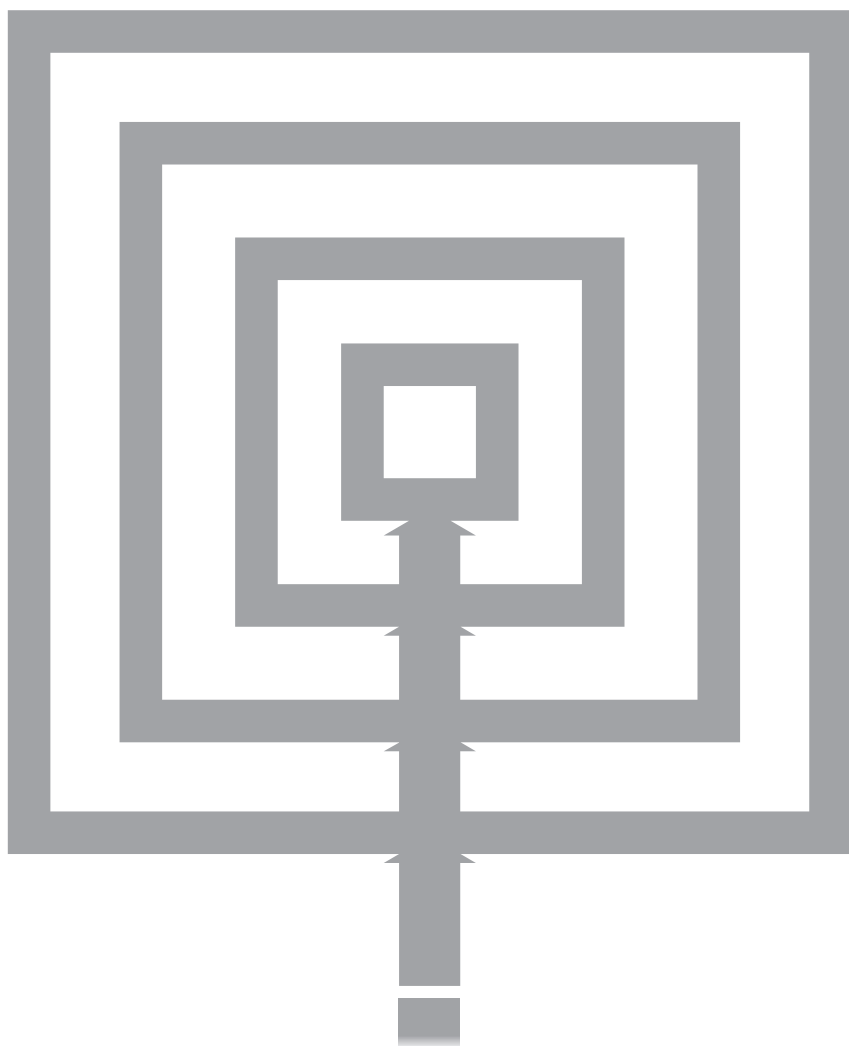
UVOD

V tej številki so zbrani za objavo prirejeni prispevki avtorjev, ki so kot predavatelji sodelovali na Simpoziju Sodno izvedenstvo v družinskih zadevah (12. decembra 2023 v Ljubljani); Dnevih duševnega zdravja 2023 (14. in 15. decembra 2023 v Ljubljani); Registrski šoli 2024 (17. in 18. aprila 2024 v Ljubljani); Šoli o stroških postopka in sodnih taksah 2024 (22. aprila 2024 na daljavo); Izvršilni šoli 2024 (od 8. do 10. maja 2024 in od 29. do 31. maja 2024 v Mariboru); Družinskopravni šoli 2024 (16. in 17. maja 2024 na Bledu); Šoli insolvenčnega prava (od 12. do 14. junija 2024 v Čatežu) in Kazenskopravni sodniški šoli (od 9. do 11. oktobra 2024 ter od 18. do 20. novembra 2024).

Izobraževalne dogodke je organiziral Center za izobraževanje v pravosodju.

Ljubljana, december 2024

Uredniški odbor

ČLANKI

POGLED VARUHA ČLOVEKOVIH PRAVIC NA POSTOPEK PRED SODIŠČI PO ZAKONU O DUŠEVNEM ZDRAVJU¹

Ivan Šelih, namestnik varuha človekovih pravic, Varuh človekovih pravic Republike Slovenije
Mag. Jure Markič, svetovalec varuha, Varuh človekovih pravic Republike Slovenije

1. UVOD

Varuh človekovih pravic RS (Varuh) že ves čas delovanja namenja posebno pozornost varstvu oseb z duševnimi motnjami. Že kmalu po začetku delovanja je Varuh glede te tematike izdal posebno poročilo *Problematika obravnavanja oseb z duševnimi motnjami*.² V njem je opozoril zlasti, da pravne praznine pri pridržanju in zdravljenju bolnikov z duševno boleznijo ter pomanjkljiva zakonodaja, ki ureja sodni nadzor tega občutljivega področja človekove zasebnosti in osebnostnih pravic, niso primerne za pravno državo. Predlagal je, da se čim prej pripravi, obravnava in sprejme zakon, ki bo uredil v poročilu obravnavano problematiko. Vendar je preteklo več let do uresničitve tega predloga, ko je bil sredi leta 2008 končno sprejet Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr).³

Obravnavane pobude, povezane z ZDZdr, so že kmalu po njegovi uveljavitvi pokazale na potrebo, da se zakon in njegovo izvajanje celovito spremljata in analizirata ter na podlagi teh ugotovitev pripravijo potrebne spremembe in dopolnitve ZDZdr. Varuh je zato večkrat priporočil celovito strokovno spremljanje in analiziranje izvajanja ZDZdr ter na podlagi teh ugotovitev pripravo predlogov sistemskih sprememb, ki bodo poenostavile zakonsko določene postopke in zagotovile visoko raven spoštovanja temeljnih pravic oseb med zdravljenjem v oddelku pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice ali med obravnavo v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda. Kot je znano, smo prvo novelo zakona dočakali šele v letu 2023.⁴

Večina problematike iz obravnavanih pobud je pri Varuhu povezana z ZDZdr ali nerešenimi sistemskimi težavami, kot je namestitve oseb v varovane oddelke socialnovarstvenih zavodov na podlagi odločitve sodišča, ter s pomanjkanjem kadra in prostorskimi težavami izvajalcev socialnovarstvenih storitev.

Na Varuha se sicer poleg oseb oziroma posameznikov z duševno motnjo, ki se zdravijo oziroma obravnavajo v mreži izvajalcev programov in storitev za duševno zdravje, obračajo s pobudami tudi svojci, izvajalci obravnave oseb z

1 Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorjev na dnevih duševnega zdravja 2023, ki so v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekali 14. in 15. decembra 2023.

2 Poročilo je dosegljivo na spletni strani: <www.varuh-rs.si>, v zavihku: Poročila/projekti, (17. 9. 2024).

3 Uradni list RS, št. 77/08 in nasl.

4 Novela ZDZdr-A, Uradni list RS, št. 109/23.

duševnimi motnjami, pa tudi sodišča oziroma sodniki. Ti opozarjajo na težave pri izvajanju ZDZdr v praksi (na primer, da je pridržalni postopek po ZDZdr zapleten in da imajo pri tem preveč papirnatega dela, na neenotno prakso, npr. pri računanju rokov, in druge sporne vidike zakonske ureditve – npr. pri nameščanju oseb v socialnovarstvene zavode).

Na podpodročju, ki se nanaša na omejitev pravice do prostega gibanja ali odvzem prostosti zaradi duševne motnje ali bolezni, je Varuh v letu 2022, upoštevajoč tudi pobude iz vstopne točke, obravnaval 17 pobud, povezanih z omejitvami gibanja v psihiatričnih bolnišnicah (leto prej 18), skupaj s telefonskimi pogovori na vstopni točki pa 36 zadev. Obravnaval je tudi 16 pobud oseb iz socialnovarstvenih zavodov (leto prej 8), vključno s telefonskimi pogovori na vstopni točki pa 23 zadev.⁵ Teh zadev v primerjavi z vsemi drugimi obravnavanimi zadevami pri Varuhu sicer ni veliko, a je delež utemeljenih zadev (kjer Varuh ugotovi kršitve pravic posameznikov ali druge nepravilnosti) velik in praviloma odstopa od povprečenega deleža utemeljenosti zadev pri Varuhu.

Obravnavane pobude so se tudi v letu 2022 nanašale na sprejem na zdravljenje brez privolitve v oddelkih pod posebnim nadzorom psihiatričnih bolnišnic in obravnavo v njih ter na nestrinjanje z bivanjem v varovanih oddelkih socialnovarstvenih zavodov, na bivalne razmere (prezasedenost), obravnavo, oskrbo in odnos zdravstvenega in drugega osebja do pacientov in oskrbovancev v teh primerih, na omejitve obiskov in drugo problematiko.

Tako psihiatrične bolnišnice kot socialnovarstvene zavode Varuh obiskuje tudi v vlogi državnega preventivnega mehanizma (DPM), o čemer podrobneje v nadaljevanju.

1.1 O sodnih postopkih po ZDZdr iz obravnavanih pobud pri Varuhu

O zadevah po ZDZdr odloča pristojno sodišče v nepravdnem postopku (30. člen ZDZdr). Sodišča imajo ključno vlogo pri zagotavljanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin oseb med zdravljenjem v oddelku pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice, obravnavo v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda in v nadzorovani obravnavi, zlasti pri zagotavljanju spoštovanja osebnosti, dostojanstva ter duševne in telesne celovitosti oseb z duševnimi motnjami. Poleg odločanja o sprejemu na zdravljenje oziroma obravnavo odločajo namreč tudi o omejevanju njihovih pravic.

Na pomen učinkovitega sodnega nadzora na tem področju opozarja Ustavno sodišče RS v odločbi št. Up-563/15-19 z 9. 10. 2017.¹ Ustavno sodišče RS je v tej zadevi na podlagi ustavne pritožbe Varuha odločilo, da sta bili s sklepom Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 117/2015 z 21. 5. 2015, s sklepom Višjega sodišča v Ljubljani št. I Cp 738/2015 z 18. 3. 2015 in s sklepom Okrajnega sodišča v Ljubljani št. Pr 157/2015 s 5. 3. 2015 kršeni pravica nasprotnega udeleženca iz nepravdnega postopka do osebne svobode iz prvega odstavka

⁵ Več o tem v Letnem poročilu Varuha človekovih pravic za leto 2022, dosegljivo na <www.varuh-rs.si>, v zavihku: Poročila/projekti, (17. 9. 2024).

19. člena Ustave Republike Slovenije (URS)² ter pravica do varstva osebnosti in dostojanstva v postopku iz prvega odstavka 21. člena URS.

V obravnavani zadevi sta glede sprejema nasprotnega udeleženca na zdravljenje v psihiatrično bolnišnico v oddelek pod posebnim nadzorom hkrati tekla dva nepravdna postopka. Prvi, t. i. predlagalni postopek je stekel na predlog družinskih članov, nekoliko kasneje je po uradni dolžnosti stekel še drugi, t. i. postopek v nujnem primeru, in sicer na podlagi obvestila direktorja sprejemne psihiatrične bolnišnice. Šlo je za istovetni zadevi, saj sta se nanašali na zdravljenje iste osebe iz istih razlogov v istem časovnem obdobju. Oba postopka sta tekla pred istim krajevno pristojnim sodiščem (tj. Okrajno sodišče v Ljubljani), vendar pred različnima sodnikoma. Ob siceršnji istovetnosti obeh nepravdnih zadev in ob uporabi iste materialnopravne podlage (tj. prvega odstavka 39. člena ZDZdr) sta sodišči prve stopnje sprejeli dve vsebinsko nasprotni si odločitvi: v predlagalnem postopku je bil odrejen sprejem nasprotnega udeleženca na zdravljenje v oddelek pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice za čas dveh mesecev; v postopku v nujnem primeru pa je sodišče sklenilo, da se nasprotni udeleženec odpusti z oddelka pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice. Obe navedeni sodni odločbi sta postali pravnomočni istega dne, in sicer z odločbama dveh različnih pritožbenih senatov Višjega sodišča v Ljubljani. En pritožbeni senat je potrdil odločitev sodišča prve stopnje, sprejeto v predlagalnem postopku, s katero je bil odrejen sprejem nasprotnega udeleženca na zdravljenje v oddelek pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice. Drug pritožbeni senat pa je potrdil odločitev sodišča prve stopnje, sprejeto v postopku v nujnem primeru, da se ta ista oseba odpusti iz oddelka pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice.

Ustavno sodišče RS je ugotovilo, da so sodišča v tem nepravdnem postopku povzročila ustavnopravno nevzdržen procesni položaj. Sodišče prve stopnje namreč predmetne zadeve ni združilo z vzporedno nepravdno zadevo (čeprav je zanjo vedelo), prav tako je višje sodišče kljub zavedanju o obstoju dveh vzporednih postopkov nadaljevalo odločanje. Nevzdržnost procesnega položaja, ki je ni odpravilo niti Vrhovno sodišče RS, je povzročila neučinkovitost sodnega nadzora glede zakonitosti zadržanja nasprotnega udeleženca na zdravljenju v psihiatrični bolnišnici, saj je privedla do dveh pravnomočnih sklepov, s katerima je bilo različno odločeno o obstoju zakonskih pogojev za zadržanje nasprotnega udeleženca na zdravljenju. S tem je bila kršena njegova pravica do osebne svobode (prvi odstavek 19. člena URS). Postopanje sodišč v tem primeru hkrati pomeni kršitev pravice nasprotnega udeleženca do spoštovanja osebnosti in dostojanstva v postopku (prvi odstavek 21. člena URS). Nasprotni udeleženec je bil namreč obravnavan kot predmet postopka in ne kot njegov subjekt.

Veliko vprašanj (kot so sporazumevanje oziroma jezikovni potek naroka, prevajanje, vročanje, delo odvetnika v takšnem primeru in podobno) je odpiral tudi pri Varuhu obravnavani primer hospitalizacije tujca. Varuh je ob tem poudaril, da morajo biti jamstva, ki jih v primeru pridržanja oziroma odvzema prostosti določata URS in Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobo-

ščin (EKČP),⁶ zagotovljena tudi osebi, zadržani znotraj oddelka pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice ali varovanega oddelka socialnovarstvenega zavoda.

Na to je našo državo opozorilo tudi Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) v zadevi L. M. proti Sloveniji (sodba z 12. 6. 2014), v kateri je ugotovilo kršitev prvega, drugega, četrtega in petega odstavka 5. člena ter tudi 8. člena EKČP – ugotovilo je, da je bila pritožnici tudi v obdobju, ko je bila na odprtem oddelku psihiatrične klinike (v letu 2005), odvzeta prostost v smislu prvega odstavka 5. člena konvencije.

1.1.1 Zahteva za presojo ustavnosti drugega in tretjega odstavka 74. člena ZDZdr

Že v letu 2010 je Varuh opozoril, da bi o namestitvi na varovanem oddelku za osebo, ki ji je bila odvzeta poslovna sposobnost, morale odločati (tudi) sodišče. Ker opozorila Varuha niso obrodila sadov, se je Varuh v letu 2012 obrnil na Ustavno sodišče RS in podal zahtevo za presojo ustavnosti drugega in tretjega odstavka 74. člena ZDZdr. Izpodbijana določba, s katero se je urejal sprejem osebe z odvzeto poslovno sposobnostjo v varovani oddelek socialnovarstvenega zavoda s privolitvijo njenega zakonitega zastopnika in preklic te privolitve, je bil namreč po Varuhovi presoji v neskladju s tretjim in četrtem odstavkom 5. člena EKČP ter 14., 19., 22. in 23. členom URS, ker je nedopustno posegal v človekove pravice ali temeljne svoboščine, saj osebi z odvzeto poslovno sposobnostjo ni zagotavljal sodnega varstva njene namestitve na varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda. Ustavno sodišče RS je sledilo Varuhovi zahtevi in razveljavilo tretji stavek drugega odstavka 74. člena – gre za določbo, ki opredeljuje, da za osebo, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost, izda privolitve za sprejem v varovani oddelek njen zakoniti zastopnik. Razveljavilo pa je tudi tretji stavek tretjega odstavka 74. člena tega zakona, torej določbo, da lahko le zakoniti zastopnik osebe na varovanem oddelku kadar koli prekliče to soglasje oziroma zahteva, da se ta oseba odpusti z oddelka. Ustavno sodišče RS je hkrati tudi določilo način zagotavljanja sodnega nadzora nad odvzemom prostosti osebam, ki jim je bila odvzeta poslovna sposobnost, do drugačne zakonske ureditve oziroma do izteka roka začetka učinkovanja njegove odločitve ter postopanje socialnovarstvenega zavoda za vse obstoječe primere oseb, ki jim je bila odvzeta poslovna sposobnost in so bile na varovane oddelke sprejete na podlagi obstoječe zakonske ureditve.⁷

1.1.2 O obravnavi otrok in mladostnikov

Varuh je več let opozarjal tudi na neprimerno hospitalizacijo otrok, ki imajo težave v duševnem zdravju in so nameščeni v psihiatričnih bolnišnicah skupaj z odraslimi. S tem so bile kršene pravice otrok iz 56. člena URS, ki morajo biti deležni še posebne skrbi in varstva. Zato je pozdravil končno odprtje Enote za

⁶ Uradni list RS, št. 33/94, MP – 7/94.

⁷ Odločba Ustavnega sodišča RS št. U-I-294/12 z 10. 6. 2015, Uradni list RS, št. 46/15.

intenzivno otroško in adolescentno psihiatrijo v okviru Univerzitetne psihiatrične klinike Ljubljana v letu 2019. Odprtje oddelka je nedvomno pomembno prispevalo k izboljšanju položaja na področju duševnega zdravja otrok in mladostnikov. Povečala se je namreč možnost dostopa do pedopsihiatričnih storitev, saj so mnogi, ki so potrebovali ali še potrebujejo ambulantno pedopsihiatrično obravnavo, to prejeli v predolghih intervalih ali celo ostajali brez nje.

1.1.3 Institucionalno varstvo otrok in mladostnikov s hudimi težavami v duševnem zdravju ter motnjami v duševnem in telesnem razvoju

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ), ki je pristojno za institucionalno varstvo otrok in mladostnikov z duševnimi motnjami, je Varuh večkrat opozoril, da v Sloveniji za te otroke in mladostnike ni ustrezno poskrbljeno oziroma da njihovo nameščanje in obravnavo na varovanih oddelkih posebnih socialnovarstvenih zavodov nista primerna, ker so ti zavodi namenjeni odraslim osebam in niso prostorsko, kadrovsko oziroma s svojimi storitvami ter programi obravnave pripravljeni na sprejem in obravnavo otrok in mladostnikov. Zato je v letu 2021 pozdravil začetek delovanja specializiranega oddelka za osebe z najtežjimi oblikami motenj v duševnem razvoju v Zavodu za usposabljanje, delo in varstvo dr. Marijana Borštnarja Dornava. Prvi uporabnik se je v oddelek vključil junija 2021, polno delovati pa je oddelek začel v septembru 2021.

1.1.4 O obvestilu sodišču o sprejemu osebe na zdravljenje

Že v letu 2009 je Varuh obravnaval vprašanje, ali je obvestilo o sprejemu osebe na oddelek pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice vloga, potrebna za začetek sodnega postopka. Poudaril je, da tudi morebitno nepopolno obvestilo psihiatrične bolnišnice sodišča ne odvezuje, da uvede postopek, če je iz takšnega obvestila mogoče razbrati vsaj to, da je bila (katera) oseba sprejeta v psihiatrično bolnišnico brez svoje privolitve, saj gre v tem primeru za postopek, ki ga mora sodišče začeti po uradni dolžnosti. Obvestila (tudi nepopolnega) psihiatrične bolnišnice tako po Varuhovem mnenju ne gre šteti za vlogo, ki je predmet sodnega odločanja in ki bi jo bilo mogoče zavreči kot nepopolno ter ne uvesti postopka. Varuh pa je priporočil ustreznejšo komunikacijo med sodišči in psihiatričnimi bolnišnicami ter dosledno obveščanje sodišč o razlogih, ki utemeljujejo sprejem na zdravljenje brez privolitve, da lahko sodišče presodi, ali je bil sprejem v posameznem primeru dejansko nujen.

1.1.5 Sprejem v socialnovarstveni zavod brez potrebnega mnenja

Varuh je tudi menil, da bi bilo pravilno, da bi sodišče v primeru odločanja po drugem odstavku 48. člena ZDZdr (mimo predloga) na podlagi 79. člena ZDZdr pred odločitvijo tudi samo pridobilo mnenje socialnovarstvenega zavoda, v katerega naj bi bila oseba sprejeta oziroma premeščena. Pritožbeno sodišče je v tem primeru potrdilo to mnenje, da mora prvostopenjsko sodišče pred odločitvijo pridobiti tudi mnenje socialnovarstvenega zavoda, in sicer zato, da bo lahko izbralo tisti zavod, ki bo takšni osebi lahko nudil ustrezno strokovno pomoč.

1.1.6 Odpust in ponovna namestitvev na varovani oddelek

Varuh je obravnaval tudi problematiko odpusta osebe z duševno motnjo, ki je bila neprostoovoljno sprejeta na varovani oddelek, pred potekom roka iz sodne odločbe (78. člen v zvezi z 71. členom ZDZdr), namestitvev na kakšen drug oddelek in nato njeno ponovno namestitvev na varovani oddelek.

Ministrstvo za zdravje je kot pristojno ministrstvo za področje duševnega zdravja pojasnilo, da zavod osebe, ki jo predčasno odpusti in nato nastani na t. i. odprti oddelek, ne more ponovno namestiti v varovani oddelek na podlagi sodne odločbe, ki je bila izdana v zvezi s prvotnim sprejemom, četudi se rok, ki je določen v njej, še ni iztekel. O ponovnem sprejemu osebe na varovani oddelek je treba po stališču Ministrstva za zdravje obvestiti sodišče, ki odloči o upravičenosti zadržanja na varovanem oddelku. To stališče je podprl tudi Varuh.

1.1.7 Premestitev v drugo zdravstveno ustanovo ni isto kot odpust iz nje

Pobudnik je bil zaradi prisilne hospitalizacije sprejet v eno izmed psihiatričnih bolnišnic. O njegovem sprejemu je bilo še isti dan na podlagi določil ZDZdr obveščeno okrajno sodišče, ki pa je postopek po opravljenem naroku ustavilo, ker je na dan naroka prejelo obvestilo, da je bil pobudnik odpuščen iz zdravstvene organizacije.

Na podlagi razpoložljivih podatkov je Varuh ugotovil, da obvestilo bolnišnice ni bilo točno oziroma je bilo lahko celo zavajajoče. Pobudnik je bil res odpuščen iz ene izmed psihiatričnih bolnišnic, vendar ne zaradi odpusta iz zdravstvene organizacije (kar bi po našem prepričanju pomenilo, da je zdravljenje zaključeno in se pacient odpusti v domačo nego in oskrbo), temveč zaradi premestitve v drugo psihiatrično bolnišnico. Iz dokumentov, s katerimi je Varuh razpolagal, tako ni bilo mogoče ugotoviti, da je prišlo do dejanske prekinitve zadržanja pobudnika v zdravstveni ustanovi. Zato je že na tej podlagi menil, da bi bilo pravilneje, da bi bolnišnica sodišče obvestila o premestitvi pacienta v drugo zdravstveno organizacijo (in ne o odpustu), kar bi pomenilo, da bi sodišče lahko nadaljevalo in zaključilo postopek ter odločilo o zadržanju, in to v rokih, ki jih določa ZDZdr, ali da bi spis odstopilo krajevno pristojnemu sodišču na območju bolnišnice, kjer je bil pobudnik nadaljnje hospitaliziran. S svojimi stališči je Varuh seznanil bolnišnico, da bi ustrezno ukrepala in do takšnih nepravilnosti v prihodnje ne bi več prišlo. Ob tem pa je pozdravil njeno pripravljenost, da obrazce za obveščanje sodišča ustrezno prilagodi.

1.1.8 Napačne odločitve o stroških sodnega postopka

ZDZdr v tretjem odstavku 51. člena določa, da se, če sodišče predlogu za sprejem ugotodi, stroški postopka (torej tudi stroški odvetnika udeleženca) krijejo iz sredstev sodišča. Podobno tudi 68. člen ZDZdr določa, da se ob sprejemu na zdravljenje brez privolitve v nujnih primerih stroški postopka pokrijejo iz sredstev sodišča. Zato sta Varuha presenetili odločitvi enega izmed pritožbe-

nih sodišč, ki je ob odločanju o pritožbah zoper sklepa sodišča prve stopnje o pridržanju posameznika na oddelku pod posebnim nadzorom pritožbi zavrnilo in hkrati odločilo, da pritožnik (oziroma v enem primeru celo njegova odvetnica) krije svoje pritožbene stroške. Sodišče je to odločitev v obrazložitvi utemeljevalo s sklicevanjem na prvi odstavek 165. člena Zakona o pravdnem postopku (ZPP)⁸ v zvezi s prvim odstavkom 154. člena ZPP in 37. členom Zakona o nepravdnem postopku (ZNP)⁹, torej glede na »pritožbeni neuspeh«.

Varuh je eno izmed okrajnih sodišč opozoril tudi na napačno prakso, ko ob odločanju o stroških postopka ni uporabljalo ZDZdr, temveč splošna določila ZNP. Tretji odstavek 51. člena ZDZdr namreč jasno določa, da se, če sodišče predlogu za sprejem ugotovi, stroški postopka krijejo iz sredstev sodišča, razen stroškov morebitnega pooblaščenca predlagatelja, ki jih krije predlagatelj.

Varuh je bil ob obisku enega izmed domov starejših seznanjen, da sodišče domu na podlagi predloga za zadržanje stanovalca na varovanem oddelku zaračunava sodno takso. S tem je Varuh seznanil tudi Vrhovno sodišče RS. To se je nemudoma odzvalo z dopisom, ki ga je poslalo vsem okrajnim sodiščem v Sloveniji. V njem je med drugim opozorilo, da je položaj socialnovarstvenega zavoda v bistvenem enak položaju izvajalca psihiatričnega zdravljenja, zato je treba pri odločitvi o predhodni in končni razdelitvi stroškov postopka uporabiti drugi oziroma tretji odstavek 51. člena ZDZdr. Med stroške postopka spadajo tudi sodne takse, katerih plačil sodišče, kadar je predlagatelj sprejema osebe na varovani oddelek socialnovarstveni zavod, od predlagatelja sploh ne zahteva. Ob tem je Vrhovno sodišče RS posebej poudarilo tudi odločitvi tega sodišča, in sicer sklep št. II Ips 429/2011 in sklep št. II Cp 2704/2012, ki se nanašata na problematiko tovrstnih postopkov.

1.1.9 Časovna stiska v primeru potrebe za podaljšanje zadržanja osebe s težavami v duševnem zdravju v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda na podlagi določb ZDZdr

Obravnavani primeri, ki se nanašajo na zadržanje osebe s težavami v duševnem zdravju v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda na podlagi določb ZDZdr, so Varuha spodbudili, da je podrobneje proučil normativno ureditev postopka podaljšanja zadržanja oseb v teh oddelkih. Na več sodiščih je opravil poizvedbe o spoštovanju rokov po ZDZdr. Ugotovil je, da se sodišča trudijo spoštovati roke po ZDZdr za odločanje o podaljšanju zadržanja, vendar je to pogosto težko izvedljivo, tudi zaradi dejavnikov, na katera sodišča težko vplivajo oziroma sploh ne morejo vplivati. Zato je menil, da je 14-dnevni rok iz drugega odstavka 77. člena ZDZdr, v katerem mora direktor socialnovarstvenega zavoda sodišču predlagati podaljšanje zadržanja osebe na varovanem oddelku zavoda, če meni, da za to obstajajo razlogi, prekratek za ustrezno izvedbo tega postopka na sodišču. S svojimi ugotovitvami je Varuh seznanil Ministrstvo za zdravje in predlagal, da pri pripravi sprememb in dopolnitev zakona prouči to problematiko.

8 Uradni list RS, št. 26/99 in nasl.

9 Uradni list SRS, št. 30/86 in nasl.

1.1.10 O privolitvi v sprejem na oddelek pod posebnim nadzorom

ZDZdr določa, da oseba, ki je privolila v sprejem na oddelek pod posebnim nadzorom, kadar koli, izrecno ali z dejanji, iz katerih je to mogoče sklepati, lahko prekliče privolitev in zahteva, da se odpusti z zdravljenja na oddelku pod posebnim nadzorom. V tem primeru je treba osebo takoj odpustiti (38. člen ZDZdr). Če zdravnik meni, da so pri osebi podani razlogi iz 53. člena ZDZdr, osebo kljub preklicu privolitve zadrži na zdravljenju ter jo pouči o razlogih za zadržanje in pravici do odvetnika. O zadržanju osebe zdravnik v štirih urah pisno obvesti direktorja psihiatrične bolnišnice, direktor oziroma posameznik, ki ga pooblasti, pa mora nato takoj obvestiti pristojno sodišče, ki odloči o zadržanju po postopku za sprejem na zdravljenje v nujnih primerih.

Privolitev mora biti izraz svobodne volje osebe, ki temelji na razumevanju položaja in je izoblikovana na podlagi primerne pojasnila o zdravstvenem stanju. Na Varuha pa se je obrnila pobudnica, ki je trdila, da je ob sprejemu v oddelek pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice podpisala privolitev, za katero ni vedela, da pomeni privolitev v sprejem v oddelek pod posebnim nadzorom, temveč je bila prepričana, da pomeni zgolj privolitev v načrt zdravljenja. Zato se je sprejemu fizično uprla in zoper njo je bil uporabljen posebni varovalni ukrep. Ker naj bi glede na pojasnila bolnišnice pobudnica večkrat spreminjala svojo odločitev glede privolitve za sprejem in zdravljenje, je Varuh bolnišnici predlagal, da v njenem primeru in v drugih podobnih primerih o preklicu privolitve ravna skladno s tretjim odstavkom 38. člena v povezavi z 59. členom ZDZdr ter o preklicu privolitve takoj obvesti sodišče in najbližjo osebo in zastopnika, če gre za mladoletnika ali polnoletno osebo, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost, pa tudi zakonitega zastopnika. Kadar pacient pogosto spreminja svojo odločitev glede privolitve za zdravljenje in nedvomno pogosto izraža željo po odpustu z oddelka pod posebnim nadzorom, lahko to štejemo kot preklic privolitve, čeprav se to dogaja v štiriurnem roku, po preteku katerega mora zdravnik obvestiti direktorja bolnišnice o zadržanju oziroma direktor takoj nato pristojno sodišče. Po Varuhovem mnenju je namreč primernejše, da v takšnih primerih o omejitvi pravice do osebne svobode odloči pristojno sodišče.

2. ODLOČITVE SODIŠČ, KI (LAHKO) VZBUJAJO POMISLEKE

Ob obravnavi pobud oziroma izvajanju nalog DPM¹⁰ se predstavniki Varuha večkrat srečajo z odločitvami sodišča, ki pomenijo odstop od obstoječe sodne prakse, s katero so seznanjeni. Vsekakor je v nekaterih primerih takšen odstop utemeljen, presoja o pravilnosti odstopa pa prepuščena višjim stopnjam v pritožbenem postopku in ne Varuhu. Varuh skladno s 24. členom Zakona o varuhu človekovih pravic (ZVarCP)¹¹ ne obravnava zadev, o katerih tečejo sodni ali drugi pravni postopki, razen če gre za neupravičeno zavlačevanje postopka ali za očitno zlorabo oblasti. Vendarle pa 25. člen istega zakona določa, da lahko

¹⁰ Zakon o ratifikaciji Opcijskega protokola h Konvenciji proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (Uradni list RS, št. 114/06, MP – 20/06 – MOPPM).

¹¹ Uradni list RS, št. 69/17 – uradno prečiščeno besedilo.

Varuh vsakemu organu posreduje svoje mnenje z vidika varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin v zadevi, ki jo obravnava, ne glede na vrsto ali stopnjo postopka, ki je v teku pred temi organi. Varuh torej lahko sodišče opozori na svoje pomisleke glede odstopa od obstoječe sodne prakse, predvsem seveda takrat, kadar meni, da bi zaradi odstopa lahko prišlo do posega v človekove pravice ali temeljne svoboščine posameznika. Zaradi navedenega ta prispevek opozarja na nekaj primerov odločitev sodišč, ki so v preteklosti (ne) utemeljeno vzbudile dvom o njihovi pravilnosti.

2.1 Odločitev o takojšnjem zadržanju stanovalca v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda

Varuh je bil v letu 2022 od enega od posebnih socialnovarstvenih zavodov (PSVZ) obveščen o treh primerih, kjer je sodišče prve stopnje odločilo o (takojšnjem) zadržanju stanovalca v varovanem oddelku. V vseh treh primerih se je zavod zoper odločitev sodišča prve stopnje pritožil, višje sodišče je dve pritožbi zavrnilo, eno pa zaradi nedopustnosti zavrnilo.

V vloženi pritožbi je socialnovarstveni zavod sodišču prve stopnje očital predvsem odstop od sprejete sodne prakse, na podlagi katere so sodišča zaradi težav s prezasedenostjo varovanih oddelkov socialnovarstvenih zavodov začela izdajati sklepe o sprejemih, v katerih v izreku navedejo, da mora zavod osebo na varovani oddelki sprejeti nemudoma, ko se bo sprostilo prvo prosto mesto na oddelku.¹² Takšna praksa pomeni, da oseb, za katere je sicer ugotovljeno, da izpolnjujejo pogoje po 74. členu ZDZdr – kar med drugim pomeni, da oseba ogroža svoje življenje ali življenje drugih ali huje ogroža svoje zdravje ali zdravje drugih ali povzroča hudo premoženjsko škodo sebi ali drugim –, ni treba sprejeti v (najbolj) primerno ustanovo takoj, temveč do sprostitve mesta v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda ostajajo v okolju, v katerem so bile pred odločitvijo sodišča (na primer v psihiatrični bolnišnici).

Varuh je v vlogi DPM v preteklosti na podlagi rednih, kontrolnih in predvsem tematskih obiskov že večkrat (zadnjič leta 2024) opozarjal na nedopustno stanje, ki ga povzroča prezasedenost varovanih oddelkov PSVZ. Na nevzdržno stanje je Varuh opozarjal tudi v več svojih letnih poročilih, glasna so bila opozorila sodstva in predvsem tudi samih zavodov. Državni organi, predvsem (takrat)

¹² Vrhovno sodišče RS je v sklepu št. II Ips 51/2019 s 25. 4. 2019 med drugim zapisalo, da očitno rešitev, kakršna je vsebovana v izpodbijanih odločbah (zadržanje na prezasedenem varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda), posega ne le v človekove pravice nasprotnega udeleženca, marveč tudi v človekove pravice drugih varovancev oddelka. Vrhovno sodišče RS je poudarilo, da odločitev sodišča ne sme biti takšna, da bi na ustavno nedopusten način posegala v kakšno človekovo pravico. Veljati mora ravno nasprotno: sodniško pravo mora uresničevati človekove pravice. Zato vrhovno sodišče meni, da v obravnavani zadevi izpodbijana rešitev, ki sledi stališčem dotedanje sodne prakse, ne samo ne ščiti človekovih pravic, marveč jih resno ogroža. Ta nevzdržnost je zato v obravnavani zadevi terjala odstop od dotedanje sodne prakse in iskanje rešitve za zapolnitev izvedbene pravne praznine v tem delu pravnega reda. Do tedaj je bilo namreč rečeno, da mora težavo prezasedenosti rešiti izvršilna veja oblasti. To sicer še vedno drži. A ker tega do takrat še ni storila, se je morala sodna veja oblasti (vsaj v primeru, kakršen je obravnavani) na to ustrezno odzvati.

pristojno MDDSZ, so v preteklosti dali vrsto obljub o iskanju rešitev, o odpiranju novih oddelkov, celo o skorajšnji ureditvi tega vprašanja. Vendar DPM ob svojih obiskih PSVZ ugotavlja, da se stanje ni bistveno izboljšalo. Varovani oddelki so še vedno prezasedeni, zaradi odločitev sodišč, da je sprejem treba opraviti po sprostitvi prvega prostega mesta, pa se je stiska vsaj v določeni meri prenesla tja, kjer posamezniki čakajo na sprejem. To so velikokrat psihiatrične bolnišnice, včasih domače okolje ali drugi (socialnovarstveni) zavodi. Nekateri tako na sprejem čakajo tudi v okolju, ki zanje glede na njihovo zdravstveno stanje ne more učinkovito in varno poskrbeti. Ob tem ni nezanimljivo, da nekatere osebe na sprejem kljub izdanemu sklepu sodišča čakajo celo dve leti ali več.

Ob tematskih obiskih je DPM ugotovil, da so PSVZ bodisi stalno in neprekinjeno zasedeni ali pa so bili redki meseci, ko prezasedenosti ni bilo. Z vsaj občasno prezasedenostjo se srečujejo tudi posamezni kombinirani socialnovarstveni zavodi,¹³ v preteklosti pa je DPM tudi že opozarjal na prezasedenost varovanih oddelkov posameznih domov starejših. Prekoračitev kapacitete varovanega oddelka posameznega zavoda pomeni poslabšanje bivalnih razmer za vse stanovalce oddelka, ne zgolj za novonameščene. Poleg tega se močno poveča obremenitev zaposlenih, ki se že zaradi dela z zelo zahtevnimi stanovalci spoprijemajo z vsakodnevnimi izzivi, preobremenjenostjo, tudi strahom pred morebitnimi novimi (nasilnimi) odzivi posameznih stanovalcev. Prekoračitev kapacitete zgolj poslabša nevzdržno stanje zaradi stanovalcev z različnimi težavami v duševnem zdravju, na kar kot poseben izziv in včasih nerešljivo težavo, ki vodi do konfliktov pa tudi do verbalnega in fizičnega nasilja, opozarjajo tako zaposleni kot tudi stanovalci. Velikokrat se težave stopnjujejo zaradi stanovalcev z različnimi težavami na skupnem oddelku (stanovalci s težavami v duševnem razvoju, stanovalci z različnimi duševnimi boleznimi, stanovalci, ki zaradi storitve kaznivih dejanj v preteklosti prihajajo iz enote za forenzično psihiatrijo, občasno tudi stanovalci z demenco, kolikor niso nameščeni v posebni, njim namenjeni oddelek).

DPM je pristojnemu ministrstvu v preteklosti že velikokrat priporočil, da nemudoma poišče ustrezne rešitve za nevzdržni položaj prezasedenosti varovanih oddelkov socialnovarstvenih zavodov. Ob tem je opozoril, da ugotovljeno stanje nedvomno kaže na kršitev pravic posameznikov, nameščenih na varovanih oddelkih. DPM je poudaril, da razmere na tovrstnih oddelkih, ki trajajo že tako dolgo (deset let in več), lahko nedvomno opredelimo kot grdo ravnanje s stanovalci, za katerega pa niso odgovorni zavodi sami, še manj zaposleni na varovanih oddelkih, temveč država, ki ne zagotovi ustreznih pogojev, da do prezasedenosti varovanih oddelkov ne bi (več) prihajalo.

¹³ Kombinirani socialnovarstveni zavodi podobno kot domovi starejših opravljajo institucionalno varstvo starejših in s tem nadomeščajo oziroma dopolnjujejo funkcije doma ali lastne družine (organizirana prehrana in varstvo ter zdravstveno varstvo). V njih pa delujejo tudi posebne enote ali dislocirane enote, v katerih se izvajajo posebne oblike varstva odraslih s težavami v duševnem zdravju, z motnjo v duševnem in telesnem razvoju ter gibalno in senzorno oviranih, ki zaradi specifičnih okoliščin ne morejo živeti v domačem okolju.

Varuh je sicer razumel nezadovoljstvo navedenega socialnovarstvenega zavoda zaradi odločitev sodišča, da mora nove stanovalce kljub prostorski stiski sprejeti takoj. Vendar pa je opozoril, da je utemeljeni odstop od sicer v zadnjem času ustaljene sodne prakse lahko dopusten oziroma potreben, če to zahtevajo okoliščine vsakega primera posebej. Ob tem je poudaril, da se je zgoraj navedena sodna praksa ustvarila prav zaradi reševanja težav ob prezasedenosti varovanih oddelkov PSVZ. Nedvomno gre za izhod v sili, saj bi sicer praviloma moral biti vsak posameznik sprejet v varovani oddelok socialnovarstvenega zavoda takoj, ko sodišče ugotovi potrebo po zadržanju. Varuh je ob tem poudaril, da je prav, da sodišče takšno svojo odločitev tudi obrazloži in navede razloge, zaradi katerih se je za odstop odločilo. Obrazložitev sodišča je v posredovanih zadevah očitno prepričala tudi sodnike višjega sodišča, zato je pritožbe zavoda zavrnilo. Varuh je ob tem poudaril, da ne more presojati pravilnosti sodnih odločitev, se je pa zavezal, da bo na problematiko in nujnost sprejetja ukrepov, pa tudi na nedopustnost še neuresničenih obljub o ustrezni rešitvi vprašanja prezasedenosti še naprej opozarjal pristojne za ukrepanje, predvsem pristojno ministrstvo (prej MDDSZ, zdaj Ministrstvo za solidarno prihodnost). To zavezo vsekakor (redno) izpolnjuje.

2.2 Ali lahko sodišče predvidi zdravstveno stanje osebe v nedoločeni prihodnosti?

Kot je bilo navedeno v zgoraj opisanem primeru, sodišča glede oseb, ki zaradi svojega zdravstvenega stanja potrebujejo varovanje na temu namenjenem oddelku,¹⁴ praviloma odločajo, da mora zavod osebo na varovani oddelok sprejeti nemudoma, ko se bo sprostilo prvo prosto mesto na oddelku posameznega socialnovarstvenega zavoda, in sicer za rok (na primer enega leta), določen od odločitve sodišča.¹⁵

Varuh je bil ob svojih obiskih v vlogi DPM v letih 2023 in 2024 seznanjen tudi s prakso posameznih sodišč, ki v izreku sklepa o zadržanju posameznika v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda navedejo, da mora zavod osebo na varovani oddelok sprejeti nemudoma, ko se bo sprostilo prvo prosto mesto na oddelku, in sicer za rok (na primer enega leta), določen od sprejema takšne osebe v varovani oddelok, in ne torej od odločitve sodišča, kot je ustaljena sodna praksa. Varuhu se je ob takšnih odločitvah postavilo vprašanje, ali

14 Prvi odstavek 74. člena ZDZdr:

Oseba je sprejeta v varovani oddelok s privolitvijo, če so izpolnjeni vsi naslednji pogoji:

- če je akutno bolnišnično zdravljenje zaključeno oziroma ni potrebno,
- če potrebuje stalno oskrbo in varstvo, ki ju ni mogoče zagotoviti v domačem okolju ali na drug način,
- če ogroža svoje življenje ali življenje drugih ali če huje ogroža svoje zdravje ali zdravje drugih ali povzroča hudo premoženjsko škodo sebi ali drugim,
- če je ogrožanje iz prejšnje alineje posledica duševne motnje, zaradi katere ima oseba hudo moteno presojo realnosti in sposobnost obvladovanja svojega ravnanja,
- če navedenih vzrokov in ogrožanja iz tretje in četrte alineje tega odstavka ni mogoče odvrniti z drugimi oblikami pomoči (izven socialnovarstvenega zavoda, v nadzorovani obravnavi),
- če izpolnjuje druge pogoje za sprejem v socialnovarstveni zavod, ki jih določajo predpisi s področja socialnega varstva.

15 Sklepa Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 51/2019 s 25. 4. 2019 in št. II Ips 71/2019 s 27. 6. 2019.

sodišče ob odločanju res lahko predvidi zdravstveno stanje osebe v nedoločeni preteklosti. Dejstvo namreč je, da so čakalne vrste oseb z odločitvijo sodišča o zadržanju v posameznem socialnovarstvenem zavodu dolge, kot je bilo že navedeno, včasih traja celo več let, da je oseba na vrsti za sprejem. V tem času se bo zdravstveno stanje osebe morebiti spremenilo in ne bo več izpolnjevala pogojev za sprejem v varovani oddelok. Ob tem se lahko postavi celo vprašanje, ali bo zadržanje takšne osebe v varovanem oddelku sploh še potrebno, če bo na sprejem ves čas, morebiti brez večjih težav, čakala v domačem okolju.

Po prepričanju Varuha je vprašanje izpolnjevanja pogojev za zadržanje osebe v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda treba presojati (znova) ob poteku časa, za katerega je sodišče tudi ob upoštevanju mnenja izvedenca presodilo, da se zdravstveno stanje osebe ne bo bistveno izboljšalo in bo tako še vedno potrebovala varovanje na temu namenjenem oddelku, in ne enkrat v (negotovi, daljni) prihodnosti. Varuh je ob tem (znova) opozoril, da gre pri odločitvi za zadržanje osebe v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda za poseg v pravico do osebne svobode, zato je nujno, da je sodišče ob odločanju posebej skrbno, predvsem pa, da s svojo odločitvijo odpravi vsak dvom o tem, da oseba ob sprejemu v varovani oddelok glede na svoje zdravstveno stanje in potrebno varnost nje same in njene okolice dejansko zadržanje nujno potrebuje (kot to določa 74. člen ZDZdr).

2.3 Navodilo sodnika v nasprotju z zakonom

Na Varuha se je v začetku 2023 obrnil socialnovarstveni zavod in ga seznanil s predlogom sodnice enega izmed okrajnih sodišč, ko je zavodu z dopisom v pridržalni zadevi predlagala, da v prihodnje osebo na varovani oddelok namesti, če iz zdravniških dokazil izhaja, da je takšna namestitev nujno potrebna, in šele nato sodišče obvesti o datumu sprejema na varovani oddelok, predlog pa oblikuje v skladu z 41. členom ZDZdr.

Varuh je sicer dolgo opozarjal ne neživiljenjsko rešitev ZDZdr, ki v primeru zadržanja na varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda ni poznala sprejema v nujnih primerih (takšna namestitev, urejena v 53.–68. členu ZDZdr, je bila predvidena le za zadržanje v oddelku pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice). Tudi na podlagi navedenih opozoril je šele sprememba ZDZdr v letu 2023 v primeru socialnovarstvenih zavodov omogočila takojšnje zadržanje stanovalca v varovanem oddelku in naknadno odločanje sodišča o utemeljenosti zadržanja, vendar le, če gre za premestitev znotraj samega zavoda. Do spremembe ZDZdr pa je bilo posameznika, ki ni soglašal z namestitvijo v varovani oddelok oziroma takšnega soglasja ni mogel podati, po razumevanju Varuha možno v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda zadržati šele na podlagi že izdanega sklepa sodišča, saj 41. člen ZDZdr ni dajal podlage za takojšnje zadržanje stanovalca v varovanem oddelku in šele naknadno obveščanje sodišča, kot je napačno navajalo sodišče v zgoraj navedenem dopisu.

Zaradi navedenega je Varuh sodišče zaprosil za pojasnitev navedenega predloga sodišča z utemeljitvijo pravne podlage, ki je bila osnova za njegovo izdajo.

Okrajno sodišče nam je poslalo stališče razpravljajoče sodnice. Sodnica se s pomisleki Varuha ni strinjala, oprla se je tudi na stališče Varuha, da je rešitev ZDZdr, ki ne pozna zadržanja posameznika v varovanem oddelku socialno-varstvenega zavoda, neživljenjska in bi terjala ustrezno spremembo zakona. Ob tem je navedla, da naj bi bila sodna praksa na več sodiščih že zdavnaj drugačna in smiselno ob drugih določbah zakona upošteva možnost, da se oseba, ki nujno potrebuje varovani oddelek, vanj namesti takoj in se ne čaka na morebitno nesrečo ter ogrožanje zdravja in življenja. Sodnica je navedla, da je takšno razlago tudi sicer mogoče sprejeti na podlagi 33. člena ZDZdr, ki izrecno poudarja, da so postopki pred sodiščem nujni. Sodnica je poudarila tudi, da je bila v obravnavanem postopku mogoča pritožba zoper izdani sklep, ki bi jo v primeru, da bi bila pridržani osebi kršena človekova pravica, prav gotovo podal njen pooblaščenec, ki je po uradni dolžnosti postavljeni odvetnik ali pa najbližja oseba pridržane osebe. Ne v tem postopku niti v drugih tovrstnih zadržalnih zadevah v zadnjem letu in pol sodnica, kot je navedla, ni imela pritožb, vsi sklepi so pravnomočni in s tem dokončni.

Varuh je na navedbe sodnice dodatno odgovoril. Poudaril je, da je ustvarjalnost sodnika pri njegovem odločanju pomembna in da se prav na ta način lahko zapolnijo posamezne pravne praznine. Vendarle pa sodnik ne more s svojim odločanjem, niti ob neživljenjskih rešitvah posameznega zakona, stopiti v čevlje zakonodajalca in sprejemati rešitev, ki jih ta, ne glede na razlog, ni predvidel. Zato Zakon o sodiščih (ZS)¹⁶ v prvem odstavku 3. člena določa, da je sodnik pri opravljanju sodniške funkcije vezan na ustavo in zakon. V skladu z ustavo je vezan tudi na splošna načela mednarodnega prava in na ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe. Navedena vezanost velja po prepričanju Varuha tudi v primeru, ko je zakonodajalec v 75. členu ZDZdr jasno določil, da je sprejem v nujnih primerih dopusten zgolj v oddelek pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice (53. člen ZDZdr in naslednji), za zadržanje v varovanem oddelku socialno-varstvenega zavoda pa je predvidel le sprejem na podlagi (že izdanega) sklepa sodišča.¹⁷ Sodnik vsekakor ne sme samovoljno, torej mimo drugih vej oblasti, sprejemati rešitev, za katere v obstoječi pravni ureditvi ni podlage. Ima pa vedno možnost, da ob ugotovitvi, da se je posamezna zakonska rešitev v praksi pokazala za slabo, na to opozori (na primer v strokovni literaturi ali kako drugače), pa tudi, da s svojim strokovnim znanjem pomaga pri sprejemanju ustrežnejših rešitev. Seveda pa vedno lahko tudi zahteva postopek za oceno ustavnosti zakona, če meni, da je ta v celoti (ali njegov del) protiustaven. Iz prejetega odgovora sodnice žal ni bilo mogoče razbrati nobene izmed teh aktivnosti.

Varuh se zaveda, da posameznik zaradi svojega zdravstvenega stanja (mo-tnje v duševnem razvoju, napredovanja duševne bolezni, kognitivnega upada) lahko potrebuje nujni sprejem v institucionalno varstvo in s tem povezano varovanje, potrebna zaradi njegove zaščite, pa tudi zaščite drugih. Vendar to, kot

¹⁶ Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo in nasl.

¹⁷ Prvi odstavek 75. člena ZDZdr: »Če oseba, pri kateri so izpolnjeni pogoji za sprejem iz prvega odstavka prejšnjega člena, v sprejem ne privoli, je sprejem v varovani oddelek dopusten na podlagi sklepa sodišča.«

navedeno, nikoli ne more biti zadosti, da se brez pravne podlage grobo poseže v njegovo človekovo pravico, da se mu torej (lahko tudi samovoljno) omeji osebna svoboda. Upoštevati je treba, da je zakonodajalec odločanje o ustavni dopustnosti ukrepa sprejema osebe v varovani oddelek socialnovarstvenega zavoda brez privolitve v vsakem posamičnem primeru prepustil sodiščem po postopku in pogojih, ki jih določa ZDZdr. Kot je Varuh v vlogi DPM že večkrat opozoril posamezne domove starejših, bi drugačna omejitev osebne svobode lahko pomenila celo kaznivo dejanje protipravnega odvzema prostosti (drugi odstavek 133. člena Kazenskega zakonika – KZ-1).¹⁸ Zato je do morebitne drugačne zakonske rešitve treba iskati ustrezen način varovanja v okviru obstoječih možnosti (na primer v primeru poslabšanja zdravstvenega stanja z zadržanjem v oddelku pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice, odločitvijo o nadzorovani obravnavi), ki naj prepreči nevarnost do odločitve sodišča o zadržanju v varovanem oddelku socialnovarstvenega zavoda.¹⁹ Ker gre, kot je pravilno navajala sodnica, za nujni postopek, bo odločitev o zadržanju v večini primerov nedvomno sprejeta hitro, verjetno še pred zaključenim postopkom zdravljenja v bolnišnici.

Varuh je kot odziv na dodatno posredovanje prejel dopis pristojnega okrožnega sodišča, ki je na podlagi drugega odstavka 61. člena ZS pristojno za komunikacijo z zunanjimi organi tudi, če gre za vprašanja, ki se nanašajo na posamezno okrajno sodišče z njegovega območja. Okrožno sodišče je v svojem odgovoru sledilo pomislekom Varuha in izrazilo mnenje, da je naziranje sodnice zmotno, napotek zavodu, naj osebo namesti v varovani oddelek pred odločitvijo sodišča, pa v nasprotju z normativno ureditvijo tega področja. Tako ravnanje odkazuje po prepričanju sodišča na nedopustno poseganje v ustavno varovano pravico do osebne svobode (19. člen Ustave RS). Predsednica okrožnega sodišča je v svojem odgovoru poudarila tudi, da je po poizvedbah o morebitni tovrstni sodni praksi na drugih okrajnih sodiščih na območju okrožnega sodišča ugotovila, da so sporna navodila sodnice osamljen primer tovrstnega naziranja, sodna praksa drugih okrajnih sodišč pa enotna in takšnemu naziranju nasprotna.

2.4 Naroki na daljavo – ostaja tudi po koncu epidemije to redna praksa?

Varuh je bil ob obisku enega od domov starejših v vlogi DPM v letu 2023 seznanjen, da sodišče o podaljšanju zadržanja stanovalca z demenco na varovanem oddelku izpelje postopek po ZDZdr, ob čemer narok še vedno izvede s pomočjo videokonferenčne zveze, torej na daljavo. Zaposleni so menili, da ker ni več razlogov epidemiološke narave, sodišče verjetno tej praksi sledi, ker je to za sodnika lažje oziroma hitrejše. Vendar je, kot so poudarili, za stanovalca takšen način zaslišanja manj primeren, saj se stanovalec z demenco težko pogovarja

¹⁸ Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo in nasl.

¹⁹ Kot je bilo navedeno, novi četrti odstavek 75. člena ZDZdr, tudi na podlagi večletnih opozarjanj Varuha, določa, da se ne glede na prvi odstavek tega člena za postopke sprejema v varovani oddelek brez privolitve za osebe, ki so že nameščene v socialnovarstvenem zavodu, smiselno uporabljajo določbe 60. do 68. člena tega zakona, ki urejajo postopek sprejema brez privolitve v nujnih primerih.

z nekom, ki ga dojema zgolj kot sliko na elektronski tablici, zanj bi bilo lažje, če bi zaslišanje potekalo v živo. Kasneje je Varuh ugotovil, da takšno ravnanje sodišča ni osamljen primer.

Ob pregledu sodnih sklepov o zadržanju je DPM ugotovil, da se zadevno sodišče vsaj v posameznih sklepih v letu 2023 ob izvedbi naroka in zaslišanju stanovalca – nasprotnega udeleženca v tem postopku – na daljavo še vedno sklicuje na preprečevanje širjenja virusa in zmanjšanje možnosti okužbe pri ranljivi populaciji ali sklene, da je bil narok opravljen videokonferenčno, zoper takšno postopanje sodišča pa ugovor ni bil podan, ali pa v sklepu opravljenega naroka in zaslišanja nasprotnega udeleženca na daljavo sploh ne navede. DPM je ob prvem navedenem sklepu presenetilo, da se sodišče še vedno sklicuje na nevarnost okužbe, čeprav je epidemija v Sloveniji že prenehala,²⁰ okužba s tem virusom se v skladu s sklepom epidemiološke stroke v Sloveniji obravnava enako kot druge okužbe dihal, tudi Svetovna zdravstvena organizacija je sklenila, da covid-19 ne pomeni več izrednega stanja na področju javnega zdravja mednarodnega pomena. Seveda bi lahko kljub preklicu epidemije obstajala resna nevarnost za prenos okužbe s posameznega udeleženca naroka na stanovalca ali druge udeležence bodisi s tem ali drugim virusom (na primer gripe). Vendar DPM meni, da bi bilo v takšnem primeru treba odločitev sodišča ustrezno obrazložiti.²¹ Ni namreč nepomembno, da je zaslišanje stanovalca, ki poteka po videokonferenčni zvezi, vsaj v določeni meri odstop od načela neposrednosti (4. člen ZPP). Načelo neposrednosti terja, da sodnik s svojimi čutili zaznava naravo in vsebino dokaznih sredstev ter nato isti sodnik na tej podlagi tudi sprejme dokazno oceno in odločitev v zadevi. Pri zaslišanju strank ali prič, včasih tudi izvedencev, se dokazna vrednost ne izoblikuje le po izrečenih besedah, temveč tudi po okoliščinah, v katerih so besede izrečene: po gestah zaslišanega, barvi in tonu glasu, odločnosti ali neodločnosti, samozavesti ali zmedenosti in podobno.²² Po prepričanju DPM je še posebej, ko gre za zaslišanje stanovalca z napredovano demenco, izjemno pomembno, da sodnik ne le sliši stanovalca (ta verjetno velikokrat niti ne bo sposoben razumnega pogovora oziroma odgovarjanja na postavljena vprašanja), temveč vidi tudi gibanje stanovalca, mimiko, njegove roke in noge, splošno rečeno govorico telesa. Vsega tega videokonferenčna zveza najverjetneje ne omogoča, vsaj ne v tisti meri, kot bi ga zaslišanje stanovalca v živo, torej ob neposredni prisotnosti na naroku.

Varuh je na pomen zaslišanja stanovalca sicer opozoril že v času trajanja epidemije. Varuh je tako v Letnem poročilu Varuha človekovih pravic za leto 2020 posebej opozoril, da v sodnih postopkih, ki potekajo na podlagi ZDZdr, sodišča

20 Epidemija je prenehala s potekom roka, določenega v Odloku o razglasitvi epidemije nalezljive bolezni COVID-19 na območju Republike Slovenije – Uradni list RS, št. 73/21, ukrepi za zajezitev širjenja bolezni pa leto kasneje.

21 Tako je v času epidemije predsednik Vrhovnega sodišča RS vsa sodišča opozoril, da »je odločitev, da se v socialnovarstvene zavode, v katerih se nahaja najbolj ranljiva populacija, maksimalno omeji vstop, razumna«, da pa »mora sodnik, ki odloča v posamezni zadevi po ZDZdr, odstop od postopkovnih pravil utemeljiti z oceno, katera od ustavnih pravic je glede na okoliščine konkretnega primera pomembnejša«. Letno poročilo Varuha človekovih pravic za leto 2020, strani 528 in 529.

22 Tako Vrhovno sodišče RS v sodbi III Ips 4/2021 s 27. 7. 2021.

odločajo o omejitvi posameznikove pravice do osebne svobode, pri čemer gre praviloma za odločanje o posameznikih, ki spadajo v eno izmed bolj ranljivih skupin prebivalstva (osebe s težavami v duševnem zdravju). Skladno z drugim odstavkom 46. člena ZDZdr sodišča v teh postopkih odločajo na podlagi neposrednega stika z osebo, tako da pred izdajo sklepa sodnik to osebo vidi in se z njo pogovori, če to dopušča njeno zdravstveno stanje. Gre za enega izmed temeljnih procesnih jamstev, ki zagotavljajo učinkovito varstvo ustavne pravice do osebne svobode. Sodnik si mora namreč pred odločitvijo sam in neposredno ustvariti mnenje o (psihičnem) stanju osebe. Če tega ne stori, gre za nezakonito poslovanje, ki posamezniku vzame možnost sodelovanja v samem postopku odločanja in ga postavlja v povsem brezpravni položaj zgolj v vlogi objekta sodnega odločanja, saj mu v postopku ni dana možnost, da bi pred sodiščem branil svoje pravice in interese.²³ Takšnemu mnenju Varuha pritrjujejo tudi navedbe zaposlenih v enem od obiskanih domov starejših, da je za stanovalca z demenco pogovor s pomočjo elektronske tablice težaven ali celo nemogoč, saj ta slike na zaslonu ne dojema oziroma težko sprejema kot razgovor z živo osebo, zato mu je pogovor ali odgovarjanje na postavljena vprašanja velikokrat prezahtevno.

Varuh je ob tem izrazil posebno zaskrbljenost tudi zaradi načina sodelovanja odvetnika stanovalca na videokonferenčno izvedenem naroku. Ta je namreč prisoten na naroku v razpravni dvorani, kar pomeni, da zelo verjetno pred narokom ne pride do posvetovanja odvetnika z njegovo stranko, ob tem pa izostane pojasnilo stanovalcu, vsaj v meri, v kateri ga je še sposoben razumeti. Torej pojasnilo o pravnem pomenu naroka in posledici odločitve sodišča. Odvetnik zaradi oddaljenosti in načina zaslišanja tudi ne more stanovalcu pomagati med samim zaslišanjem s pojasnili, pravnim svetovanjem, celo usmerjanjem, če se to pokaže za potrebno. Po prepričanju Varuha bi njegova vloga v primeru zastopanja stanovalca z demenco morala biti neprimerno širša kot zgolj formalno sledenje naroku.²⁴ Tako tudi Listina Evropske unije o temeljnih pravicah²⁵ v 47. členu izrecno govori o tem, da ima vsakdo (torej vsaka stranka) v okviru pravice do učinkovitega pravnega sredstva in nepristranskosti sodišča tudi možnost svetovanja, obrambe in zastopanja. Varuh je v preteklosti že večkrat poudaril poseben pomen odvetnikov v postopkih, ki se vodijo zoper posameznike po ZDZdr, in tudi predlagal Ministrstvu za zdravje, da bi bilo smiselno za odvetnike in sodnike ob spremembi ZDZdr predpisati potrebo po dodatnem znanju s področja obravnavanja oseb s težavami v duševnem zdravju oziroma komunikacije z njimi, torej tudi potrebo po izvajanju usposabljanja za navedene osebe v ta namen. Žal do tovrstne spremembe ZDZdr še ni prišlo, Odvetniška zbornica Slovenije pa se je celo izrekla proti specializaciji odvetnikov za to področje, je pa ob tem poudarila, da navedena stanovska organizacija že izvaja različna strokovna izobraževanja tudi za odvetnike, ki sodelujejo v postopkih po ZDZdr.

Varuh je izrazil posebno zaskrbljenost tudi zaradi ravnanja izvedencev, ki v nekaterih primerih svoje mnenje o potrebi po zadržanju oziroma podaljšanju

23 Več o tem v Letnem poročilu Varuha človekovih pravic za leto 2020 (stran 527 in naslednje).

24 O nujnosti in pomenu zastopanja v primerljivih postopkih vsekakor že v odločbi Ustavnega sodišča RS št. U-I 60/03 s 4. 12. 2003.

25 UL C 202 s 7. 6. 2016.

zadržanja, kot kaže, podajo, ne da bi videli zdravstveno dokumentacijo stanovalca in celo brez neposrednega pregleda stanovalca. Tako so v enem od obiskanih domov starejših pojasnili, da je izvedenka sicer zaprosila, da ji dokumentacijo stanovalca pošljejo po elektronski pošti, čemur pa dom starejših ni ugodil, saj nima možnosti za ustrezno kriptiranje dokumentov ob pošiljanju. Izvedenki je ponudil, da si vse dokumente ogleda v samem domu starejših, vendar sogovornikom ni bilo znano, da bi to tudi storila. Ravno tako jim ni bilo znano, da bi se s stanovalko pred narokom srečala ali opravila, kot izhaja iz sklepa sodišča, klinični pregled stanovalke, ne neposredno v domu starejših ne po videokonferenčni zvezi. Navedbe doma starejših so povsem nasprotno zapisu sodišča iz obrazložitve navedenega sklepa, da je izvedenka na podlagi zdravstvene dokumentacije in kliničnega pregleda stanovalke podala mnenje o njenem zdravstvenem stanju. Če so bile navedbe doma točne, se vsekakor postavlja vprašanje, kako oziroma na kakšni podlagi je izvedenka lahko pripravila svoje izvedensko mnenje, s katerim je prepričala sodišče, da je omejitve ene od temeljnih pravic stanovalke še vedno utemeljena. Varuha so presenetile tudi navedbe sogovornikov v domu starejših, da je v več drugih primerih izvedenec pregled stanovalca opravil kar s pomočjo videokonferenčne zveze. Nedvomno takšno, posredno zaznavanje stanovalca in njegovega zdravstvenega stanja ne more biti tako kakovostno, kot bi bil neposreden specialistični pregled stanovalca (v živo). Varuh se ne more spuščati v strokovno delo izvedenca. Vendarle pa želi poudariti, da je treba zaradi odločanja o hudem posegu v najbolj temeljno pravico posameznika do osebne svobode ravnati v vsakem tovrstnem primeru še posebej skrbno in tako (tudi) z neposrednim pregledom in zaslišanjem stanovalca izključiti vsako možnost napake pri mnenju izvedenca sodišču oziroma kasneje odločitvi, ki se (tudi) nanj opira.

Varuh je v vlogi DPM podal svoje mnenje, da bi bilo zgolj v utemeljenih primerih (kot je bila na primer pred leti razglašena epidemija) možno izvajati naroke s pomočjo videokonference ali celo s posredno izvedbo dokazov. V vseh drugih primerih pa meni, da za takšno postopanje ni (zadostne) podlage. Varuh je ob tem izrazil tudi mnenje, da bi bilo morebiti treba preveriti ravnanje izvedencev v posameznih tovrstnih postopkih, pa tudi razmisliti o ustreznih usmeritvah oziroma izobraževanju odvetnikov za komunikacijo z osebami s kognitivnim upadom, torej eno od oblik (napredovane) demence.

LITERATURA IN VIRI:

- Letna poročila Varuha človekovih pravic, dosegljiva na: <www.varuh-rs.si>, v zavihku: Poročila/projekti, (17. 9. 2024).
- Priporočila iz obiskov DPM, dosegljiva na <www.varuh-rs.si>, v zavihku: Državni preventivni mehanizem, (29. 9. 2024).

PROBLEMATIKA PONOVI TVENE NEVARNOSTI PRI NEPRIŠTEVNIH STORILCIH KAZNIVIH DEJANJ V REPUBLIKI SLOVENIJI¹

Mag. Miran Pustoslemšek, doktor medicine, specialist psihiater, Univerzitetni klinični center Maribor

V dvanajstletnem obdobju delovanja Enote za forenzično psihiatrijo (EFP) Oddelka za psihiatrijo UKC Maribor opažamo nekatere pomanjkljivosti na področju kazenske zakonodaje, na katere moramo opozoriti. Recidivi resnejših kaznivih dejanj, ki jih zagrešijo neprišteveni ali bistveno zmanjšano prišteveni storilci, so v Republiki Sloveniji redki, vendar se žal dogajajo. V obdobju delovanja EFP smo evidentirali dva tovrstna dogodka (umor in uboj) in v obeh primerih lahko trdimo, da opažamo resne pomanjkljivosti pri zmanjševanju verjetnosti za oba dogodka. Ključna težava je neusklajenost Kazenskega zakonika (KZ) in Zakona o duševnem zdravju (ZDZdr).

Kazenska zakonodaja predvideva izrek ukrepa obveznega zdravljenja v bolnišnici ali na prostosti v primerih izvršenega kaznivega dejanja, pri katerem je storilec zaradi duševne motnje neprišteven oziroma v določenih primerih bistveno zmanjšano prišteven. Po KZ je določeno trajanje hospitalnega ukrepa do pet let, ambulantnega pa do dve leti. Z medicinskega vidika lahko govorimo pozitivnih in negativnih vidikov navedenih časovnih obdobj. Pri tem se moramo zavedati dejstva, da je pri težjih duševnih motnjah vsaj tretjina primerov rezistentnih oziroma neozdravljivih motenj,² ki imajo lahko progresivni potek ali pa bolniki dosežejo dobro remisijo, vendar prihaja do občasnih akutnih poslabšanj. To je še posebej značilno za bolnike s tako imenovano komorbidnostjo, torej sočasno prisotnostjo psihotične motnje in uporabo psihoaktivnih snovi (PAS). V teh primerih pomeni recidiv uporabe PAS nenadno in veliko tveganje recidiva psihoze in ponovitve kaznivih dejanj. Ponovitvena nevarnost je poleg navedenega še večja pri pridruženi disocialni osebnostni motnji, še posebej pa v primeru psihopatije. Glede na porast pogostosti uporabe PAS in komorbidnosti³ lahko pričakujemo tudi večjo verjetnost ponovitve kaznivih dejanj. S tega vidika so še posebej neugodne tako imenovane nove psihoaktivne snovi (NPS), ki jih je na črnem trgu dostopnih že več kot tisoč različnih. Na standardnih urinskih testih jih ne zaznamo oziroma odkrijemo in posledično ne moremo ukrepati z morebitnimi sankcijami v primeru uporabe pri pacientih z izrečenim ukrepom. Podobne težave z NPS so tudi v zaporih, kjer se masovno uporabljajo, tudi zaradi težav z odkrivanjem. Posledice uporabe NPS so raznolike, nepredvidljive in neugodne, tudi zaradi velikega in nepreglednega obsega snovi. Velika produkcija novih NPS je značilna zaradi izogibanja legalnemu pregonu,

1 Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorja na dnevih duševnega zdravja 2023, ki so v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekali 14. in 15. decembra 2023.

2 Mørup, M. F., in drugi, »nav. delo« (2020).

3 Lapin, »nav. delo« (2021).

proizvajalci in razpečevalci namreč tako prehitujejo umeščanje proizvodov na seznam prepovedanih snovi.

V okviru veljavne zakonodaje imamo v primeru velike ponovitvene nevarnosti pri obravnavi pacientov z izrečenim ukrepom obveznega psihiatričnega zdravljenja v bolnišnici več možnosti. Cilj je vsekakor rehabilitacija pacienta v skupnost, kar je izvedljivo v približno 50–60 odstotkih,⁴ preostali pa so nameščeni v socialnovarstvene zavode (SVZ) v okviru ZDZdr. Ključni težavi glede velike ponovitvene nevarnosti pri pacientih, rehabilitiranih v skupnost, sta dve. Pri nadaljevanju obravnave v okviru obveznega zdravljenja na prostosti imamo časovno omejitve, določeno s KZ. Po tem obdobju je varnostno tveganje prisotno naprej v enaki oziroma pri progredientni motnji in/ali uporabi PAS v še večji meri. Pri nadzorovani obravnavi po ZDZdr časovne omejitve nimamo, imamo pa v praksi drugo težavo, predlagatelju obravnave namreč ni treba podati predloga za nadaljevanje obravnave. Ravno to se je zgodilo v zgoraj navedenem primeru uboja. Podobno težavo imamo pri pacientih, ki so nameščeni v SVZ po zaključenem ukrepu obveznega zdravljenja v bolnišnici. ZDZdr ne nalaga predlagatelju ali SVZ, da poda predlog za podaljšanje namestitve proti volji. Poleg tega imajo SVZ premalo kapacitet in programov za varnostno tvegane paciente, predvidenega specializiranega SVZ pa pristojno ministrstvo po izdelani projektni nalogi še ni vzpostavilo.

Večina evropskih držav obravnava neprištevne storilce težjih kaznivih dejanj v okviru kazenske zakonodaje, kar ima prav tako pozitivne in negativne vidike. Problematika je bila v Evropski uniji podrobno obravnavana v okviru European Cooperation in Science and Technology (COST), projekt COST Action IS1302. Slovenska praksa na tem področju je manj ugodna z vidika varovanja družbe, kar opazamo tudi v praksi. Ugoden vidik je na primer manjša težava stigme v primerih, ko je rehabilitacija uspešna. Znani so tudi negativni vidiki v državah z bolj represivno naravnano zakonodajo na tem področju. Stanje dobro ilustrira primerjava med pogostostjo simuliranja (hlinjenja) oziroma disimuliranja (prikrivanja) duševne motnje v primeru težjih kaznivih dejanj v Sloveniji in Italiji. V Sloveniji je pogostejša verjetnost simuliranja duševne motnje, ker storilec računa na izrek hospitalnega ukrepa, ki traja do pet let, v Italiji pa je ravno obratno. Storilci pogosteje disimulirajo obstoječo duševno motnjo, da bi se izognili ukrepu in dosegli obsodbo na zaporno kazen, ki je v večini primerov krajša od bolnišničnega ukrepa, ki je po trajanju neomejen.

V primeru izvajanja ukrepa obveznega zdravljenja na prostosti se v okviru naše zakonske ureditve pojavlja še ena težava. Pri pacientih s komorbidnostjo, ki jim je izrečen ukrep obveznega zdravljenja na prostosti, je lahko vsak recidiv uporabe PAS tveganje za ponovitvene nevarnosti, bodisi z recidivom psihoze ali brez njega. Postopek za spremembo ukrepa v hospitalni ukrep traja nekaj časa, v vmesnem času je pacient lahko hospitaliziran v psihiatrični bolnišnici (ne na EFP), če so izpolnjena merila po ZDZdr. Sama uporaba PAS tega merila ne izpolnjuje, tveganje storitve kaznivega dejanja pa je vsekakor veliko.

4 Farell, C., in drugi, »nav. delo« (2024).

LITERATURA IN VIRI:

- Farrell, C., in drugi (2024). Staff supported community outings among forensic mental health patients: patient characteristics, rehabilitative goals, and (the absence of) adverse outcomes. *Frontiers in psychiatry*, 2024, letn. 15.
- Lapin, J. (2021). Comorbid substance use in psychosis:someone else's problem? *Australian & New Zealand journal of psychiatry*, 2021, letn. 56.
- Mørup, M. F., Kymes, S. M., Oudin Åström, D. (2020). A modelling approach to estimate the prevalence of treatment-resistant schizophrenia in the United States. *PLoS ONE*, 2020, letn. 15, št. 6.

IZVAJANJE OBRAVNAVE V SKUPNOSTI OB ODPUSTU OSEBE V SKUPNOST (IZ ENOTE ZA FORENZIČNO PSIHATRIJO)¹

Nataša Novak, koordinatorka obravnave v skupnosti, Center za socialno delo
Severna Primorska

1. UVOD

Obravnavo v skupnosti je uvedel Zakon o duševnem zdravju (ZDZDr),² podrobneje pa jo določa Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti (v nadaljevanju: pravilnik).³ V prispevku sledi prikaz obravnave v skupnosti pri dveh osebah, ki sta bili odpuščeni iz Enote za forenzično psihiatrijo Psihiatrične klinike Maribor v skupnost oziroma domače okolje.

Gre za izjemi, ki sta se vključili v obravnavo v skupnosti zaradi kompleksnih življenjskih okoliščin, ter za prikaz dogajanja in iskanja rešitev, saj pogoji za kakovostno obravnavo po odpustu iz enote za forenzično psihiatrijo, kot jih predvideva Resolucija o nacionalnem programu duševnega zdravja 2018–2028 (RENPDZ18–28), še niso vzpostavljeni. Mreža zdravstvenih in socialnovarstvenih storitev je še vedno zelo pomanjkljiva, obravnava v skupnosti pa pomeni koordinacijo storitev za posameznika, ne koordinacije posameznika kot takega.

Center za socialno delo (v nadaljevanju: CSD) ima v delu varstva odraslih predvideni dve nalogi za obravnavo odraslih storilcev kaznivih dejanj, in sicer posredovanje socialnega poročila preiskovalnemu sodniku o življenjskih razmerah obdolženca ter obravnavo med prestajanjem kazni zapora, po prestani kazni zapora in storilcev prekrškov. Ta se deli na tri naloge, za ta prispevek je pomembna tretja naloga, to je pomoč obsojencu po odpustu. Za delo z ljudmi s težavami v duševnem zdravju je predvidena obravnava v skupnosti, lahko pa se vključijo tudi v storitev osebne pomoči.

Prispevek je razdeljen na vsebinske sklope, po uvodu so v drugem poglavju predstavljene zakonske podlage obravnave v skupnosti po ZDZDr in pravilniku, v tretjem je oris metode individualnega načrtovanja po stroki socialnega dela, v četrtem sledi opis dogajanja ob/po odpustu iz enote za forenzično psihiatrijo v skupnost oziroma domače okolje ter ocena izvajanja ciljev obravnave v skupnosti, v petem sledijo ugotovitve in razprava ter zaključek.

1 Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorice na dnevih duševnega zdravja 2023, ki so v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekali 14. in 15. decembra 2023.

2 Uradni list RS, št. 77/08, 46/15 – odl. US, 44/19 – odl. US in 109/23.

3 Uradni list RS, št. 49/09.

2. ZAKONSKA PREDSTAVITEV OBRAVNAVE V SKUPNOSTI

2.1 Zakon o duševnem zdravju – ZDZdr, opredeljuje obravnavo v skupnosti, in sicer v:

- **91. členu** določa, kaj je obravnava v skupnosti:
 - (1) Obravnava v skupnosti je izvajanje pomoči osebam, ki ne potrebujejo več zdravljenja v psihiatrični bolnišnici ali nadzorovani obravnavi, vendar potrebujejo pomoč pri psihosocialni rehabilitaciji, vsakdanjih opravilih, urejanju življenjskih razmer in vključevanju v vsakdanje življenje na podlagi načrta obravnave.
 - (2) V skupnosti se lahko obravnava oseba, ki pisno privoli v načrt obravnave v skupnosti.
- **92. členu** opredeljuje načrt obravnave v skupnosti:
 - (1) Za osebo, ki naj bi se obravnavala v skupnosti, se izdela načrt obravnave v skupnosti, ki ga na predlog koordinatorja obravnave v skupnosti sprejme center za socialno delo.
 - (2) Predlog načrta obravnave v skupnosti pripravi koordinator obravnave v skupnosti v sodelovanju z osebo in multidisciplinarnim timom, ki ga sestavljajo psihiater, patronažna sestra, predstavnik centra za socialno delo in nevladnih organizacij, najbližja oseba in drugi, ki lahko vplivajo na potek obravnave v skupnosti, in ki ga imenuje center za socialno delo.

2.2 Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti, ki v:

- **2. členu** opredeljuje obravnavo v skupnosti (kaj): Obravnava v skupnosti je postopek izvajanja socialno varstvenih, zdravstvenih ali drugih storitev in programov pomoči osebam, ki ne potrebujejo več zdravljenja v psihiatrični bolnišnici ali nadzorovani obravnavi, vendar potrebujejo pomoč pri psihosocialni rehabilitaciji, vsakdanjih opravilih, urejanju življenjskih razmer in vključevanju v vsakdanje življenje na podlagi načrta obravnave.
- **3. členu** opredeljuje postopek o obvestilu koordinatorja obravnave v skupnost: Strokovni delavec psihiatrične bolnišnice ali koordinator nadzorovane obravnave mora najmanj tri tedne pred odpustom osebe iz psihiatrične bolnišnice ali pred zaključkom nadzorovane obravnave oziroma takoj, ko meni, da so nastopili pogoji, da se koordinator obravnave v skupnosti (v nadaljnjem besedilu: koordinator) poveže z osebo, obvestiti center za so-

cialno delo, ki je pristojen za obravnavo v skupnosti, da bo oseba, ki naj bi se obravnavala v skupnosti, odpuščena, oziroma bo njena nadzorovana obravnava zaključena.

- **4. členu** določa naslednji korak: Koordinator po prejemu obvestila iz prejšnjega člena obišče osebo ter njo in njenega zastopnika seznani z možnostjo obravnave v skupnosti.
- **5. členu** opredeljuje (kdo):
 - (1) V skupnosti se lahko obravnava oseba, ki pisno privoli v pripravo načrta obravnave v skupnosti (v nadaljnjem besedilu: načrt). Če ima oseba zakonitega zastopnika, lahko v pripravo načrta pisno privoli njen zakoniti zastopnik.
 - (2) Pisna privolitev v obravnavo v skupnosti se poda na posebnem obrazcu, ki je sestavni del tega pravilnika.
 - (3) V primeru, ko oseba v pripravo načrta ne privoli, koordinator naredi uradni zaznamek.
- **6. členu** opredeli:
 - (1) Z osebo, ki je privolila v obravnavo v skupnosti, koordinator takoj po privolitvi začne pripravljati predlog načrta.
 - (2) V primeru, ko oseba, ki končuje zdravljenje v psihiatrični bolnišnici ali v nadzorovani obravnavi in je privolila v obravnavo v skupnosti, po odpuštu nima zagotovljenega bivanja, koordinator prednostno izdela predlog rešitve glede njene ustrezne namestitve.

Načrt obravnave v skupnosti vsebuje (9.–12. člen):

- **9. člen**

Pri oceni situacije in oblikovanju ciljev za življenje v skupnosti oseba in koordinator ugotavljata potrebne oblike pomoči in podpore.

Načrt vsebuje:

- zapis ocene situacije osebe,
- *ugotovitev potreb osebe,*
- *cilje obravnave,*
- *ukrepe za njihovo doseganje,*

- *predlog izvajalcev ukrepov,*
- časovno opredelitev izvajanja načrta,
- način spremljanja, evalvacije izvajanja ukrepov,
- finančno ovrednotenje.

• **10. člen**

V načrtu obravnave v skupnosti oseba in koordinator pripravita predloge ciljev in ukrepov, ki se nanašajo na naslednja področja:

- urejanje stanovanjskih oziroma bivalnih razmer,
- urejanje socialne varnosti,
- urejanje zaposlitve in dela,
- urejanje podpore pri opravljanju temeljnih in podpornih dnevnih opravil,
- urejanje podpore pri zagotavljanju socialnih stikov in družabnosti.

Glede na ugotovljene potrebe in oblike pomoči za osebe se v načrtu lahko opredelijo tudi druga področja, ki so pomembna za vključevanje osebe v skupnost.

• **11. člen**

Oseba in koordinator pri pripravi predloga ukrepov za izvajanje ciljev, določenih v načrtu, proučita vse možnosti in poiščeta, če je to potrebno, tudi začasne rešitve za dosego ciljev.

• **12. člen**

Ko se oseba in multidisciplinarni tim dogovorita o vsebini načrta, ga oseba in koordinator potrdita s podpisom. Ta načrt na predlog koordinatorja sprejme CSD.

Rok za pripravo načrta ne sme biti daljši od tridesetih dni od pisne privolitve osebe.

• **13. člen**

Koordinator po šestih mesecih izvajanja načrta skupaj z osebo oceni izvajanje in pripravi morebitne dopolnitve načrta.

- **14. člen**

Obravnavo v skupnosti za osebo preneha:

- če oseba in koordinator ugotovita, da ni več potrebe po obravnavi v skupnosti,
- če oseba pisno izjavi, da ne želi več obravnave v skupnosti,
- če oseba ne sodeluje pri izvajanju načrta.

O prenehanju obravnave v skupnosti CSD sprejme sklep.

- **15. člen**

Če je oseba med izvajanjem načrta ponovno hospitalizirana ali vključena v nadzorovano obravnavo, se izvajanje načrta začasno prekine.

Po končanem ponovnem zdravljenju ali po končani nadzorovani obravnavi multidisciplinarni tim skupaj z osebo ponovno preveri načrt in pripravi morebitne spremembe.

3. METODA INDIVIDUALNEGA NAČRTOVANJA (PO STROKI SOCIALNEGA DELA)

Za začetek si oglejmo dva modela skrbi oziroma nudenja pomoči, medicinskega in socialnega. Medicinski model ali koncept skrbi poteka po pristopu od »zgoraj navzdol«, torej je najprej opravljena strokovna ocena oziroma so izkazane potrebe po skrbi različnih strokovnjakov, kot rešitev pa je predlagan paket storitev za vsakega posameznega uporabnika.⁴

Obratno je potek pri socialnem modelu ali konceptu pravic po pristopu od »spodaj navzgor«, torej uporabnik oblikuje osebne cilje, kar vpliva na oblikovanje, izvajanje storitev, ki jih sam tudi oceni ter tako uresničuje državljske pravice in izboljšuje kakovost življenja.⁵ Socialni model omogoča nove rešitve po meri uporabnika, ne predlaganih rešitev strokovnjakov, s katerimi se uporabnik strinja ali ne strinja. »V središču in izhodišču delovanja je posameznik, njegova ocena situacije, njegovo poimenovanje sveta, in osebni cilji, ki jih oblikuje za spremembe.«⁶

Pri socialnem modelu je vloga strokovnjaka podpora in pomoč uporabniku, da sledi svojim osebnim ciljem za izboljšanje svojega življenjskega položaja. V tem procesu ima uporabnik ves čas **vpliv in zadnjo besedo**.

4 Termin uporabnik se uporablja v socialnem varstvu za osebe, ki koristijo socialnovarstvene storitve.

5 Škerjanc, 2010: 131 in 132.

6 Prav tam, str. 139.

Temeljne značilnosti individualnega načrtovanja so:

- poteka na uporabnikovo željo oziroma privolitev,
- uporabnik ohranja vpliv nad izvajanjem socialnovarstvene storitve (kar pomeni, da ima potrebne informacije, zagotovljene izbire, saj sam podeli mandate izvajalcem, poda oceno kakovosti storitev in ima pri izvajanju zadnjo besedo),
- osebna participacija uporabnika ves čas tako pri načrtovanju kot izvajanju načrta,
- gre za spiralni proces udejanjanja, evalvacije in ponovnega načrtovanja,
- uporabnik je lastnik načrta, ki ga lahko kadar koli spremeni.⁷

Poglejmo literaturo, mejo med tradicionalnim socialnim delom in metodo individualnega načrtovanja, ki je proaktivna. Najpomembnejši del metode so zastavljeni cilji, ki izhajajo iz sedanjosti v spreminjanje prihodnosti.

»Ena od osnovnih značilnosti tradicionalnega socialnega dela je, da je reakcija na stiske ali težave posameznika, skupine, skupnosti ali celo družbe, načrtovanje in izvajanje pa je, nasprotno, proakcija. Načrtovanje je res odziv na pretekle dogodke in na sedanje stanje, hkrati pa je ena od osnovnih operacij načrtovanja omogočiti aktivno ustvarjanje prihodnosti. Načrtovanje ni objektivistično ocenjevanje potreb, ni le ugotovitev življenjskih nuj posameznika, temveč je tudi izražanje želja in ciljev. Izražanje želja in oblikovanje ciljev temeljita na dveh procesih: domišljiji in refleksiji. Načrtovanje omogoči, da vzremo svoje življenje, da ga vidimo v celoti, da svoje težave povežemo s svojo osebno zgodovino, pa tudi da jih povežemo s težavami drugih ljudi, da jih umestimo v človeško zgodovino (Feire 1972, Flaker 1988).

Ko vzremo svoje življenje, lahko naša stvarnost postane predmet dialoga, razgovora o življenju in spremembah v njem. Šele ko vzremo svoje življenje, si lahko začnemo želeči, da bi ga spremenili. Dobimo moč in ta nam omogoči, da nismo predmet, celo igrača svoje usode, postanemo ljudje, ki lahko usodo spreminjamo. Dobimo moč subjekta. Sprosti se nam domišljija in lahko začnemo razmišljati o tem, kakšno bi naše življenje lahko še bilo. Velja pa tudi obratno. Če si želimo spremeniti življenje, če si zamislimo, kakšno bi lahko bilo, tudi lažje vidimo, kakšno je. Ko oznamimo spremembe, življenje postane znosnejše, lažje se spoprimemo s težavami, ki jih imamo. Z domišljijo se lahko zares spopadeemo s stvarnostjo. Fantazija je predpogoj realizma.

Cilje torej oblikujemo na podlagi analize dejanske situacije, v kateri živimo, hkrati pa tudi na podlagi želja in domišljije o tem, kako bi radi, da se situacija

⁷ Prav tam, str. 52.

spremeni, kako bi radi živeli v prihodnosti. Cilji so torej sinteza in operativna kristalizacija naših okoliščin, želja in volje po spremembi. So glavni kompas načrta, hkrati usmerjevalec in motor, saj nam dajo tako moč in energijo za delovanje kot tudi določijo smer delovanja. Cilji so ključni pojem in element metode, kakor smo jo razvili. Če bi izhajali zgolj iz stiske, težave, problema, bi se vedno znova vračali k svoji nemoči, k potrebi po pomoči. Z uresničevanjem ciljev sicer lahko presežemo stisko, premagamo težavo, rešimo problem, nadomestimo primanjkljaj, so pa cilji tudi več kot to. Cilj lahko povzame vse našeto, k temu pa doda tudi izhod, prehod v novo stvarnost. Ni le popravljanje obstoječega, je tudi ustvarjanje novega. Je pot, ki vsebuje tudi način.»⁸

Prvini metode individualnega načrtovanja sta torej dva procesa, načrtovanje in izvajanje, meja prehoda iz enega procesa v drug proces je multidisciplinarni tim.

Za obravnavo v skupnosti po ZDZdr imamo tako metodični okvir (individualno načrtovanje) in zakonodajni okvir, ki je pravilnik. Ta določa postopek, združuje oba procesa načrtovanja in izvajanja oziroma določa vsebino obravnave v skupnosti.

Postopek/proces obravnave v skupnosti se (po pravilniku) začne s pobudo in nadaljuje s spoznavnim srečanjem z uporabnikom, predstavitevjo programa in načina sodelovanja uporabniku ter s pridobitvijo izražene želje (privolitve) za sodelovanje. Sledi serija srečanj po metodi individualnega načrtovanja (2–10 srečanj), kjer uporabnik osvetli svojo situacijo in izrazi želje po spremembi na posameznih življenjskih področjih (na podlagi pravilnika). Koordinator nudi podporo uporabniku, da premisli o možnih spremembah, izboljšavah v življenju, in tako se oblikujejo cilji. Pripravi se tudi izvedbeni del za vse zastavljene cilje in določijo sodelujoči za izvedbo, kar je vse zapisano v predlogu načrta obravnave v skupnosti. Skliče se multidisciplinarni tim z namenom predstavitve in potrditve predloga načrta, kar pomeni oblikovanje dogovorov prisotnih deležnikov za podporo pri izvajanju ciljev in morebitna dopolnitev ciljev. V roku šestih mesecev je predvidena evalvacija doseženega in lahko ponovimo postopek načrtovanja novih ciljev ali dopolnitve prejšnjih ciljev glede na to, ali so cilji doseženi.

Sami cilji obravnave v skupnosti se nanašajo na šest področij urejanja (po pravilniku), in sicer stanovanjske oziroma bivalne razmere, socialna varnost, zaposlitev in delo, podpora pri opravljanju temeljnih in podpornih dnevnih opravil, podpora pri zagotavljanju socialnih stikov in družabnosti ter druga pomembna področja za vključevanje v skupnost. Občasno se v načrt obravnave v skupnosti doda tudi cilj skrb za zdravje kot izhodišče za razmislek za osebo, ali/kako je spodobna uresničevati svoje postavljene cilje za izboljšanje kakovosti življenja glede na svoje počutje oziroma zdravstveno stanje. To lahko zaniha, najpogosteje je tesno povezano z jemanjem terapije in/ali z drugimi vzroki.

8 Flaker et al., 2013: 25 in 26.

»Metoda individualnega načrtovanja z udejanjanjem ciljev prinaša strukturo, tehnike in delovna načela za praktično socialno delo, za premik od besed k dejanjem, od opisovanja in načrtovanja k razmisleku in delovanju in orodje za pretvarjanje uporabnikovih osebnih ciljev v oblike pomoči in socialnovarstvene storitve. Hkrati prinaša tudi postopek za zbiranje podatkov o nalogah, ki so bile opravljene, o uresničenosti posameznih osebnih ciljev, o kakovosti opravljenih storitev, o vlogah, ki jih je izvajalec povzema.«⁹

Cilje obravnave v skupnosti si bomo ogledali v nadaljevanju, najprej skozi prvi pogovor z uporabnikom in kasneje skozi analizo vsebine dela znotraj obravnave v skupnosti.

4. PREDSTAVITEV DOGAJANJA¹⁰ PRI DVEH UPORABNIKIH

Predstavitev dogajanja¹¹ sledi v tem sosledju:

1. prva informacija oziroma seznanitev,
2. iskanje informacij za nazaj o preteklih dogodkih z namenom priprave in organizacije dela znotraj CSD za delo z dotičnim uporabnikom,
3. vsebina prvega pogovora z uporabnikom, kjer so bile določene njegove potrebe in cilji urejanja (na podlagi 10. člena pravilnika) ter
4. analiza vsebine dela znotraj obravnave v skupnosti.

4.1 Dogajanje 1

4.1.1 Seznanitev

Sosedje so poklicali na CSD, da se sovaščan vrača iz enote za forenzično psihiatrijo, kjer je bil zaradi umora bližnjih oseb, nazaj v vas in v hišo, kjer so živeli prej. Predviden je odpust čez dva tedna. Zaradi sorodstvenih vezi v vasi si tega ne želijo, obenem jih je strah in so se pripravili, da organizirajo protest ob njegovem prihodu.

4.1.2 Iskanje informacij za nazaj in organizacija dela na CSD

Več informacij o dogodkih za nazaj smo poiskali na spletu, saj drugih informacij ali uradne dokumentacije nismo imeli.

Strokovni delavec s področja varstva odraslih, ki je klic prejel, je samoiniciativno vzpostavil stik s socialno službo enote za forenzično psihiatrijo in preveril, ali

⁹ Škerjanc, 2010: str. 138.

¹⁰ Dogajanje ni najboljšje poimenovanje, a je izbrano namesto termina primer, zgodba ipd. in je povezano z dinamiko.

¹¹ Dogajanje je opisano kronološko, z meseci in brez letnic, izpuščena so imena krajev. Izpuščeni so tudi podrobnejši opisi zaradi varstva občutljivih osebnih podatkov.

je res tako, kar so tam potrdili. Tik pred odpustom je bil dogovorjen sestanek v živo v tej enoti, da bi raziskali možne ukrepe in vire pomoči za osebo, ki se vrača v skupnost.

Sestanka sta se iz CSD udeležila strokovni delavec s področja varstva odraslih in koordinator obravnave v skupnosti, iz enote za forenzično psihiatrijo predstavnica socialne službe in uporabnik.

Na tem sestanku je bilo dogovorjeno, da bo enota za forenzično psihiatrijo vložila predlog pri sodišču za nadzorovano obravnavo (po ZDZdr). Predstavili so tudi pravice, ki so mu jih uredili v času bivanja na forenzičnem oddelku, in sicer stalno prebivališče na naslovu občine, I. kategorija invalidnosti, ter pojasnili, da so poslali vloge v več posebnih socialnovarstvenih zavodov za domsko namestitve, a ga nikjer niso želeli sprejeti.

In ker ga niso želeli sprejeti v nobenem izmed posebnih socialnovarstvenih zavodov, je možna samo vrnitev v domače okolje/skupnost, saj se kazni petih let zaključuje.¹² Možnost namestitve je bilo zavetišče za brezdomce, kamor se je na podlagi vnaprejšnjega dogovora med obema službama po odpustu tudi vselil.

Glede na težave v duševnem zdravju pri osebi in zaznana kompleksnost življenjske situacije, je bila zadeva dodeljena koordinatorki obravnave v skupnosti v nadaljnje reševanje.

4.1.3 Prvi pogovor z uporabnikom in postavljeni cilji urejanja

Na prvem pogovoru z uporabnikom po vrnitvi v domače okolje, ki je bil v prostorih CSD, so se določila področja urejanja oziroma cilji:

1. Skrb za zdravje: se bo po odpustu iz enote za forenzično psihiatrijo izvajala po sklepu sodišča znotraj nadzorovane obravnave za čas šestih mesecev.
2. Predvideni cilji za bivanje v domačem okolju:

(1) Najti stanovanje

Vprašanja za razmislek:

- iskati sobo kot del stanovanja (sobivanje) ali v samskem domu ali iskati stanovanje,
- na goriškem, sežanskem, notranjskem območju ali v Ljubljani z okolico,
- ostati v Sloveniji ali se seliti v tujino (zdaj mora šest mesecev ostati v RS zaradi nadzorovane obravnave).

¹² Kazenski zakonik – KZ-1, Uradni list, št. 55/08, 66/08, 30/09, 91/11, 50/12, 6/16, 54/15, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/201, 186/21, 105/22, 16/23: 70.a člen.

(2) Najti delo oziroma pregled pravic

Vprašanja za razmislek:

- pustiti I. kategorijo invalidnosti in začeti postopek za III. kategorijo za možnost zaposlitve v Sloveniji ali tujini,
- ali bi zmozel delo voznika kamiona na mednarodnih vožnjah ob terapiji, po kateri je zvečer zaspan – predlagam razgovor s psihiatrom,
- kako, kje bi začel iskati delo v Sloveniji, glede na to, da je pri nas potreben najprej zdravniški pregled,
- prehod v III. kategorijo in možnost rehabilitacije na ZRSZ.

(3) Pravice ZPIZ (pokojnina ali nadomestilo) in CSD (denarna socialna pomoč in varstveni dodatek ali dodatek za aktivnost in subvencija za najemnino)

Vprašanja za razmislek:

- pustiti I. kategorijo in čez čas po porabi prihrankov uveljavljati varstveni dodatek ob bivanju v Sloveniji,
- pri III. kategoriji bi prejemal nadomestilo ZPIZ-a ob brezposelnosti in imel možnost uveljavljanja dodatka za prostovoljno delo oziroma aktivnost, živeti bi moral v Sloveniji in biti prijavljen na ZRSZ,
- pri najemu stanovanja po tržni najemnini bi lahko uveljavljal subvencijo najemnine.

(4) Urejanje premoženja

Vprašanja za razmislek:

- avtodom, osebna vozila: kaj narediti, pustiti, kjer so, vložiti toliko, da gredo v nujno popravilo (imajo razbite šipe in je potrebno notranje čiščenje, pnevmatike so počene, vprašanje glede voznosti vozila), potrebna bi bila najprej vleka vozila, potem popravilo,
- kako rešiti 1/3 ali 1/20 deleža premoženja, kjer je po uradnih evidencah lastnik, a dejansko tu ne more prebivati zaradi storjenih dejanj, kar so mu dali vedeti sovaščani; prav tako z njim ne želita govoriti preostala sorodnika v Sloveniji, ki sta postala dediča 2/3 hiše, glede odstopa ali prodaje njegovega deleža tretji osebi ali njima.

(5) Upravljanje prihrankov

Vprašanja za razmislek:

- trenutno gredo za preživetje,
- kam jih naložiti, v najemno stanovanje za varščino ali nujna popravila vozil, da bi lahko šla v prodajo, ali za bivanje v tujini (po preteku nadzorovane obravnave, pred tem itd.).

Pri vsakem izmed ciljev se je pokazalo več možnosti ali poti, torej je potreben razmislek, kako naprej. Vsi cilji se nanašajo na uporabnikovo življenje, pri čemer bo (po metodi individualnega načrtovanja) uporabnik sam predlagal rešitve oziroma smer urejanja.

4.1.4 Analiza vsebine dela znotraj obravnave v skupnosti

A. Nadzorovana obravnava

Vzporedno z obravnavo v skupnosti se je po sklepu sodišča izvajala nadzorovana obravnava (prvi cilj obravnave v skupnosti kot skrb za zdravje), in to povsem ločeno od obravnave v skupnosti.

B. Ocena izvajanja ciljev (po 13. členu pravilnika)

1. Urejanje stanovanjskih zadev: iskalo se je stanovanje, soba ali trajnejša namestitve na območju treh regij za sprejemljivo ceno, a se ni izšlo. Odločil se je, da ostane v RS tudi po izteku nadzorovane obravnave, in sicer v zavetišču za brezdomce.
2. Urejanje socialne varnosti: glede zaposlitve in preureditve kategorije invalidnosti so bile različne želje, a je I. kategorija ostala. Varstvenega dodatka ne more prejemati zaradi lastništva premoženja, saj ne živi na tem naslovu. Pri urejanju premoženja ni odgovora glede prenosa lastništva nepremičnine, prav tako glede premoženja (osebna vozila in avtomobil propadajo na dvorišču, so razbita, vrednost za prodajo se zmanjšuje). Prihranke troši, ko je nujno potrebno.
3. Delo in zaposlitev ter podpora pri opravljanju temeljnih in podpornih dnevnih opravil nista bili aktualni temi.
4. Podporo pri zagotavljanju socialnih stikov in družabnosti je v največji meri prejel od uporabnikov zavetišča in tamkajšnjega osebja.
5. Kot drugo pomembno področje za vključevanje v skupnost je bila večkrat izražena misel, kako bo, ko ga bodo ljudje prepoznali na ulici, kaj se bo zgodilo, oziroma že opaža »čudne poglede« ljudi na javnih prostorih (na ulici, v knjižnici), na kar kot strokovna delavka celostno ne znam odgovoriti, lahko le povem, da se bo s temi temami srečeval.

C. Analiza vsebine obravnave v skupnosti

Opravljen so bila štiri srečanja v času od februarja do avgusta, vsa na CSD. Privolitve za vključitev v obravnavo v skupnosti je bila v začetku podana ustno, podpisana pa ne, predlog načrta ni bil pripravljen. Iz ciljev, zastavljenih na prvem pogovoru, je sledilo takojšnje izvajanje. Ni bilo razumevanja/prostora/časa za daljše načrtovanje in pripravo predloga načrta obravnave v skupnosti za potrditev na multidisciplinarnem timu, čemur bi sledilo izvajanje načrta.

Na vprašanja za razmislek ni bilo odgovora zaradi sistemske ureditve ali je sam sprejel odločitve (na teme socialne varnosti, dela in zaposlitve ter podpore pri opravljanju temeljnih in podpornih dnevnih opravil).

Po lastnih odločitvah zase in po lastni oceni, kaj lahko od pomoči prejme na CSD, je poniknil.¹³

V novembru smo na CSD prejeli telefonski klic, da so v zavetišču in dnevnem centru že opazili spremenjeno vedenje in obnašanje, obstaja sum, da je prenehaj jemati zdravila, postavilo se je vprašanje, kako ravnati naprej.

4.2 Dogajanje 2

4.2.1 Seznaničev

Dogajanje se je začelo na CSD, na področju varstva družine in otrok, kjer je bil sprožen postopek razveze, dodelitve otrok, stikov in preživnine. V času postopka se je poleg nasilnega pokazalo tudi neobičajno vedenje moža in CSD je podal predlog za hospitalizacijo brez privolitve. Na sodišču je bilo tako sproženih več postopkov na podlagi različnih zakonodajnih podlag, in sicer Družinskega zakonika, ZDZdr in Kazenskega zakonika.

V kazenskem postopku je bil izrečen ukrep obveznega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu (ker je zaradi blodnjave motnje v neprištevnosti ženo nasilno silil v spolnost vpričo mladoletnih otrok, jo žalil, nadlegoval v lokalu, nastavljal ovire po prometnih poteh s tresenjem zabojnika po tleh, grozil uslužbencem, odtujil vozilo, grozil s požigom oškodovancu, zalezoval drugo oškodovanko), obenem je sodišče po uradni dolžnosti začelo postopek postavitve pod skrbništvo glede na podatke iz kazenskega spisa in tam podanega izvedenskega mnenja.

¹³ Gre za to, da osebe ni več, ni dosegljiva na klice, e-pošto in kar izgine brez pojasnila, razlage ali zaključka pri tovrstnih nalogah za strokovno delavko oziroma institucijo, hkrati pa živi vsakdanje življenje. Na portalu Fran, V Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo dve pojasnili besede ponikniti:

»1. *izginiti pod zemljo, zemeljskim površjem*: po krajšem teku po površju reka ponikne; potoka ponikneta v majhni ponikvi / ponikniti v pesku

2. ekspr. *izginiti, izgubiti se*: najrajši bi za nekaj časa poniknil; ponikniti v temo; poniknil je v podhodu«.

Za skrbnico je bila predlagana žena, ki se je takrat z otroki že odselila v mesto, v najemno stanovanje, in se je s skrbništvom strinjala. Uporabnik je bil tako postavljen pod delno skrbništvo za področje zdravja, v obsegu skrbi za jemanje terapije zaradi preprečitev ponovnega zagona bolezni. (Izvedenec je v svojem mnenju zapisal, da ni sposoben skrbeti za svoje pravice, potrebe in zdravje, kar velja za vsa zakonsko določena področja, ker ga je proces duševne motnje preveč razosebil, ter da je tudi nesposoben izvajati volilno pravico.)

Skrbnica je opozorila na številna področja, ki jih bo treba urejati, ko se vrne domov, in da bi bilo najbolje, da bi to urejal sam, s pomočjo nekoga (najbolje nekoga iz CSD).

4.2.2 Iskanje informacij za nazaj in organizacija dela na CSD

CSD je bil seznanjen z dogajanjem najprej na področju varstva družine in otrok ter kasneje skrbniških nalog, vse skupaj je trajalo nekaj mesecev.

Glede na težave v duševnem zdravju pri osebi in zaznana kompleksnost življenjske situacije (kar se bo v celoti razkrilo ob vrnitvi domov) je bila zadeva dodeljena koordinatorki obravnave v skupnosti v nadaljnje reševanje, po zaključenem postopku postavitve pod skrbništvo.

Uporabnikovo zdravstveno stanje je bilo izboljšano po letu in pol bivanja v enoti za forenzično psihiatrijo, vložen je bil predlog za nadzorovano obravnavo. Tamkajšnja socialna delavka je obvestila koordinatorko, da (tamkajšnji) psihiatri ocenjujejo možnost vrnitve v domače okolje, in zaprosila za sestanek pred odpustom glede urejanja zadev ob vrnitvi v domače okolje.

4.2.3 Prvi pogovor z uporabnikom po Zoomu in postavljeni cilji

Teme načrtovanja so bile:

- A. Skrb za zdravje (oziroma zdravstveni vidiki): se bo izvajala znotraj nadzorovane obravnave za čas šestih mesecev.

Predlog za nadzorovano obravnavo (ZDZdr) je vložila enota za forenzično psihiatrijo, čaka se na sklep o nadzorovani obravnavi in zaključku bivanja v tej enoti.

V bolnišnici (enoti za forenzično psihiatrijo) so se dogovorili z uporabnikom, da bo prejemal depo enkrat mesečno, določili psihiatra v domačem okolju in datum prvega obiska.

Zaključek kazenske zadeve je še v teku.

- B. Predvideni cilji za bivanje v domačem okolju:

- 1. Stanovanjske zadeve:

doma (na naslovu stalnega prebivališča) ima vse odklopljeno (elektrika, voda, komunala), lahko gre živet k mami v isti vasi do poplačila vsega dolga za elektriko, vodo in komunalo ter njihov ponovni priklop.

2. Socialna varnost:

- ker je brez dohodka, bo treba: urediti denarno socialno pomoč, prav tako izredno denarno in občinsko pomoč (za poplačilo dolgov), nakazilo bo lahko izvedeno po poštni nakaznici,
- nima odprtega OR in ga lahko odpre šele, ko bo dohodek zagotovljen (po prejeti odločbi o denarni socialni pomoči).

3. Delo in zaposlitev:

Prijava v evidenco brezposelnih oseb na Zavodu RS za zaposlovanje, da si uredi status brezposelne osebe in bo sploh upravičen do socialnih transferjev.

4. Druga pomembna področja urejanja:

- telefon: dobiti si bo moral (pametni) telefon, da bo dosegljiv za različne službe in bo lahko urejal različne zadeve,
- dolgovi: ima dolgove za elektriko in vodo v približni vrednosti 1.000,00 EUR,
- ima kredit pri banki NLB v približni vrednosti 10.000,00 EUR in je že bila izvršba na traktor ter prikolico,
- ko pride domov, bo treba preveriti stanje izvršb in vknjižb dolgov v Zemljiški knjigi ter možnosti za osebni stečaj.

4.2.4 Analiza vsebine dela znotraj obravnave v skupnosti

A. Nadzorovana obravnava

Vzporedno z obravnavo v skupnosti se je po sklepu sodišča izvajala nadzorovana obravnava (prvi cilj obravnave v skupnosti kot skrb za zdravje), povsem ločeno od obravnave v skupnosti.

D. Ocena izvajanja ciljev (po 13. členu pravilnika)

1. Urejanje stanovanjskih zadev: urejala so se plačila dolgov za hišo prek različnih oblik pomoči, medtem ko je čiščenje in urejanje bivalnega pros-tora izvedel sam.
2. Urejanje socialne varnosti: oddane so bile vloge na CSD (denarna socialna pomoč, izredna denarna socialna pomoč in občinska pomoč) ter

na Rdeči križ. Pregledanih je bilo več bančnih paketov, pri kateri banki bi bilo najbolj varčno odpreti osebni račun. Iskale so se informacije na sodišču glede osebnega stečaja, brezplačne pravne pomoči glede znižanja preživnine in na Zemljiški knjigi o višini dolgov. Pokazalo se je, da bo treba na novo urediti družinska razmerja (da se razveza izpelje do konca in preneha skrbništvo) in določiti novo višino preživnine za vse tri otroke ter določiti stike. Iskale so se tudi rešitve za odplačilo dolgov na Javnem štipendijskem, razvojnem, invalidskem in preživninskem skladu RS glede preživnine, ki je nastal v času bivanja v bolnišnici, izvršb (glede hiše in policijskih nalogov) ter poplačila bančnega kredita.

3. Delo in zaposlitev: prijavil se je v evidenco brezposelnih oseb na Zavodu RS za zaposlovanje in si uredil bolniški dopust ob prihodu domov. Sredi aprila je že opravil teste za pridobitev zaposlitve in se zaposlil po podjemni pogodbi kot pek v nočni izmeni, po približno štirih mesecih se je redno zaposlil kot delavec v skladišču v dopoldanski in popoldanski izmeni.
4. Podpora pri opravljanju temeljnih in podpornih dnevnih opravil se je pokazala kot potrebna pri učenju ravnanja s pametnim telefonom glede dosegljivosti ter uporabe aplikacij, predvsem e-pošte in banke.
5. Podpore pri zagotavljanju socialnih stikov in družabnosti ni potreboval, znašel se je sam (s pomočjo sovaščanov, našel si je priložnostno delo).
6. Glede drugih pomembnih področij za vključevanje v skupnost je ravnal po usmeritvah koordinatorke ali uredil sam.

B. Analiza vsebine obravnave v skupnosti

V času od februarja do julija je bilo izvedenih 12 srečanj + 1 – zadnje v novembru, vsa so bila na CSD. Na 12 srečanj je prihajal točno, na podlagi prejšnjega dogovora, nikoli ni zamudil ali pozabil. Po 12 srečanju in njegovi oceni, da je urejeno vse, kar si je zamislil, je poniknil. S 13. obiskom v novembru je presegel. Na tem srečanju se je izkazalo, da je v šestih mesecih po vrnitvi v domače okolje plačal večino dolgov, enega odplačuje obročno, in se vselil nazaj v svojo hišo, se redno zaposlil in zaživel. Zaveda se, da terapijo nujno potrebuje in jo redno jemlje. Z ženo sta zdaj zares razvezana, »razvezan« je tudi skrbništva, ima stike z otroki in redno plačuje preživnino.

Izpolnjeni so bili zastavljeni cilji s področja urejanja stanovanjskih zadev, socialne in finančne varnosti, družinskih razmerij in dela ter zaposlitve. V novembru se je na vprašanje koordinatorke opredelil, da ni več potrebe po obravnavi v skupnosti, in podal oceno kakovosti prejetih storitev: »Na začetku je bilo hudo, a se je vse dobro izteklo. Komunikacija je tekla, pomoč je bila dobra v smislu pravih usmeritev in ohranitve fokusa pri reševanju težav.«

Privolitev za vključitev v obravnavo v skupnosti je bila v začetku podana ustno, podpisana pa ne, predlog načrta ni bil pripravljen. Iz ciljev, zastavljenih na

prvem pogovoru, je sledilo takojšnje izvajanje. Ni bilo razumevanja/prostora/časa za daljše načrtovanje in pripravo predloga načrta obravnave v skupnosti za potrditev na multidisciplinarnem timu, čemur bi sledilo izvajanje načrta.

5. UGOTOVITVE IN RAZPRAVA

Sledi pregled ugotovitev, kjer se odpirajo različni pomisleki, bodisi zakonodajno področje (še) ni urejeno in se odkrivajo vrzeli in manki bodisi različne vede stojimo vsaka na svojem bregu.

5.1 Obravnava v skupnosti

Pri obravnavi v skupnosti je po pravilniku (3. člen) pobudnik psihiatrična bolnišnica. V praksi so pobudniki tudi osebe same, njihovi svojci, nevladne organizacije, Zavod za zaposlovanje RS, napotitve znotraj nalog CSD in drugo.

Za vključitev v obravnavo v skupnosti je po pravilniku (5. člen) potrebna prostovoljna privolitev, ki jo oseba lahko kadar koli prekliče. Nekateri jo podajo na prvem srečanju, nekateri potrebujejo več časa, nekaterim pa se zdi povsem nesmiselna, brez dvoma pa je podana ustna privolitev. Kljub temu se zgodi, da oseba kar ponikne. Razlogi so različni, bodisi se poslabša zdravje, spremenijo se družinske okoliščine, potrebujejo razmislek, pojavijo se druge prednostne naloge, vključijo se v druge storitve in podobno ali želijo preprosto odložiti zadevo.

Postavlja se vprašanje smiselnosti vključitve v obravnavo v skupnosti po odpustu iz enote za forenzično psihiatrijo. Obravnava v skupnosti namreč temelji na metodi individualnega načrtovanja, kjer je temelj osebna participacija uporabnika z namenom vzpostavitve večje kakovosti življenja in ki traja daljše časovno obdobje. Tu ne gre samo reševanje uporabnikovih trenutnih težav. Značilnosti te metode so ohranjene ves čas izvajanja naloge, česar se osebe s težavami v duševnem zdravju z izvedenimi kaznivimi dejanji zelo težko držijo.

Ob zaključku bivanja v enoti za forenzično psihiatrijo je lahko dan predlog za nadzorovano obravnavo, obenem se je zaradi kompleksne situacije izvedla tudi vključitev v obravnavo v skupnosti, a se obravnavi po pravilniku izključujeta (15. člen). V praksi se je pokazalo, da je v nadzorovani obravnavi poudarjen vidik zdravstvenih storitev, pri obravnavi v skupnosti pa so bila izhodišča šest področij urejanja po pravilniku oziroma izhajanje iz potreb uporabnika.

Postavlja se vprašanje, kdaj se obravnava v skupnosti zaključi pri osebah, odpuščenih iz enote za forenzično psihiatrijo, kar naj bilo v skladu s pravilnikom (14. člen). Izkušnje iz prakse pa so, da se osebe po enem ali več kaznivih dejanjih izogibajo prostovoljnih nalog oziroma storitev, večinoma naredijo, kar je potrebno ali nujno za njihovo korist ali kar zahtevajo institucije, potem poniknejo.

5.2 Center za socialno delo

Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo (katalog), na področju varstva odraslih oseb zajema obravnavo odraslih storilcev kaznivih dejanj, kjer gre za posredovanje socialnega poročila preiskovalnemu sodniku o življenjskih razmerah obdolženca in za obravnavo med prestajanjem kazni zapora, po prestani kazni zapora in storilcev prekrškov.¹⁴ Pri tej je najbolj aktualna tretja naloga, pomoč obsojencu ob odpustu, torej gre za delo z osebami po prestani zaporni kazni. Normativ pri tej nalogi obsega vsega skupaj šest ur, kar je za ljudi s težavami v duševnem zdravju z izvedenim/i kaznivim/i dejanjem/ji premalo, sploh če imajo kompleksne življenjske situacije. Nalogo bi bilo treba vsebinsko nadgraditi ali oblikovati novo (na CSD in/ali pri več službah), opredeliti čas trajanja naloge, razširiti normativ in ustrezno izobraziti strokovne delavce.

CSD ni seznanjen s kazenskim/i postopkom/i, izrečenim/i ukrepom/i in začetkom nastopa kazni v enoti za forenzično psihiatrijo, niti ne s predvidenim zaključevanjem kazni oziroma odpustom. Dokumentacijo bi bilo bolje pridobiti od uradnih institucij, ne pa iskati informacije na spletu ali prejeti ustne informacije, saj je pomembna za organizacijo dela znotraj CSD in tudi za nadaljnje delo z uporabnikom.

V praksi se dogaja, da je oseba odpuščena v domače okolje iz enote za forenzično psihiatrijo po oceni tamkajšnjih psihiatrov. V domačem okolju oseba začne živeti podobno kot pred sprejemom v enoto za forenzično psihiatrijo in CSD ocenjuje, da ni sposobna za samostojno življenje, zato se pridobi zdravniško mnenje in predlaga sprejem na varovani oddelek posebnega socialno-varstvenega zavoda. V tem postopku sodni izvedenec ugotovi, da oseba res ni sposobna za bivanje v domačem okolju, in predlaga namestitve. To mnenje je povsem drugačno od mnenja psihiatrov enote za forenzično psihiatrijo, kjer oseba biva v strukturiranem okolju, česar doma ni.

5.3 Med sodiščem in psihiatrično bolnišnico?

Smiselno bi bilo načrtovanje odpusta iz enote za forenzično psihiatrijo z vidika zdravstvenih, psiholoških in varnostnih ved (po potrebi socialnega dela oz. CSD) v smislu ocene različnih tveganj glede bivanja v domačem okolju (kar je obsežna naloga za prihodnost), do takrat bi bila dobrodošla vsaj ocena izvedenca klinične psihologije pred odpustom. Dogaja se, da uporabniki v bolnišnici funkcionirajo, v domačem okolju pa zapadejo v stare navade in vzorce življenja, kar prej ali slej privede do ponovitve (kaznivih) dejanj ali nadgradnje le-teh. Tu se postavlja vprašanje, ali je to stvar zdravstvenega zavoda ali postopkov na sodišču, kjer se kazenski postopek zaključí, po ZDZdr začne, informacije iz enega v drug postopek ne prehajajo, niti ne prehajajo med postopki v domačem okolju pred nastankom kaznivega dejanja.

¹⁴ Katalog, str. 141–146.

Ključno mesto pri tem ima varstvo (občutljivih) osebnih podatkov, kjer posledično ni prehajanja informacij med institucijami oziroma med različnimi nalogami/pooblastili, ki jih le-te izvajajo. Z vidika širše družbe bi bilo to nujno potrebno.

Institut skrbništva se v primeru skrbi za zdravje ni pokazal kot učinkovita in smiselna rešitev. Zdravljenje je osebna in intimna zadeva, vsak naj bi sam skrbel za svoje zdravje v povezavi s (svojim) razumevanjem lastnih težav. Pri fizičnih boleznih ljudje večinoma to brez težav razumemo, pri težavah v duševnem zdravju pa se pojavljajo številna nihanja v razumevanju svoje bolezni. Za jemanje terapije, ki je stvar lastne odločitve, nihče drug ne more prevzeti odgovornosti, še manj so to družinski člani, sploh če/ki so v razhajanju. Zdravnik predpiše terapijo, oseba se sama odloči, ali jo jemlje ali ne. Po sedanju ureditvi postopki sledijo šele, ko ogroža sebe ali druge, svoje premoženje ali premoženje drugih in gre za posledico težav v duševnem zdravju, zaradi katere ima oseba hudo moteno presojo realnosti in sposobnost obvladovati svoje ravnanje (ZDZdr, 39. člen). Vmes pa se lahko zgodijo nasilje (v družini), prekrški in/ali kazniva dejanja zaradi poslabšanja težav v duševnem zdravju.

5.4 Oseba kot storilec

Oseba kot storilec je najpogostejše oseba, ki ima poslovno sposobnost oziroma ni postavljena pod skrbništvo. Kazen je odslužena v bolnišnici, največ za obdobje petih let, duševno zdravje pa je prisotna spremenljivka tako ob odpustu iz enote za forenzično psihiatrijo kot naprej v življenju osebe. Če zapišemo, da nadzorovana obravnava pomeni nadzor v domačem okolju/skupnosti, naj bi bila oseba sposobna tudi aktivno reševati svojo socialno problematiko po lastni volji, a obe nalogi skupaj sta za posameznika zelo težki in naporni. Če ni velike želje in motivacije za spremembo svojega življenja, sledi samo tisti obveznosti, ki je nujno potrebna in kot je nujno potrebno, vse drugo (po)čaka.

Pri prvem uporabniku smo pri vsakem cilju videli tudi vprašanja za razmislek, saj je bilo odprtih več poti. Postavilo se je vprašanje upravljanja svojega premoženja, do katerega ne more, saj je zavržen v okolju. Posledično ima omejen dostop do lastnih virov (npr. svojega premoženja, premoženja kot nepremičnin) in tudi drugih virov (npr. socialni transferji, najem stanovanja na trgu itd.). Nekatere odločitve je sprejel, nekatera vprašanja so ostala brez odgovora.

Oseba kot storilec se glede na izvedeno kaznivo dejanje (npr. umor) spoprijema s strahom in stigmo v okolju, z odpori/protesti proti naselitvi nazaj v skupnost/domače okolje. Tu se postavlja vprašanje, ali/kako odgovoriti/obravnavati to temo, saj bo zanjo aktualna (verjetno) do konca življenja.

5.5 Bivanje v skupnosti

Vrnitev iz enote za forenzično psihiatrijo v domače okolje/skupnost pomeni vrnitev v stalno prebivališče, torej v lastniško nepremičnino ali neprofitno stanovanje oziroma stanovanje, najeto na trgu.

Bivanje v skupnosti pa so lahko tudi druge možnosti, in sicer je to sprejem v stanovanjsko skupino nevladne organizacije, posebni socialnovarstveni zavod in zavetišče za brezdomce. V praksi je to tako, da stanovanjske skupine ne sprejmejo uporabnika iz enote za forenzično psihiatrijo ali ga sprejmejo zelo redko, tudi posebni socialnovarstveni zavodi se lahko odločijo za sprejem ali ne. Zavetišče za brezdomce kot zadnja oblika nastanitve v lokalnem okolju lahko sprejme vsakogar, če le ima prosto mesto.

Vse možnosti so del bivanja v nekem okolju, skupnosti, soseski, kjer se prebivalci spoprijemajo vsak s svojimi težavami, predsodki, stereotipi in strahovi pred novimi sostanovalci, ki jih rešujejo na individualni in na sistemski ravni. Običajni ljudje se največkrat spoprijemajo s strahovi v smislu, kaj se lahko spet zgodi. Kar je upravičeno, saj težave lahko hipoma izbruhnejo tako v zasebnih prostorih, pol zasebnih pol javnih prostorih (zgoraj naštetih) in javnih prostorih ter se v teh trenutkih lahko pokliče na interventno številko 112 ali 113.

Ob tem smo na CSD večkrat prejeli telefonska vprašanja občanov in tudi zaposlenih na različnih področjih (npr. v knjižnici, nevladni organizaciji), ki so izrazili strah, kaj bo, kaj se lahko zgodi, strah pred dotično osebo v njihovi bližini in strah za lastno varnost. Postavlja se vprašanje, kako odgovoriti ljudem, ki izražajo strah, kako jih pomiriti in kam jih usmeriti. In sledi novo vprašanje, kdo/katera institucija bi bila za to najprimernejša.

Na nadzorovano obravnavo po ZDZdr lahko gledamo kot na nalogo, ki pomeni nadzor nad osebo s težavami v duševnem zdravju (za določeno časovno obdobje), obravnavo v skupnosti pa kot na podporo tej osebi (brez vnaprejšnje časovne opredelitve). Prelomna točka po sedanjih ureditvi je, ko oseba ogroža sebe ali druge, svoje premoženje ali premoženje drugih in je to posledica duševne motnje, zaradi katere ima oseba hudo moteno presojo realnosti in sposobnost obvladovati svoje ravnanje (ZDZdr, 39. člen). Situacije ogrožanja se lahko zgodijo hipno, se ponavljajo in/ali stopnjujejo ter se umeščajo na področje prekrškov in kazenskih zadev.

Težava je tudi takrat, ko se nekaj zgodi: strokovni delavci smo v postopkih na policiji in pred sodiščem obravnavani kot fizične osebe (kot oškodovanci) in tako so razkriti vsi osebni podatki, za katere bi bilo bolje, da bi pri delu s tovrstnimi osebami ostali skriti.

6. ZAKLJUČEK

Če povzamemo glavne poudarke tega prispevka, je prikazana (ne)izmenjava občutljivih osebnih podatkov med institucijami zaradi izvajanja njihovih nalog. Prikazane so potrebe posameznika, preoblikovane v cilje znotraj obravnave v skupnosti, in predstavljeno je opravljeno delo, kolikor je bilo to mogoče. Le naloga ni prava (v povezavi z nalogami CSD po katalogu), saj sta predstavljeni izjemi glede na siceršnje pogoje za vključitev v obravnavo v skupnosti po ZDZdr.

Za osebe po odpustu iz enote za forenzično psihiatrijo še vedno niso na voljo številne storitve s področja zdravstva, pravosodja in varnostnih ved, socialno varstvo je dejansko zadnje v/n vrsti. Resolucija o nacionalnem programu duševnega zdravja 2018–2028 znotraj mreže služb ureja zagotavljanje ustrezne celostne oskrbe za osebe s težavami v duševnem zdravju in nevarnim vedenjem, postavljeni so tudi cilji in ukrepi, ki pa v praksi še niso zaživel.

Tovrstne storitve bodo vse pomembnejše, ko gre za nevarno vedenje osebe v domačem okolju/skupnosti v povezavi s Strategijo RS za deinstitucionalizacijo v socialnem varstvu in selitvijo različnih populacij v skupnost. Obravnavati bi bilo treba tudi nelagodje in strah pred osebami s težavami v duševnem zdravju (in z izvedenimi kaznivimi dejanji), tako pri strokovni kot laični javnosti.

Dejstvo je, da se vsi v svojem domačem okolju, skupnosti, soseski želimo počutiti varne.

Osebe s težavami v duševnem zdravju in z izvedenim kaznivim dejanjem ali več potrebujejo večplastno, stalno in sočasno obravnavo z vidika različnih ved in tudi različnih institucij, kjer so naloge zakonsko določene ter »v duhu časa«. Vsebovale bi tudi oceno tveganj, ukrepe in izmenjavo občutljivih osebnih podatkov med institucijami.

LITERATURA IN VIRI:

- Flaker, Vito, et. al. Osebno načrtovanje in izvajanje storitev. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani, 2013.
- Fran, Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <www.fran.si> (23. 9. 2024).
- Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo. Skupnost centrov za socialno delo, december 2023. <<https://www.scsd.si/>> (16. 9. 2024).
- Kazenski zakonik – KZ-1 (Uradni list RS, št. 55/08, 66/08, 30/09, 91/11, 50/12, 6/16, 54/15, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/201, 186/21, 105/22 in 16/23). <www.pisrs.si> (23. 9. 2024).
- Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti (Uradni list RS, št. 49/09).
- Resolucija o nacionalnem programu duševnega zdravja 2018-2028 2028 (ReNPDZ18–28) (Uradni list RS, št. 24/18). <www.pisrs.si> (6. 11. 2024)
- Škerjanc, Jelka. Individualizacija storitev socialnega varstva. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo, 2010.
- Zakon o duševnem zdravju – ZDZdr (Uradni list RS, št. 77/08, 46/15 – odl. US, 44/19 – odl. US, 109/23 in 136/23 – ZIUZDS).

RAZUMEVANJE ODNOSA MED SPRTIMI STARŠI¹

Branko Brinšek, doktor medicine, specialist psihiater

1. UVOD

Razumeti odnose, ki jih gojimo člani družbe med seboj, je zelo kompleksno. Vse pa se še bolj zapleta, ko iz splošnodružbenega preidemo v družino. Pri obravnavi odnosov v družini nikakor ne moremo ostati neodvisni opazovalci. Vedno zdrsnejo na raven, ko v svoje razumevanje vpletamo odnose iz svoje mladosti in tudi aktualne družine. Pa ne samo to, tudi izkušnje prejšnjih generacij, njihove travme in trpljenje podoživljamo v odnosih ter razumevanju le-teh.

2. RAZUMEVANJE IN OBJEKTIVNOST

Kot ocenjujemo drugo osebo, se pogosto znajdemo na nasprotnem bregu te ocenjevalne osebe. Zdravniki, odvetniki, sodniki nastopamo na strani moči, oblasti, zdravja. Smo nekaj stopničk nad tistimi, ki jih obravnavamo – vsaj mislimo, da smo. In prepogosto se nad temi osebami zgražamo, jih kritiziramo in obsojamo njihova dejanja. Pri tem pa je največja past prav to, da smo prepričani, da jih razumemo, da vemo, v kakšnem položaju so. Vendar če hočemo biti res iskreni, lahko rečemo, da jih bomo razumeli šele takrat, ko bomo sposobni videti sebe v njihovi koži. Kako bi se jaz obnašal pred temi avtoritetami, če me usoda ne bi obdarila z dobrim izhodiščem pri izobrazbi, učenju socialnih spretnosti, pri verbalnih sposobnostih, videzu, pri kakovostnih razmerah za življenje in tako dalje? Marsikdo med nami je imel težke izkušnje v otroštvu in mladosti, pa mu jih je ob dobri podpori okolice uspelo nekako obvladati ter priti na položaj, na katerem je.

Vse to je splošno znano, vendar se nas prevečkrat dotakne le površinsko. V trenutku, ko se nas zgoraj naštetu zares dotakne in to zares razumemo, naša navdušenost nad položajem, statusom, odnosi, ki jih imamo, vsekakor splahni. Kajti v tistem hipu se zavemo, da smo imeli pač srečo, da smo se rodili v to, kar imamo.

Prav tako je splošno znano, da se ljudje motimo. Vendar če smo res kritični, bomo ugotovili, da smo prepričani, kako se neverjetno večkrat se motijo drugi kot mi. Res ima vsako pravico do svojega mnenja, vendar pravica ne pomeni, da je mnenje pravilno, resnično ali pravično.

1 Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorja na simpoziju z naslovom Sodno izvedenstvo v družinskih zadevah 2023, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekal 12. decembra 2024 v Ljubljani.

3. TRANSFER / PRENOS

Najprej bi se dotaknil izrazov, ki ju uporabljamo v bolj analitsko, globinsko usmerjeni psihoterapiji. Gre za izraza transfer in kontratransfer. Transfer, po slovensko prenos, se nanaša na prenos čustev, pričakovanj ali vzorcev iz preteklih odnosov v aktualne odnose. Gre za splošen pojav, ki ga res najbolj očitno vidimo v terapevtskih odnosih. Transfer pomeni, da stranka ali udeleženec v sodnem postopku na sodnika in odvetnika prenaša čustva, ki jih je izkusil v preteklih pomembnih odnosih, na primer s starši ali avtoritetami. Če je bil ta odnos negativen, se lahko manifestira tudi, če ni nobenega razloga za to. Torej tudi če naredimo vse pravilno, pozitivno, strokovno, v neki malenkosti lahko osebo spomnimo na druge odnose in ta oseba se bo odzvala na podlagi preteklih izkušenj.

Nabor možnih odzivov je seveda zelo širok. Lahko se pojavi prezir ali celo sovraštvo do sodnika na podlagi preteklih izkušenj z avtoriteto. Na drugi strani lahko pride do neizmernega zaupanja na podlagi podobnosti z bližnjo osebo iz preteklosti. Oseba, ki so jo kritizirali, zavračali, obsojali, bo podoben občutek dobila tudi v sodnem postopku. Nekdo bo iskal nadomestno avtoriteto, nadomestnega očeta ali mamo v sodniku ali odvetniku. Osebe lahko prevzemajo vloge žrtve ali pa gojijo nenavadno prijateljski odnos do sodnika.

Vsi ti negativni odnosi, predvsem pa pozitivni, seveda v nas vzbujajo občutja. Mi torej prav tako prenašamo v te odnose lastne čustvene odzive in vzorce, povezane s preteklimi izkušnjami. Nenadoma začutimo sočutje ali naklonjenost do neke stranke, na primer, če se znajde v podobnem položaju, kot smo se mi v preteklosti. Lahko začnemo gojiti negativna čustva do drugih udeležencev v procesu, tudi to na podlagi lastnih preteklih odnosov. Naše sodbe se ustvarjajo na podlagi lastnih osebnih izkušenj in vrednot, ki so nam jih vcepili med odraščanjem. Predvsem kadar smo preobremenjeni in v stresu, naše varovalke pregorijo in vse, kar nosimo sicer skrito v podzavesti, udari navzven ter postavi naše čustvene odzive pred razumske.

Ko začnemo razumevati te pojme, ugotovimo, da objektivnosti ni. Če bi obstajala absolutna objektivnost, bi v isti zadevi vsi sodniki razsodili enako, prav tako višje instance. Vsi zdravniki bi istega pacienta zdravili na enak način.

Psihoterapevti opravimo dolgotrajni, večletni proces ozaveščanja o svojem transferju in kontratransferju. Pa vendar se nam še vedno dogaja, da v terapijah dogajanje presojamo skozi lastne oči, lastna čustva. Objektivnost skušamo povečevati tako, da izvajamo proces supervizije, ko neki drug terapevt, praviloma z več izkušnjami, pomaga iskati pot k objektivnemu. V sodstvu bi del tega lahko videli v instancah višjega, visokega sodstva, vendar če bi hoteli delovati v smeri večje objektivnosti, se ne bi smeli ustavljati zgolj pri procesnih vprašanjih.

Pot proti nepristranskosti gre prek razumevanja samega sebe. Šele potem ko oprostim sebi, za vsa dejanja in nedejanja, lahko začnem konstruktivno sodelovati z drugimi. Dokler tega ne naredim, bom krivca in opravičilo za vse tisto, za kar obsojam sebe, nezavedno iskal v drugih.

4. O SEBI

Da bi v nadaljevanju lažje prestopili od razumskega k čustvenemu in se tako približali razumevanju odnosa med sprtimi starši, vam ponujam igrico. Zamislite si osebo, ki se vam zdaj zdi res neznosna, na začetku, ko ste jo spoznali, pa se vam je zdela simpatična. Zamislite si, da ste se s to osebo v času, ko se vam je zdela simpatična, zapletli v partnerski odnos. Zamislite si, da vam je usoda takoj namenila otroka. In zamislite si, da se s to osebo, ki se vam zdaj zdi res neznosna, vsak dan zbujate v nov dan. Poskušajte se vživeti v ujetost, ki bi jo čutili, če bi se zaradi otroka odpovedovali svoji svobodi in prosti izbiri ter živeli s to osebo, zavedajoč se, kaj vse hudega bi se začelo dogajati, če bi šli v ločitveni postopek. In potem si zamislite točko, ko tega ne bi več zdržali in bi besni, razočarani, ponižani in užaljeni vložili vlogo za ločitev. Ali pa doživeli, da jo vloži partner, ta oseba.

Ko si sam zamislim takšno osebo in me spreleti srh, kaj bi vse takšna oseba počela z menoj, mi nenadoma ni več tuje biti nasilen. Že ob izbrani osebi pri sebi prepoznam kakšen tihi dan ali ignoriranje. Pri zgoraj opisani osebi, si mislim, pa bi brez težav prestopil na raven zaničevanja, prezira in tudi ustrahovanja. Sprašujem se, koliko bi me potegnilo tudi v aktivno nasilje z grožnjami, zmerjanjem, mračenjem (angl. *gaslighting*), udarci in tako dalje. Dokler nismo zares stisnjeni v kot, tega svojega dela ne prepoznamo. Znotraj sebe vsekakor čutimo, kdaj se približujemo meji, ko nismo več sposobni nadzora nad sabo, nikakor pa ne moremo vedeti, do kod bi se bili pripravljene spustiti. Bi bili sposobni postati mučitelj?

Študije razkrivajo, kako hitro lahko okoliščine potegnejo človeka v vedenje, ki ga sicer ne bi pokazal. Včasih je to pozitivna motivacija, na primer v športu. Vsi pa poznamo množico okoliščin, ko ljudje začnemo izvajati huda dejanja, na primer splošne nemire ali vojno. A to opazimo tudi v vsakdanjem življenju. V podjetju prevlada druga struja, nenadoma so vsi odnosi obrnjeni na glavo. To velja tudi na individualni ravni. Agresivni izpadi posameznika, maščevanje, zločini ... Prepogosto vidimo, da žrtve nasilja kasneje v življenju postanejo nasilneži in s tem podaljšujejo začarani krog nasilja.

Te zadeve vidimo torej v velikem delu prebivalstva ali celo pri vseh ljudeh. Ali lahko živimo v utvari, da za nas pa to res ne velja? In po drugi strani, če to res velja tudi zame, kako bom živel s spoznanjem, da lahko postanem mučitelj? Ali so moji nagajanje, izzivanje, provokacija, vzvišenost le kompenzacija za notranje nasilne impulze ali pa je to vstopnica v svet nasilja, ki bi ga jaz izvajal nad drugimi? Ko se obnašamo avtoritativno do pacienta ali stranke v postopku – ali je to moja obramba ali pa sem jaz tisti, ki spodbujam nasilne odzive?

Hudo zapletena je igra razumevanja, kdo sem v resnici. Se dejansko počutim v skladu s svojo funkcijo, položajem, nalogo ali je vse skupaj le igra, znotraj sebe pa sem podrejen, nemočen, neveden? Na kakšen način to prikrivam? Sem mogoče ravno zaradi teh občutkov domišljav, aroganten, vseveden? Ali sem na robu tega, da izgorim? Spet pridemo do točke, da sem šele takrat, ko sem

spособen jasnega pogleda vase, sposoben razumeti tudi drugega, v našem primeru starše v postopku.

5. MIR IN »MIR« V DRUŽINI

V medosebnih odnosih se gibljemo na premici od mirnega prek bojnega do »mirnega«. Pri obravnavi družin me najbolj skrbi področje »mirnega«. To se dogaja v odnosih, ko se ena oseba tako globoko podreja drugi, da se to na zunaj kaže kot idealen partnerski odnos. Podrejena oseba se je že naučila, da vsak poskus osamosvajanja potegne za sabo psihično in fizično nasilje partnerja. Zato se podreja in partnerja zagovarja. Seveda pri tem udarijo na dan naši transferni in kontratransferni odnosi ter začnemo podrejeno osebo kritizirati, obsojati in jo kriviti za nastali položaj. Takšne podrejene osebe ne moremo zgolj besedno spodbujati, naj se postavi zase, saj nima moči, izkušenj in spretnosti za to. Z našimi podpornimi ukrepi, pa naj so to policijski, sodni ali psihoterapevtski oziroma, najbolje, vsi skupaj, jo moramo utrditi toliko, da se v družini začne boj. (Prejšnji) mučitelj mora izkusiti, da se mu (podrejena) oseba zmore učinkovito postaviti po robu. Šele po vsem tem pridemo do točke, ko se bosta nekdanja zakonca sposobna dogovoriti glede otrok.

6. RAZLOGI ZA KONFLIKT

Kako je sploh mogoče, da se zakonca znajdeti v položaju, ko je edina rešitev ločitev in z njo povezani sodni postopek? Z vajo vizualizacije smo obravnavali psihozo zaljubljenosti, ko nas druga oseba očara že prvi hip. Marsikdaj gre nato za stanje po obdobju zaljubljenosti, ko eden od partnerjev išče družinski ideal v drugem partnerju, ko do njega goji prevelika pričakovanja. V strašni želji in potrebi po idealih in neizpolnjenih pričakovanjih so osebe pripravljene žrtvovati vse drugo.

Na drugi strani nato prihaja do zamer in nesposobnosti odpuščanja, ko se ideali poderejo ali se izkaže, da eden od staršev osebnostno raste bistveno počasneje od drugega. Seveda pa je glavni razlog, da eden od zakoncev trpi, to, da je spregledal, da ima njegov partner hudo osebnostno motnjo. Včasih se zgodi tudi, da to spregledata oba, drug pri drugem. Podobno je tudi s problematiko odvisnosti in duševne bolezni na splošno.

7. PSIHOZA KOT RAZLOG KONFLIKTA MED PARTNERJEMA

Lastno doživljanje nas seveda ne sme zanesti, da ne bi bili pozorni na psihične motnje, ki so lahko vzrok za konflikte v družini. Najpomembnejša motnja, ki hudo vpliva na odnose v družini in je večinoma ozdravljiva, je psihoza.

Psihotični proces je v začetni fazi težko prepoznati. Za predbolezensko stanje so značilni oslabljeni psihotični simptomi, ki lahko trajajo leta in ne dosežejo diagnostičnega praga za psihotično motnjo. Običajno je stanje povezano z neko stopnjo funkcionalne in kognitivne okvare. Značilna je zgodnja notranja izkušnja osamljenosti in izolacije. Postopno pride do izgube zdravega razuma in naravne samoumevnosti.

Sledi prodromska faza, ki jo opredeljuje intenziven občutek, da se bo zgodilo nekaj zelo pomembnega, da je posameznik tik pred tem, da odkrije pomembno resnico o svetu. Zgodilo naj bi se nekaj zloveščega in že bližajočega se, vendar posameznik ne more ugotoviti, kaj bi to lahko bilo. Osebe doživljajo napade zaradi dogodkov, ki naj bi bili usmerjeni nanje osebno, spremlja jih močna potreba po razkritju njihovega nejasnega pomena. Na videz neškodljivi vsakdanji dogodki dobijo nove pomene. Občutek zmedenosti in občutek ogroženosti s strani drugih je lahko prisoten več let pred razvojem očitnih psihotičnih znakov. Med prodromsko fazo psihoze oseba običajno zamolči svoje nenormalne subjektivne izkušnje. Trudi se obnašati čim bolj normalno.

V akutni psihozi se pojavi občutek olajšanja in razrešitve. Kot bi bil nenadoma sposoben stvari postaviti v pravo perspektivo, kot da se je v glavi nenadoma prižgala luč in je oseba zaradi tega spet sposobna razumeti, sklepati. Pojavi se nepričakovana izkušnja jasnosti ali vpogleda. Po nenormalnih zaznavah in mučnih izkušnjah iz prejšnje faze oseba nenadoma sestavi koščke in se zave »resnice« o svetu ali »bistva« stvari.

Sledijo medeni tedni psihoze, ko se oseba počuti kot v središču pozornosti. Občutek, kot da ji vsi sledijo, ne glede na to, ali so negativni ali pozitivni, pa tudi, da lahko vpliva na um ljudi, da ima silno moč. Na koncu sledi izguba delovanja in nadzora. Ko se blodnjavi sistem širi in izpopolnjuje, začne blodnja »misli na osebo«. Oseba postane suženj norosti. Oseba je pasivno prepuščena na milost in nemilost svojim mislim ter svojemu dožemanju ljudi. Pogosto izgubi zaupanje v druge in zato ne išče pomoči.

Tudi ko se bolezen umakne, motnje ostajajo. Izgublja se občutek avtonomije. Težave pri opravljanju dnevnih dejavnosti, pri uspešnosti v šoli ali službi in pri ohranjanju zaposlitve sprožijo občutke frustracije in malodušja. Meja med normalno resničnostjo in zasebnim blodnjavim svetom je zelo tanka. Psihoza lahko v svoji subtilnosti poseže v osebo, ne da bi to sploh opazili. Zanimiv je komentar, da »danes spoštujem zvitost psihoze«.

V kronični fazi se pojavi nekaj več optimizma glede prihodnosti ali občutek, da je najhujše zdaj mimo. Še vedno so prisotne veličinske ali preganjalne blodnje, vendar oseba s tem mirno živi in ve, da blodnje niso resničnost. Notranji kaos, ki ni viden od zunaj, pa vztraja. Občutki osamljenosti, izoliranosti in obupna potreba po pripadnosti po navadi ostajajo glavna skrb v kronični fazi psihoze.

Kot vidimo, psihoza ni le prisotnost blodenj in halucinacij. Je proces, ki lahko ostane neprepoznan in s svojim dolgotrajnim potekom lahko ustvarja neznosno napetost v partnerskem odnosu ter tudi širše.

8. OSEBNOSTNE MOTNJE KOT VZROK KONFLIKTOV

Osebnostne motnje so glavni dejavnik za nastanek konfliktov med zakoncema. Njihova značilnost, ki je zelo pomembna v družinskih sodnih postopkih, je ne-

ozdravljivost. Le redko te osebe pridejo do točke, da so motivirane za zdravljenje, to pa je dolgotrajno in naporno za oba, pacienta in terapevta.

Večinoma poskušamo razlikovati med mejno (*borderline*) osebnostno motnjo, narcistično motnjo in paranoidno motnjo. Dejansko pa vse tri motnje najlepše opišemo z besedico »JAZ«. Za te osebe drugo ne obstaja. Zanje je značilno, da se z drugo osebo zlivajo, da se počutijo, kot da so eno, ali pa druge osebe nadvladujejo. Ko poskušamo razumeti razvoj osebnostne motnje, se zelo hitro dotaknemo razmer v otroštvu z dvema skrajnostnima. Eno je težko otroštvo z nasilnimi (agresivnimi) starši in pri takšnih osebah se pogosto razvije »identifikacija z agresorjem«. To pomeni, da otrok, mladostnik ali odrasli razvije enake vzorce vedenja, kot jih je imel agresor do njih. Druga možnost razvoja osebnostne motnje iz skupine »JAZ« pa je razvajanost iz otroštva, ko otrok, zavrt v vato, s trmo in jokom doseže čisto vse oziroma ko ga nenehno zalivajo z občudovanjem in pohvalo.

Seveda ne gre samo za vedenjske vzorce, ampak so pomembni tudi genetski dejavniki. Pri tem upoštevamo predvsem epigenetiko, to je veda o tem, kateri od podedovanih genov se aktivirajo in izrazijo, kateri pa ostanejo skriti. Prek tega mehanizma se tudi vzorci odziva staršev in starih staršev, njihove travme in bolečine prenašajo v naslednje generacije.

Za naše delo je bolj kot prava diagnoza pomembna opredelitev ravni funkcionalnosti osebnostno motene osebe. Pri tem ločimo osebnostno motene osebe, ki so nižje, srednje in višje funkcionalne. Kot osebnostno moteno osebo praviloma vidimo predvsem nižje funkcionalne osebe. Te pogosto ne dokončajo šolanja, službo obdržijo le kratek čas. Medosebni odnosi so kaotični, kratkotrajni, polno je dinamike, dominanc in podrejanja. Ti odnosi so polni konfliktov, zapuščanja in vračanja. Prihaja do izbruhov. Aktivno agresivni ali pasivno agresivni napadi so pri takšnih osebah nekaj vsakdanjega. Ženske s to motnjo večinoma uporabljajo pasivno agresivne napade, kar se kaže kot očitki, molk, izbruhi joka. Moški agresijo pogosto obrnejo navzven proti drugim.

Druga, manj prepoznavna oblika osebnostne motnje so srednje funkcionalne osebe. Prepoznamo jih po njihovih trditvah, da so »neuresničeni potenciali«. Njihove sposobnosti in pridnost so bile »spregledane«. Življenje jih je prikrajšalo, da niso dobile priložnosti, da bi pokazale svoje prave sposobnosti. Ko jih postavimo v položaj, kjer bi se lahko dokazale, pa se izkaže, da imajo premalo samostojnosti in ne zmorejo prevzeti velike odgovornosti. To so kronično nezadovoljne osebe, polne pritožb za mir in reparacijskih zahtev. So zagrenjene in živijo v »kroničnem stresu«. Med njimi so tudi zelo sposobne in nadarjene osebe. Mnoge od njih izbirajo poklice, pri katerih pomagajo drugim. Najbolj varne se počutijo, kadar se jim zdi, da jih drugi potrebujejo in da ne morejo brez njih. Zavedno ali nezavedno bodo ovirale ali izpodkopavale samostojnost pri bližnjih, kajti ta navezanost je zanje varnost. Pogosto se pokažejo kot pretirano zaščitniške do otrok, ki jih s tem vežejo nase.

Sledijo višje funkcionalne osebe z osebnostno motnjo. Pogosto so to poklicno zelo uspešni posamezniki, deloholiki, perfekcionisti. Ne dopuščajo si napak

ali šibkosti. Izbirajo poklice, ki jim podelijo pomemben položaj in moč v družbi. Pogosto so jim pomembni zunanji blišč in statusni simboli, kopičijo imetje, doživetja in vznemirjenja. Če se ustavijo, jih preplavlja nemir ali praznina, pomešana s tesnobo. Večji neuspeh jih zruši. Za svoj neuspeh največkrat okrivijo druge ali pa okoliščine. Ne zmorejo prave navezanosti na prijatelje, partnerje in sodelavce. Izdaja jih pomanjkanje empatije. Njihov svet je črno-bel, dober ali slab. Prestopanja med enim in drugim znajo biti zelo hitra in nepričakovana. V bližnjih odnosih so pogosto zelo dominantni in zahtevni. Pričakujejo občudovanje in brezpogojno vdanost. Njihovi otroci morajo dosegati uspehe, dosežke. Pogosto imajo perfekcionistične predstave o sposobnostih svojih otrok. Privlačijo jih ljudje, ki jih lahko obvladujejo in si jih podrejujejo. Ob tem seveda ne prenesejo niti najmanjše kritike ali drugačnega mnenja. Svoj položaj moči skušajo zlorabiti z uničenjem človeka, ki so ga vzeli na piko. Ob uspehu drugih se počutijo razvrednoteni, preplavlja jih zavist. Da bi omilili svoje trpljenje, skušajo onemogočiti ali uničiti vsakogar, ki bi jih utegnil preseči. Tudi svoje otroke.

Osebnostne motnje so žal porazdeljene v celotnem prebivalstvu in tako tudi v vseh poklicih, nižje funkcionalni delujejo v manj zahtevnih poklicih, višje funkcionalni v bolj zahtevnih. Vsak od nas ima nekaj teh značilnosti in večinoma se jih trudimo obvladati, potlačiti. Verjetno ste že med predstavitvijo ugotovili, da je največ kršilcev zakona v nižje funkcionalni skupini. Negovalni, zdravstveni kader se najde(mo) v srednje funkcionalni skupini, oblast se, seveda, najde v višje funkcionalni skupini.

Tudi starše najdemo porazdeljene po vseh treh skupinah. Višje ko je starš funkcionalen, težje prepoznamo njegovo osebnostno motnjo. V pomoč nam je lahko nekaj preprostih načel delovanja.

Če prvi starš zna zelo lepo predstaviti svojo zgodbo, drugi se pa ne znajde, se zapleta in odziva čustveno, je prvi starš morda srednje ali visoko funkcionalna oseba z osebnostno motnjo. Drugi medtem morda naivno pričakuje, da bo razumljen in da so vnaprejšnje priprave znak manipulacije. Večinoma so osebnostno motene osebe sposobne narediti zelo dober prvi vtis, pogosto nas navdušijo in prepričajo.

V takem položaju je koristno narediti preskus, ki je čisto preprost. Tako osebo v neki stvari preprosto zavrnimo, nakažimo celo, da bomo naredili nekaj proti njenim koristim (seveda tega potem ne naredimo). Če gre za osebnostno moteno osebo, bomo hitro deležni osebnega napada in diskreditacije. Seveda pa še zdaleč ne tako hudega, kot ga je ta oseba sposobna izvesti do svojega otroka ali nekdanjega partnerja/partnerke.

9. ODVISNOSTI

Odvisnosti delimo na dovoljene in nedovoljene, kemične in nekemične. Odvisnost lahko razvijemo od vsega mogočega, tudi od dela in čustvene bližine. Za vse vrste odvisnosti je značilen beg pred soočenjem s težavami in pred njihovim reševanjem.

Pri odvisnosti od alkohola ali drog oseba v začetnih fazah zna kar dobro prikriti svojo odvisnost in običajno pride do intenzivnejšega pitja ali uživanja drog le v kriznih situacijah. Izven obdobja opijanja in drogiranja je takšna oseba pogosto zelo delovna, ustrezljiva, prijazna. Seveda to mi vidimo od zunaj, partner pa vidi predvsem to, da ga ta oseba z odvisnostjo pusti na cedilu, ko bi najbolj potreboval pomoč.

Zelo pogosto se odvisnost prepleta s problematiko osebnostne motnje. V takem primeru je prognoza izredno slaba.

10. DRUGE PSIHIČNE MOTNJE

Od čustvenih motenj največ konfliktov ustvarja manija. Razpon je od povečane aktivnosti do psihotične vzhičenosti. Kritičnost je zmanjšana ali je sploh ni. Pogosto gre za ponavljajoče se stanje. Obstaja nevarnost nekritičnega izpostavljanja nevarnosti tako sebe kot drugih. Zdravljenje manične faze z zdravili je uspešno, težje je preprečevati ponovitev faze.

Depresija je dobro znano psihično stanje. Pomembno pa je ne spregledati depresije, ki se pojavi po zlorabi v partnerskem odnosu. Žrtev ne zaupa v lastno presojo. Ne zmore govoriti o dogajanju; ko bi morala govoriti, kar zmrzne. Ne zna se braniti. Paradokсно žrtev pogosto izpade kot povzročitelj nasilja. Žrtve prikrivajo svoje težave v strahu, da bi bile označene za duševno bolne. Žal je za žrtve nasilja v družini sodna izkušnja pogosto »ponovna travmatizacija«.

Motnja, ki še ni dobila uradne definicije, je *gaslighting* oziroma pranje možganov, mračenje. To je oblika sistematične čustvene zlorabe, s katero želi zlorablajoči posameznik uničiti žrtvin sistem prepričanj in njen občutek za resničnost. Žrtev začne dvomiti sama o sebi, izgubi občutek za resničnost in se začne spraševati, kaj je narobe z njo. Žrtev je običajno največji zagovornik zlorablajočega.

Gre za manipulacijo, ki lahko, če traja dlje časa, žrtvi povzroči tudi večje čustvene travme. V primeru težjih manipulacij pa žrtev lahko pripelje tudi do samopoškodovanja ali samomorilnih misli.

Stanje prepoznamo po tipičnih izjavah osebe, ki zlorablja, kot so (navajam spol, v katerem se pogostejše pojavljajo): Nora si. Imaš resne težave z duševnim zdravjem. Potrebuješ pomoč. Kako si nesamozavestna! Tvoja težava je ljubosumje! Preveč si občutljiva. Spet pretiravaš. Samo domišljaš si.

Na drugi strani so izjave o lastnem delovanju osebe, ki zlorablja: To je bila samo šala. Nobenega smisla za humor nimaš. Tega nisem nikoli rekel/storil. V tebi je težava, ne v meni!

Tri najpogostejše metode, ki jo uporablja zlorablajoči, so: skrivanje (informacij, predmetov, dejanj idr.), spreminjanje (videza, stanja idr.), nadzor in oblast nad žrtvijo. V ta namen jo izolira od prijateljev in družine.

11. KAKO NAJ SE ODZOVE PRAVNIK OB PSIHIČNIH MOTNJAH STRANK V POSTOPKU

Sodni postopki, v katerih se obravnava otrokova usoda in se odloča o njej, so težko in zahtevno delo. Pogosto se je zelo težko znajti med nasprotujočimi si navedbami staršev, ki v sporu govorijo resnične in neresnične stvari. Vodilo naj bi bilo »primum non nocere« (»najprej ne škoditi«). Seveda vemo, da največ škode naredimo prav v dobri veri, da delamo najboljše.

Ne pomaga prepričevanje, razlaganje, moraliziranje. Sodnik, pa tudi odvetnik, takrat postane nemočen in je povsem odvisen od dobre volje osebe, ali bo povedano sprejela ali ne. Sodišče ima v rokah moč, da postavi jasne meje in ustvari pogoje, da se te meje spoštujejo.

Ko postavimo v središče sodne obravnave otroka in njegove koristi, na neki način tudi sodišče začne delovati terapevtsko. Seveda izvaja le direktivne ukrepe, za katere namesto staršev presodi, da so za otroka koristni. Pri teh opredelitvah pa je treba biti zelo pazljiv, pozoren na malenkosti, se zavedati, da prvi vtis pogosto ni pravilen, in predvsem ne ponavljati travm, ki sta jih doživljala žrtev in otrok.

V superviziji se nam pogosto dogodi, da med terapevtom in supervizorjem nezavedno steče enak proces, kot je tekel med pacientom in terapevtom. Sodnik ima na neki način v družini, ki jo obravnava, podobno vlogo kot supervizor v terapiji. Kako ustvarjati pogoje, da bi se čim manjkrat odvil proces, ki ga še izkušeni terapevti včasih spregledajo? Podoben proces seveda lahko steče tudi na višjih instancah.

Moje videnje je, da mora sodišče poskrbeti za uravnoteženje psihične moči obeh strank. Šele potem se lahko začne proces dogovarjanja in šele takrat stranke začnejo spoštovati dogovore.

12. SKLEP

Na koncu se vrnimo na začetek. Poteze, ki jih vidimo pri pacientih in strankah, lahko prepoznamo tudi kot svoje ali kot poteze, ki jih izrecno sovražimo. V skladu s tem potem tudi razumemo svoje stranke, kliente in paciente.

Naša naloga je stabilno stati na svojem položaju in se zavedati lastnih transfernih in kontratransfernih šibkosti. Gledati v bistvo težave, ne zgolj v fasado. Ni težava, če pri sebi najdemo osebnostne poteze, zaradi katerih bi se najraje udrli v zemljo. Težava je, če se ne trudimo izboljšati sestave svoje osebnosti.

LITERATURA IN VIRI:

- Mason, P. T. (2015). Ne stopajte več po prstih: kako ponovno zaživeti svoje življenje, če ima vaš bližnji mejno osebno motnjo. Ljubljana. Chiara.
- Bernstein, A. J. (2015). Čustveni vampirji: kako se zaščititi pred ljudmi, ki vas povsem izpijejo. Ljubljana. Chiara.
- Brezovar, S. (2019). Osebnostne motnje v teoriji in praksi. Ljubljana. UMco.
- Solomon, B. C., & Jackson, J. J. (2014). Why do personality traits predict divorce? Multiple pathways through satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(6), 978–996.
- Jocklin, V., McGue, M., & Lykken, D. T. (1996). Personality and divorce: A genetic analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 288–299. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.288>.
- Kelly, J. B. Marital conflict, divorce, and children's adjustment. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*. 1998 Apr; 7(2):259-71, v-vi. PMID: 9894063.
- Steele, K. R., Townsend, M. L., Grenyer, B. F. S. Parenting and personality disorder: An overview and meta-synthesis of systematic reviews. *PLoS One*. 2019 Oct 1; 14(10):e0223038. doi: 10.1371/journal.pone.0223038. PMID: 31574104; PMCID: PMC6772038.

PRIDOBITEV OTROKOVEGA MNENJA¹

Dr. Anja Andrejč Balažic, univerzitetna diplomirana psihologinja, Center za socialno delo Pomurje

1. UVOD

V prispevku bom predstavila razmišljanje, izkušnje, usmeritve in svoj pogled glede pridobivanja otrokovega mnenja v družinskih postopkih na sodišču in centru za socialno delo, in sicer na podlagi strokovnega znanja ter praktičnih izkušenj, ki sem jih pridobila pri delu kot strokovna delavka psihologinja na centru za socialno delo.

Pridobivanje mnenja je v družinskih postopkih pomemben vidik in zahtevna naloga, zato se je moramo vsi vključeni lotevati strokovno, previdno, občutljivo, natančno in odgovorno.

V postopkih obravnave družin, v postopkih po Družinskem zakoniku na sodišču ali na centrih za socialno delo ali v drugih institucijah je vsem vključenim – udeležencem, odvetnikom, sodnikom, strokovnim delavcem in drugim – najpomembnejši otrok, ki je vedno na prvem mestu. Odločitve imajo posledice v življenju otroka, zato so njegove koristi osnovno vodilo. Otrokovo mnenje je v postopkih treba pridobivati in otrokom omogočati sodelovanje. Ker gre za presojanje, ocenjevanje in odločanje o otroku, je pomembno poznati njegovo doživljanje in videnje razmer. Otrokovo mnenje naj ima velik pomen, a ob tem poudarjam, da naj ne odloča otrok, temveč odrasli! Še vedno je namreč vse preveč postopkov, ki trajajo in potem ne pride do končne odločitve iz različnih razlogov, na primer, ker center za socialno delo ne izrazi jasno svojega strokovnega mnenja, ker udeleženi in sodišče zavlačujejo postopke, ker sodišče kljub vsem podatkom ne sprejme odločitve; ker si ob ločitvi starša povsem nasprotujeta in se zavzemata vsak za povsem drugo rešitev delitve skrbi ali ker je zadržek pri sprejemanju odločitve, da je treba otroka umakniti iz njegovega domačega okolja, in tako dalje. Gre za kompleksna in zelo zahtevna vprašanja. Žal se v takšnih položajih dogaja spraševanje otroka, ta se ponovno izpostavlja vprašanjem, na katera je že odgovoril ali tega ni znal ali pa je že povedal, da ne ve, kako bi mu bilo, ali da želi le, da je vse v redu, ali da bi sprejel obe rešitvi ter vidi prednosti in slabosti obeh. V takšnih položajih se celotna končna odločitev opira na otrokovo mnenje. To je nedopustno. Vprašanja, na katera niso znali odgovoriti odrasli, odločitve, ki jih niso znali ali zmogli sprejeti odrasli, naj bi znal in zmogel otrok?! Otrok, ki ima zaradi svoje starosti in stopnje razvoja omejene možnosti presojanja in ocenjevanja, ki stanje doživlja najbolj čustveno, obremenjeno in vpleteno, ravno on naj bi sprejel objektivno odločitev? Takšnih položajev ne smemo dopustiti!

¹ Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorice na družinskopravni šoli 2024, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala 16. in 17. maja 2024 na Bledu.

V nadaljevanju bom poskušala osvetliti nekatere psihološke vidike, ki nakazujejo, zakaj sta pogovor z otrokom z namenom pridobivanja mnenja in otrokovo izražanje mnenja tako kompleksna ter pod vplivom številnih dejavnikov in okoliščin.

2. OTROKOVO MNENJE JE V SODNIH POSTOPKIH POMEMBNO

Otrokovo mnenje je izjemno pomembno pridobivati v postopkih, kjer se presoja in odloča o otroku. K pomembnosti in načinu upoštevanja otrokovega mnenja nas zavezujejo in usmerjajo številni pravni predpisi.

V skladu z 9. členom Konvencije o otrokovih pravicah (KOP) ima otrok, ki je sposoben izoblikovati lastno mnenje, pravico do svobodnega izražanja le-tega v vseh zadevah v zvezi z njim, o tehtnosti izraženega mnenja pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo.² Tudi Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic (EKUOP) priznava pravico, da otrok z zadostno stopnjo razumevanja dobi vse ustrezne informacije, da se z njim posvetujejo in da izrazi svoje mnenje, da je obveščen o možnih posledicah upoštevanja tega mnenja in o možnih posledicah kakršne koli odločitve.³

Družinski zakonik (DZ) v 143. členu določa, da otrokovo mnenje sodišče upošteva, če ga je izrazil in je sposoben razumeti njegov pomen in posledice, in sicer če ga je izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral.⁴ Zakon o nepravdnem postopku (ZNP-1) v 96. členu narekuje, da sodišče pozove center za socialno delo, da otroka, ki je sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve, na primeren način obvestiti o postopku ter o njegovi pravici, da izrazi svoje mnenje.⁵ Mnenje otrok lahko izrazi brez prisotnosti staršev, na centru za socialno delo ali z zagovornikom ali na neformalnem razgovoru s sodnikom. O tem se sestavi zapis ali se snema pogovor. Možno je tudi, da se staršem ne dovoli vpogled v ta zapis.

Torej pravni predpisi poudarjajo otrokovo pravico, da poda svoje mnenje, da v postopkih pridobivamo njegovo mnenje in ga seznanjamo, hkrati pa je poudarjeno, da je treba presojati in tehtati otrokovo mnenje tako z vidika njegovih sposobnosti razumevanja kot z vidika njegovih koristi. Ko govorimo o otrokovem mnenju v sodnih postopkih, gre, skratka, za dva vidika, pridobivanje otrokovega mnenja v pogovoru in presojanje otrokovega mnenja.

3. STROKOVNE DILEME, VPRAŠANJA IN NALOGE OB PRIDOBIVANJU OTROKOVEGA MNENJA

Otrokovo mnenje je torej pomembno pridobiti v postopkih obravnave družine, se pa pri pridobivanju pojavljajo različne strokovne dileme, vprašanja in naloge

2 Uradni list RS, št. 35/1992 – MP, št. 55/92.

3 Uradni list RS, št. 86/1999 – MP, št. 26/99.

4 Uradni list RS, št. 15/17, 21/18 – ZNOrg, 22/19, 67/19 – ZMatR-C, 200/20 – ZOOMTVI, 94/22 – odl. US, 94/22 – odl. US, 5/23 in 34/24 – odl. US.

5 Uradni list RS, št. 16/19.

pri tistih, ki opravljamo pogovore z otroki, povzemamo in presojava otrokovo mnenje:

- V kolikšni meri vključevati otroka, kdaj, kolikokrat?
- Kako oceniti, da otrok razume pomen in lahko predvideva posledice svojega mnenja?
- Ali je otrokovo mnenje res njegovo (ni pod vplivom drugih ljudi)?
- Po kakšnih merilih oceniti, ali je otrokovo mnenje pristno, ali res izraža svojo voljo?
- Kako oceniti, ali je otrokovo mnenje trdno, stabilno, trajno (in ne obstaja le v tem trenutku)?
- Kateri so motivi, merila, razlogi, ki jih je pri oblikovanju mnenja upošteval otrok?
- Kako razlikovati med željo in potrebo oziroma koristjo otroka?
- Kako ne vplivati, sugerirati mnenja, ki ga bo otrok izrazil, biti nevtralen?

4. ODLOČITEV ZA PRIDOBIVANJE OTROKOVEGA MNENJA

Prvo vprašanje je, ali sploh vprašati otroka in kolikokrat z njim opraviti pogovor v neki družinski zadevi ali postopku. Izražanje mnenja je otrokova pravica, hkrati pa želja, saj si otroci želijo biti vprašani, povedati in se izraziti, biti vključeni, sodelovati in soodločati. Vključevanje otrok in pridobivanje informacij od njih ima prednosti, saj tako lahko bolje ocenimo otrokovo počutje, čustveno doživljanje, poglede, želje in potrebe ter sprejmemo bolj zanesljivo mnenje in odločitve. Za prepoznavanje potreb vsakega otroka posebej in posledično oceno otrokovih koristi je namreč bistveni in ključni vir informacij ravno otrok sam. Otrok izkazuje svoje potrebe nebesedno in besedno, z izražanjem čustev, vedenjem in z besedami.

Odrasli, ki so sami imeli izkušnjo v otroštvu, da je bila družina obravnavana v postopkih na centru za socialno delo ali sodišču, poročajo o tem, da se jih je premalo vprašalo o tem, kako jim je, kaj se dogaja, ali da če bi s strokovnimi delavci imeli vzpostavljen zaupnejši odnos, bi jim morda bolj upali povedati, kako so se dejansko počutili, kaj jih je motilo in so si želeli. Različni avtorji ugotavljajo, da so prednosti vključevanja otrok, ko se sprejemajo odločitve o njihovem življenju, številne, kot so občutek, da so slišani in upoštevani, boljše končne rešitve, pogovor o različnih možnostih izbire in kako sprejeti odločitve, pomoč staršem, da razumejo otroke.⁶

6 Jambrek. nav. delo, str. 40.

Pri tem, koliko dejansko vključujemo otroke, pa so še vedno različne dileme, ovire in zadržki. Ovire in zadržki se pojavljajo na ravni staršev, ker ne dovoljujejo in ne sprejemajo sodelovanja otroka ali pa ga želijo pretirano vključevati in se nato sklicevati na otrokovo mnenje, ki ga je izrazil njim. Ovire in pomisleki so tudi na ravni sistema in strokovnjakov, ki delamo z otroki, v smislu etičnih zadržkov, ali dodatno obremenjevati otroka s pogovorom, saj je že preobremenjen z družinskim dogajanjem in v stiski, ter strokovnih zadržkov in ovir, ali je zagotovljenega dovolj časa, znanja, spretnosti in izkušenj tistega, ki opravlja pogovore z otrokom, in tako dalje.

Ko je otrok sposoben oblikovati in izraziti svoje mnenje ter želje glede sebe in svoje družine, je pomembno, da ga o tem povprašamo in mu prisluhnemo. Če pridobivamo otrokovo mnenje s senzibilnostjo in poslušom za njegove potrebe ter to dobro predstavimo v svojem mnenju, lahko morda celo spodbudimo starše, da se pozornost družine usmeri na otroka, njegove občutke in čustva, glas in želje, s čimer bi starši v večji meri upoštevali potrebe svojega otroka.

5. DEJAVNIKI IZRAŽENEGA OTROKOVEGA MNENJA

Ob pridobivanju otrokovega mnenja je treba upoštevati, da na izraženo mnenje vplivajo številni dejavniki. Upoštevati je treba otrokove značilnosti in zmožnosti ter okoliščine pridobivanja otrokovega mnenja.

Na pogovor z otrokom vplivata prostor in institucija, kjer se pogovarjamo. Pomembna okoliščina, na primer, je, ali je to prostor v šoli, kjer je že večkrat bil in je tam sproščen ali pa je, nasprotno, obremenjen, da bodo drugi to izvedeli, ali je to pisarna v centru za socialno delo, kjer je prvič in je vse bolj formalno, in drugo. Na pogovor vpliva, ali so poleg strokovne delavke ali drugega strokovnjaka, ki opravlja pogovor z otrokom, prisotne tudi druge osebe, na primer policist ali šolska svetovalna delavka. Četudi policist ali kriminalist sodeluje v pogovoru in ga vodi zelo otroku primerno, že samo dejstvo, da je prisotna policija, vpliva na otrokovo doživljanje pogovora in to, kar pove. Prisotnost šolske svetovalne delavke je lahko prednost, na primer za otroka, ki redno sodeluje z njo (npr. mu nudi dodatno strokovno pomoč) in se ji zaupa o družinskem dogajanju in doživljanju, lahko pa ob njeni prisotnosti doživlja sram in dodatno zadržanost, saj ne želi, da na šoli vedo za domače dogajanje, njegovo doživljanje, počutje.

6. ZNAČILNOSTI OTROKA KOT DEJAVNIKI IZRAŽENEGA MNENJA

V procesu pridobivanju otrokovega mnenja se torej pojavljajo številne strokovne dileme oziroma vprašanja. Najbolj ključno vprašanje je, kako oceniti otrokovo sposobnost razumeti pomen in posledice izražene mnenja. Ocena sposobnosti in razumevanja namreč vključuje številne vidike otrokovega razvoja ter njegove značilnosti:⁷

⁷ Navedeni so le nekateri vidiki otrokovega razvoja in otrokovih značilnosti.

1. otrokova starost, značilnosti razvojnega obdobja,
2. kognitivne sposobnosti: intelektualne sposobnosti, značilnosti spomina, sposobnost priklica, logično razmišljanje, splošna poučenost, razumevanje časa, sposobnost pozornosti in koncentracije, učna uspešnost,
3. govorno-jezikovne sposobnosti, govorno razumevanje, spretnosti govornega izražanja, sposobnost izražanja svojih želja, besedišče in drugo,
4. moralni razvoj, moralno presojanje in drugo,
5. socialni razvoj: socialne spretnosti in veščine, kakovost odnosov z vrstniki, socialna vključenost, razumevanje medosebnih odnosov, socialna kognicija, zavzemanje socialnega zornega vidika,
6. čustvovanje, čustveno doživljanje, kompleksnost čustev, prepoznavanje čustev sebe in drugih, izražanje čustev in razmišljanja, temperament, čustvena navezanost (na starše),
7. osebne značilnosti otroka, otrokove lastnosti, kot so ekstravertiranost/introvertiranost, čustvena stabilnost, otrokova samopodoba, pripisovanje odgovornosti za ravnanja in drugo,
8. posebne potrebe otroka, otrokove ovire, primanjkljaji in motnje, na primer težave z ohranjanjem pozornosti in koncentracije, čustveno-vedenjske težave.

Pri ocenjevanju razvoja, sposobnosti in značilnosti otroka je treba imeti veliko znanja, poznavati potek in značilnosti razvojnih stopenj posameznih področij (kognicija, osebnost, čustva, socialno področje in drugo) ter imeti znanje in izkušnje glede ocenjevanja otrokovih sposobnosti in značilnosti. Vse to je zahtevno oceniti v enem samem pogovoru z otrokom.

Oblikovanje otrokovega mnenja o neki njegovi življenjski okoliščini je torej odvisno od številnih vidikov njegovega razvoja. V nadaljevanju za ponazoritev pomembnosti stopnje razvoja na kratko o značilnosti moralnega razvoja otroka pri tem, kako presoja posamezne socialne okoliščine.

Moralno presojanje zajema presojo, kaj neka oseba misli, da bi morala storiti, kaj da je pravilno.⁸ Otrok se nauči moralnih pravil s pridobivanjem izkušenj v socialnem okolju, to je na podlagi vzgoje, s posnemanjem, razumevanjem in empatijo. Moralno presojanje zajema tri vidike: čustveni (sočustvovanje), spoznavni (ocenjevanje, presojanje) in vedenje. Povezano je z otrokovimi intelektualnimi sposobnostmi, sposobnostmi zavzemanja socialnega zornega kota, značilnostmi okolja. Na presojanje v posameznem položaju vplivajo spoznavni, čustveni, motivacijski, socialni in situacijski dejavniki. V resničnem življenju je veliko nepredvidljivih dogodkov, ki jih otrok pri presoji ne more upoštevati, poleg tega je čustveno vpleten, kar otežuje moralno presojanje.

8 Marjanovič Umek in Zupančič, nav. delo, str. 451–467.

Kohlberg (1984, 1969) opisuje moralni razvoj z različnimi stopnjami razumevanja pravil, vzajemnosti v odnosih in moralnih pojmov, kot sta enakost in pravičnost.⁹ Za prvo stopnjo sta značilna *poslušnost in strah pred kaznijo* (obdobje zgodnjega otroštva), egocentrično spoštovanje moči avtoritete. Na drugi stopnji, *instrumentalno relativistični* (srednje in pozno otroštvo), otrok oziroma oseba moralno presoja tako, da ocenjuje koristi in škodo, presoja temelji na izmenjavi moči in privilegijev med posamezniki. Moralno je tisto, kar zadovoljuje potrebe ali omogoča koristi. Za tretjo stopnjo, *medsebojno ujemanje* (od 10. leta starosti, prevladujoča v starosti 13–16 let), je značilno, da pri moralnem presojanju otrok skrbi za ugodne medosebne odnose v svoji skupini (družini, vrstniki), če skupina vedenje odobrava, potem je pravilno. Torej otrok poskuša ugoditi ljudem v svoji skupini, upoštevati njihov zorni kot, interese, mnenje. Pri tem zmore upoštevati olajševalne okoliščine, tako da je lahko dejanje z negativnimi posledicami opravičljivo, če so namenjeni dobri. Šele na četrti stopnji, *priznavanje reda in zakonov* (značilna po 16. letu starosti, vendar je večina ne doseže, tudi ne vsi odrasli), pa posameznik moralno presoja neodvisno od okoliščin, upošteva vidik družbenih zakonov. Na peti stopnji, *vzajemno družbeno soglasje*, sprejema norme, a tudi spreminjanje, konstrukt in prilagajanje norm. Posameznik upošteva družbene zakone in pravila kot sprejemljiva sredstva, ki služijo potrebam ljudi. Na zadnji, šesti stopnji, pa posameznik moralno presoja v skladu z *univerzalnimi etičnimi načeli*, po etičnih načelih, veljavnih za vse človeštvo, ne glede na družbene zakone in soglasja (na tej stopnji posamezniki redko presojujejo) v svoji okolici.

Iz kratkega pregleda značilnosti moralnega razvoja lahko vidimo, da večina otrok v starosti 10–16 let, s katerimi opravljamo pogovore, pri presojanju, ali je vedenje staršev ali njihovo vedenje pravilno in ustrezno, ocenjuje v smislu, kaj je sprejemljivo v družini, pri tem neprimerno vedenje tudi opravičuje. To je le en primer vpliva značilnosti in sposobnosti otroka na izraženo mnenje.

To potrjuje tudi dejstvo, da so otroci in mladostniki zelo lojalni do svoje družine in staršev. Pri pridobivanju otrokovega mnenja je namreč prav tako pomembno zavedanje, da je otrok naklonjen svojim staršem in družini. Pri tem velja opozoriti na *konflikt lojalnosti*, ki je opredeljen kot dilema, ki jo razveza/ločitev vedno povzroči z vidika otroka, in sicer so otroci vedno razdvojeni in se sprašujejo, ali naj imajo radi oba starša, ki se med seboj nimata rada (Emery in Dillon, 1994).¹⁰ Lahko imajo občutek, da so nelojalni do enega, če ohranjajo odnos z drugim. Zaradi te negotovosti so lahko zaskrbljeni, žalostni ali jezni ter čutijo pritisk, da se postavijo na eno stran. Taki odzivi izzvenijo, če oba starša sprejmeta otrokov odnos z drugim od staršev. Če starši zmorejo razlikovati med starševsko in partnersko vlogo ter sprejmejo otrokov odnos z drugim od staršev, lahko otroci uspešno ohranijo ločen, a enako bližnji odnos z obema staršema. Otroci, ki so ujeti v trajajoč in intenziven konflikt lojalnosti, pa lahko razvijejo različne načine za doseg ravnotežja v odnosih: so posredniki in poskušajo reševati težave staršev, zamotijo starše z ekstremnim prosocialnim ali nesprejemljivim vedenjem, se postavijo na stran enega proti drugemu.

⁹ Po Marjanovič Umek in Zupančič ter Svetina in Zupančič, nav. delo, str. 451–467 in str. 612–632.

¹⁰ Emery in Dillon, nav. delo, str. 374–379.

Pojav konflikta lojalnosti zelo pogosto prepoznamo pri otrocih v družinskih postopkih odločanja o zaupanju v varstvo in vzgojo ter o stikih, ko starša ne dosežeta sporazuma in se vsak zavzema za to, da bi otroci bili zaupani v varstvo in vzgojo njemu, da bi otroci bili večino časa pri njem, ko vsak trdi, da zna bolje poskrbeti za otroka, da je otrok bolj navezan nanj, da si otrok želi biti pri njem (primeri, ko sta oba starša primerna, ko otrok ne bi bil ogrožen pri nobenem, ko je otrok navezan na oba in so razlike v starševskih kompetencah manj očitne) in tako naprej. Otroci so v hudi čustveni stiski in v pogovorih pogosto odgovarjajo, da bi bili pol pri enem in pol pri drugem oziroma enako pri enem in pri drugem od staršev, ali pa izražajo željo, da bi bili pri tistem, kjer so bili do zdaj, ali tistem, ki je čustveno šibkejši, bolj čustveno potrta zaradi ločitve in otroku nezavedno vzbuja občutke krivde, ko ni z njim, ali kako drugače zavedno ali nezavedno vpliva na otrokovo doživljanje. Ravno v takšnih primerih je potreben temeljit premislek in presojanje, koliko »teže« pri odločitvi bo položeno na mnenje otroka.

Lojalnost do staršev pa se pojavlja tudi v drugih okoliščinah, ne le pri ločenih družinah. Otroci so lojalni do svoje družine, ko starša živita skupaj, ko družinske razmere niso ugodne, ko se dogaja opuščanje skrbi, zanemarjanje, nasilje ali težave z odvisnostjo od alkohola pri starših. V takšnih primerih otroci lojalnost pokažejo tako, da v pogovorih ne povedo o neustreznem dogajanju v družini ali ga opravičujejo, zanikajo, minimalizirajo, podobno kot starši.

Konflikt lojalnosti je na neki način prepoznaven tudi pri otrocih v rejništvu, ko so lojalni do rejniške in matične družine – po eni strani so navezani na rejniško družino in se tam dobro počutijo, po drugi strani pa si zelo želijo srečanj s starši, biti čim več z njimi, imeti njihovo pozornost, čeprav med stiki sami vidijo, da se starši še niso uredili, da nimajo njihove pozornosti in ustrezne skrbi. Zaradi konflikta lojalnosti imajo potem otroci v rejništvu pri izražanju mnenja glede stikov s svojimi starši dilemo in težavo; svojim matičnim staršem povedo, da bi bili več z njimi, da bi šli živeti k njim, ne zmorejo jih zavrniti, po drugi strani pa se rejnicam zaupajo, da se ne počutijo dobro, ko jih vidijo med stiki, da jih skrbi, da s starši raje ne bi bili veliko časa.

Še nekaj o dejavniku, ko v primerih ločenih družin na otrokovo izraženo mnenje lahko vpliva tudi prisotnost starševskega odtujevanja (angl. *parental alienation*), o katerem je začel Gardner govoriti leta 1998.¹¹ Odtujitev je otrokov odziv na konflikt med staršema, ko je zaradi čustvenega in psihološkega pritiska prisiljen, da izbere enega in izgubi drugega starša.¹² Pri otroku se prepozna psihološki obrambni mehanizem razcepa, ki se kaže v tem, da otrok idealizira enega starša, nasprotno pa ima popolnoma negativno sliko o drugem staršu. Pristna doživljanja otrok so takšna, da otrok vidi pozitivne in negativne vidike enega in drugega starša, odtujeni otrok pa o starših razmišlja polarizirano, »črno-belo«: prvi starš je vse, kar je negujočega in dobrega, drugi pa vse, kar je grožnja in slabo, do enega občuti le ljubezen, do drugega le jezo in sovraštvo.

¹¹ Woodall, nav. delo.

¹² Woodall ter Woodall in Woodall, nav. delo.

Pogosto so pri odtujitvi prisotni tudi znaki motenj v navezanosti, ki se kažejo z zamenjavo vlog, tako da otroci skrbijo za starša, so njegov zaupnik in v zavezništvu z njim. Starš, ki podpira odtujitev, otroku daje moč sprejemanja odločitev ter ne ločuje med lastnimi občutki in občutki otroka. Vzrok zavezništvu so pogosto osebnostne lastnosti starša (narcistične poteze, blodnje, paranoidna ali mejna osebnostna motnja). Starš, ki otroka odtuja od drugega starša, za to uporablja različne odtujitvene strategije, pri katerih gre za posredno ali neposredno izražanje negativnosti enega starša o drugem: kritiziranje drugega starša, vplivanje na število stikov otroka z drugim staršem, oteževanje stikov, vzbujanje občutkov krivde, ustvarjanje okoliščin, v katerih mora otrok izbrati enega in zavrniti drugega starša, spodbujanje k skrivnostim v odnosu do drugega starša in drugo.¹³ Ločujemo med upravičeno, mešano in čisto obliko odtujevanja, od oblike in stopnje odtujitve sta odvisna delo z družino ter izvajanje intervencij za odpravljanje odtujevanja.¹⁴

Pri odtujenem otroku lahko v pogovoru prepoznamo naslednje znake starševske odtujitve:

- blatenje, navajanje negativnih čustev in prepričanj, očitkov,
- odsotnost ambivalentnosti do staršev,
- otrok trdi, da je odločitev samo njegova, da misli neodvisno, da svobodno izbira,
- otrok uporabi scenarije, da dokaže, da je njegova odločitev pravilna, tako da uporabi spomine, ki ne morejo biti njegovi (ne more biti njegova zaznava ali njegov spomin, ker je bil premajhen),
- šibki ali absurdni razlogi za zavrnitev starša, tudi nepomembni ali nesmiselni očitki, nesorazmerno z dejanskimi izkušnjami s staršem, izkrivljeno in pretirano,
- odsotnost občutkov krivde pri otroku zaradi zavračanja starša, sovražnost ali ravnodušnost do starša,
- podpora starša, ki odtuja, je stalna, otrok je vedno na strani enega starša,
- zavračanje in sovraštvo je razširjeno na širšo družino,
- lahko lažne obtožbe o zlorabi.

Kadar pri otroku v pogovoru in ob uporabi pogovornih tehnik in pripomočkov prepoznamo znake starševskega odtujevanja, moramo biti kljub temu izjemno previdni pri interpretaciji tega in pri morebitnem mnenju, da gre za znake odtujevanja, to zelo dobro strokovno podkrepiti in argumentirati z več kazalniki in

¹³ Backer in Ben-Ami, nav. delo, str. 472–489.

¹⁴ Woodall, nav. delo.

dejstvi. Tukaj navajam znake z namenom prikazati, da si je otrok mnenje lahko oblikoval na podlagi različnih motivov in meril v ozadju, ki niso povsem očitni, oziroma lahko izraža neko mnenje zaradi drugih psiholoških procesov v ozadju, ki izhajajo iz družinske dinamike.

7. POGOVOR IN DELO Z OTROKOM¹⁵

Pogovor z otrokom ne more biti enak kot pogovor z odraslim, temveč mora biti prilagojen otroku. Prvo in najbolj ključno pri pogovoru z otrokom je **ustvarjanje varnega in zaupnega okolja** in odnosa z otrokom. Otroku je treba odkrito predstaviti vlogo in naloge, potek dela in se dogovoriti o vsem potrebnem. Zaradi družinske dinamike je namreč otrokov občutek varnosti v medosebnih odnosih zelo skrhan, lahko je nezaupljiv v odnosu do ljudi. Vzpostavljanje odnosa pomeni prisluhniti otroku in se zanimati zanj kot celoto, njegovo življenje, interese, razmišljanje, počutje.

Posebne spretnosti strokovnega delavca omogočajo **prilagajanje osebnostnim in drugim značilnostim otroka**, kot so sposobnost razumevanja in govornega izražanja, temperament, hitrost razmišljanja, odprtost, sposobnost prepoznavanja in izražanja čustev. Tudi pojasnjevanje otroku mora potekati na način, razumljiv njegovi starosti in razvoju, s prilagojenim besediščem in razlago.

Pri pogovoru z otrokom je treba biti posebej pazljiv, da **ne povečujemo čustvenega pritiska** na otroka, da smo v odnosu z njim res senzibilni, občutljivi za njegovo čustveno doživljanje med pogovorom, dojemanje okoliščin, razumevanje naših vprašanj. Dodatni pritisk so na primer vprašanja v smislu, da otrok izbira med staršema, presoja, kateri je boljši.

Pozorni moramo biti, glede na to, da so otroci v osnovi sugestibilni, da nismo mi tisti, ki otroku posredno sugeriramo odgovore ali z vprašanji nezavedno vplivamo nanj. Iz naših vprašanj in odzivov znajo otroci prepoznati, v katero smer gre naše zanimanje in kaj nas skrbi.

Pri pogovoru z otrokom nekatere odgovore na strokovna vprašanja pridobivamo posredno, torej otroku postavljamo **posredna vprašanja** in ne neposrednih. Otroka ne sprašujemo neposredno, na primer, pri katerem od staršev bi rad živel – to lahko razberemo iz njegovih drugih odgovorov, povezanih s tem vprašanjem. Ko pa otrok svoje mnenje želi izraziti, tudi morda samoiniciativno in spontano, ga pri tem podpremo. Otroku ima pravico, da izrazi svojo pravo voljo in mišljenje.

Pristna želja pa ni vedno isto kot mnenje, ki ga otrok izrazi, zato je v nekaterih okoliščinah smiselno preverjanje, dodatno raziskovanje otrokove želje in mnenja, na podlagi česa otrok tako meni, še posebej pri konfliktu med starši.

¹⁵ Večino vsebine tega dela članka je avtorica že objavila leta 2021 v prispevku z naslovom *Otrok in visok konflikt med ločenima staršema*, v zborniku Steničnik, P. (ur.) *Izzivi in perspektiva zagovornišva otrok v Sloveniji* (str. 156–171). Ljubljana: Varuh človekovih pravic Republike Slovenije.

Otrokova želja in korist ne pomenita istega, gre za različna pojma, zato je treba otroku pojasniti razliko med željo in koristjo, ga seznaniti z morebitnimi posledicami, ki bi nastale, če bi se njegova želja uresničila, pojasniti, da morda ne bodo uresničene vse njegove želje, da se upošteva, kaj je dobro zanj, in drugo. Otroku povemo, da nas zanima njegova volja, želja, kako se počuti, da je to pomembno, a da odločajo drugi. Da to, kar si želi, morda ni najboljše zanj, da bodo to ocenili odrasli. Hkrati je pomembno, da ima otrokov sogovornik ves čas pogovora v mislih, da otrokovo mnenje ni isto kot korist otroka, da je treba pridobljeno otrokovo mnenje kasneje še presoјati.

Dodatni izziv pri pridobivanju otrokovega mnenja je **sprejemanje otrokovih odzivov**, in sicer intenzivna čustva žalosti, jeze, skrbi in strahov, saj so družinske razmere za otroka lahko zelo čustveno obremenjujoče. Za pogovor deluje spodbudno tudi, če otrokov sogovornik sprejema poglede, čustva in doživljanje otroka. Naše sprejemanje je med drugim pomembno za otrokovo spoprijemanje s položajem in za zmanjševanje občutkov krivde.

Otrokovo mnenje ni samo en otrokov stavek glede ključnega vprašanja v postopku obravnave družine, na primer, pri katerem od staršev bi živel, kako pogoste stike bi imel, ali je doma ogrožen. Otrokovo mnenje vsebuje veliko več, tj. otrokovo razmišljanje, čustva, počutje, doživljanje, želje in poglede na družinske razmere – čustveno doživljanje otroka, zaznavanje svojih staršev, dogajanja, otrokove skrbi, strahove, dileme in drugo. V pogovoru otroka usmerjamo k razmišljanju in izražanju lastnega mnenja, počutja in želja o sebi, o starših, drugih osebah na podlagi lastnih opazovanj, zaznav in izkušenj. Govoriti o čustvih, ubeseditve čustev, je zelo pomembno tudi za učinkovito spoprijemanje s stresnimi in obremenjujočimi stanji.

V pogovoru z otrokom lahko uporabljamo pripomočke in tehnike, ki bodo olajšale pogovor, otrokovo izražanje čustev in mnenja, in sicer **otroku prilagojene pogovorne tehnike**. Zelo uporabne tehnike so risanje, vpisovanje v sličice, zapisovanje v okvirčke in podobno. Takšnega načina dela so otroci navajeni iz igre ali šole, so bolj posreden način, ob njih se lažje sprostijo in izrazijo bolj pristne občutke, želje, misli. Pri uporabi in interpretaciji naj vsak strokovnjak upošteva lastne kompetence, saj so za vrednotenje nekaterih izdelkov in odgovorov potrebni ustrezna smer strokovne izobrazbe ter specifično znanje in izkušnje, pa tudi sicer je potrebna posebna previdnost pri sklepanju na podlagi otrokovih izdelkov, saj so to manj zanesljive in veljavne metode.

Namen pogovora z otrokom je tudi pojasnitev, razbremenitev in tudi načrtovanje pomoči. Otroka je treba razbremeniti odgovornosti, mu pojasniti, da on ne odloča in se mu ni treba opredeliti, da je to naloga obeh staršev ali sodišča, da mu ni treba prenašati sporočil med staršema, da ima pravico do obeh staršev, da je prav govoriti tudi o neprijetnih stvareh, a mu ni treba govoriti o neprimernih ravnanjih, če ne želi ali mu je čustveno pretežko. Otroci in mladostniki pogosto doživljajo občutke krivde in sramu v povezavi z družinskimi razmerami, zato je treba **zmanjšati občutke krivde in odgovornosti** za razmere zaradi trenutne čustvene razbremenitve (in preprečevanja razvoja težav v

drugih odnosih). Otroka v pogovoru seznanimo tudi z možnostmi, kam oziroma na katere osebe se lahko obrne v primeru stiske, nasilja v družini ali drugih okoliščin, kako lahko ravna v takem položaju, kakšne so možne rešitve in drugo.

Dodatna občutljivost in prilagajanje pogovora sta pričakovana pri delu z otrokom s posebnimi potrebami, pri sporazumevanju z otrokom, ki ima različne ovire, primanjkljaje in motnje, na primer z otrokom z nižjimi intelektualnimi sposobnostmi, z diagnozo spektra avtističnih motenj, čustvenimi in vedenjskimi težavami (ter ki doživlja socialno anksioznost ali agresivnost), s slepim oziroma slabovidnim otrokom ali z otrokom s katero drugo vrsto težav. Preden se pogovarjamo z otrokom, ki ima primanjkljaje in težave, se dodatno informirajmo o značilnostih in doživljanju otrok s posebnimi potrebami, da bo pogovor z otrokom lahko prilagojen tem otrokovim posebnostim oziroma bo to, kar otrok besedno in nebesedno izraža, lažje razumljeno tudi z vidika njegovih težav.

Ko se pogovarjamo z otrokom ločenih staršev, otroka lahko spodbujamo k odnosu z obema staršema, predvsem če imamo z otrokom več pogovorov. Podobno, če otrok ne živi v matični družini in živi v zavodu ali rejniški družini. Za otrokov zdrav osebnostni razvoj je pomembno ohranjanje dobrega odnosa z obema staršema. V primeru zavračanja starša zaradi 'malenkosti', torej izredno šibkih in neutemeljenih razlogov, je prav, da otroku ne pokažemo strinjanja ter ga usmerimo na lep čas, skupne prijetne spomine, na trenutke, ko se veseli s tem staršem in mu je prijetno, k razmišljanju, da imamo vsi vrline in napake.

Na koncu poudarjam, da je pri pridobivanju otrokovega mnenja ključno upoštevanje individualnosti. Kljub nekaterim podobnim značilnostim otrok in primerov so vsaka družina in stanje v njej, dinamika in otrok edinstveni, tako je tudi doživljanje vsakega otroka le njegovo, edinstveno in individualno.

Za pomoč staršem in otrokom pri pripravi na pogovor s strokovnimi delavci centra za socialno delo so psihologinje v okviru Aktiva psihologov pri Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije pripravile zloženko »Priprava otroka na pogovor na centru za socialno delo«. Pogovor otroka s strokovnimi delavci ne sme biti dodatno obremenjevanje in stres, priprava otroka na pogovor pa otrokovo stisko lahko zmanjša.

8. POTEK POGOVORA Z OTROKOM

Pogovor z otrokom je torej prilagojen otroku, in to tako, da se vzpostavi varno okolje, v katerem otrok lahko izrazi mnenje o sebi, ljudeh in svojih življenjskih razmerah. Predstavila bom možne vsebine pogovora, vendar je vsak pogovor z otrokom drugačen zaradi namena, značilnosti otroka ter družinskih razmer v času pogovora.

Pogovor se običajno začne s predstavitvijo oseb, vlog in namena pogovora. Nekateri pri tem uporabljajo tudi slikovni material ali ponazorijo to s skico. V prvem delu se običajno zanimamo za **splošne teme, povezane z otrokom**, kot so šola, učenje, uspešnost, vrstniki in prijatelji, konjički in interesi, otrokove

značilnosti, aktualne vsebine in želje. Na ta način se otrok sprosti, dobi občutek, da nas zanima, hkrati pa skozi to že prepoznamo nekatere otrokove značilnosti. Vprašamo ga na primer lahko, kako mu gre v šoli, kaj mu je tam všeč, kdo mu pomaga pri delu za šolo, kakšne krožke obiskuje in katere konjičke ima. V nadaljevanju se pogovor usmeri bolj **v družinske razmere**, pogovarjamo se o tem, kaj počne doma, kdo se z njim igra, s kom se pogovori o težavah ali lepih stvareh; kdaj je vesel, kdaj jezen, kdaj ga je strah, kdaj je žalosten; kakšno kazen dobi, ko ne upošteva pravil, kdo ga pohvali in za kaj ter drugo. Ob tem raziskujemo tudi, kaj počne skupaj s staršema ali z enim ali drugim, kakšna sta, kaj mu je všeč in kaj ne pri enem in pri drugem staršu, kako se počuti, kaj si želi in tako dalje. Pogovarjamo se tudi o pomembnih dogodkih, spremembah, preverjamo glede nasilja – kaj je opazil, kaj ga skrbi, kaj si želi. Pri ločenih družinah preverimo potek stikov, način in obseg izvajanja, otrokove želje. Otroka v pogovoru lahko **pripravljamo na možne izide** sodnega družinskega postopka (zaupanje v varstvo in vzgojo, odvzem, namestitve v zavod/rejniško družino), mu predstavimo možne izide, skupaj z otrokom raziskujemo, kaj bi pridobil in kaj bi bile pomanjkljivosti posameznega izida, kakšne so želje, ovire, rešitve. Če otroka seznanjamo z možnimi namestitvami zunaj družine, raziskujemo rešitve, prednosti, pomanjkljivosti, ovire, želje. Če v pogovoru zaznamo težave v odnosih, čustvene težave otroka ali drugih, svetujemo in raziskujemo, kako jih je možno reševati. Med pogovorom lahko uporabimo pripomočke in tehnike za pogovor z otrokom, ga prosimo, da nam nariše risbo, dopolni kakšen delovni list in podobno. Ob koncu pogovora skupaj z otrokom po potrebi naredimo načrt glede na vsebino. Čisto na koncu lahko pogovor spet preusmerimo na splošne in prijetne teme, na nekaj, kar sledi po pogovoru.

9. MOŽNOSTI IZBOLJŠANJA PRIDOBIVANJA OTROKOVEGA MNENJA

V praksi pridobivanja otrokovega mnenja žal še vedno pogosto naletimo na pomanjkljive postopke. Za izboljšanje pridobivanja otrokovega mnenja je pomembno, da ves čas razmišljamo in iščemo odgovore na ključna vprašanja: Kako oceniti, da otrok razume pomen in posledice svojega mnenja? Kako oceniti, ali je otrokovo mnenje pristno, ali izraža svojo voljo? Kako oceniti, ali je otrokovo mnenje stabilno (ne velja le v tem trenutku)? Katere motive, razloge je upošteval pri oblikovanju mnenja?

Da bi na ta vprašanja odgovorili res čim bolj zanesljivo, natančno in objektivno, je treba pridobivanje otrokovega mnenja opravljati strokovno, previdno, občutljivo, natančno in odgovorno. Možne rešitve za izboljšanje so, da se na pogovor z otrokom dobro pripravimo, da se že pred pogovorom poskušamo seznaniti s podatki o otroku in njegovem doživljanju, o družinski dinamiki. Najpomembnejše je, da si vzamemo čas za pogovor z otrokom, da se nam ne mudi, da poskrbimo za miren prostor, kjer ni motečih dejavnikov (npr. moteče bi bilo v šoli v času odmora za malico, na centru za socialno delo, ko eden od staršev sloni na vratih in se vidi skozi steklo v pisarno, ipd.). Po potrebi, v kompleksnejših in dlje časa trajajočih postopkih, je za izboljšanje pridobivanja mnenja

treba opravljati več pogovorov z otrokom, morda tudi v različnih okoliščinah (npr. enkrat ga pripelje mama, drugič oče; enkrat v šoli, drugič na centru za socialno delo). Opravljanje pogovorov v paru dveh strokovnih delavk ima lahko prednosti, na primer, da se ena osredotoči bolj na pogovor, vprašanja, druga bolj na opazovanje nebesedne komunikacije, čustvenega doživljanja otroka in zapisovanje. Dobra dopolnitev pogovora in tudi »orodje« za ocenjevanje in pridobivanje mnenja je uporaba pripomočkov in tehnik za pogovor (list in barvice, pogovorne kartice in podobno). Zelo pomembni so seveda znanje, spretnosti in izkušnje strokovnega delavca/strokovnjaka.

10. PRESOJANJE OTROKOVEGA MNENJA

Drugi del pridobivanja otrokovega mnenja zajema presojanje mnenja, tako z vidika otrokovih sposobnosti in značilnosti kot z vidika njegovih koristi. Pri sklepanju, posploševanju mnenja in pripisovanju pomena otrokovemu mnenju za družinski postopek ali postopke odločanja v družinski zadevi sta potrebna previdnost in razmislek, torej presojanje, ocenjevanje, vrednotenje in tehtanje otrokovega mnenja, ali je to, kar si otrok želi in meni, njemu v korist.

Pri presojanju otrokovega mnenja ocenjujemo najprej otrokovo razumevanje pomena in posledic izraženega mnenja, pristnost mnenja, ali izraža svojo voljo, stabilnost, trdnost, motive in razloge pri oblikovanju mnenja, otrokove želje in potrebe ter korist otroka glede na merila oziroma vidike, lahko tudi v povezavi z literaturo in strokovnimi viri. Pri presojanju otrokovega mnenja upoštevamo, da na otrokovo mnenje vplivajo različni **dejavniki**, kot so otrokova starost, kognitivne sposobnosti, govorno-jezikovne sposobnosti, moralni in socialni razvoj, osebne značilnosti, čustveno doživljanje, okoliščine med pogovorom, lojalnost do družine in staršev ter drugo.

Pri **ocenjevanju koristi otroka** upoštevamo značilnosti otroka, staršev in družine, ki jih lahko strnemo v naslednja merila oziroma naslednje vidike:¹⁶

- vzgojne sposobnosti, vzgojni slog staršev, starševske kapacitete,
- odnos otroka do starša, odnos starša do otroka, navezanost,
- otrokove potrebe, težave, zadovoljevanje njegovih čustvenih in psihosocialnih potreb,
- težave posameznega starša, funkcioniranje posameznega starša, osebne značilnosti,
- odnos med staršema, dogovarjanje in sodelovanje staršev ter
- druge okoliščine v zvezi z družinskimi razmerami.

16 Navedena so le nekatere ključna področja za ponazoritev.

V družinskih postopkih in zadevah, torej pri oblikovanju ocen, mnenj, predlogov in pri sprejemanju odločitev, pridobljeno otrokovo mnenje upoštevamo kot pomemben vidik in vir podatkov, dejstev in opažanj, poleg vseh drugih pomembnih dejstev, opažanj, vidikov in okoliščin, torej značilnosti otroka, staršev, družine in okolja. Otrokovo mnenje ne more biti odločilno, v nekaterih okoliščinah ni skladno z otrokovo koristjo ali je celo v nasprotju z njo.

Naj navedem nekaj primerov, ko upoštevanje otrokovega mnenja brez presojanja in tehtanja ne bi bilo v korist otroka. Pri otrokovem mnenju ob ločitvah je potrebno zavedanje, da so otroci pogosto v konfliktu lojalnosti, ter upoštevanje značilnosti družinske dinamike. Posebna previdnost velja pri upoštevanju otrokovega mnenja ob izrazitem odklanjanju starša ali želji po odnosu s staršem, ki je ogrožajoč. Otrokovo mnenje ne more imeti odločilne teže v primeru težkega konflikta med ločenima staršema ali v primeru neustreznosti starša. Kadar otrok jasno izraža mnenje, da si ne želi stikov s staršem, da so mu odveč, da bi jih imel manj, sta pomembna dodatno raziskovanje in presoja otrokovega mnenja in značilnosti družine, ali je to otrokovo mnenje pristno, res njegovo, zakaj tako meni. Ko otrok, na primer, pravi, da bi bil enako pri obeh starših, ne pove nič slabega ne za enega in ne za drugega (nevtralnno mnenje), prisoten pa je dvom o ustreznosti skrbi enega od staršev, na primer sum o težavah s čezmernim pitjem alkohola, je pri odločanju o zaupanju v varstvo in vzgojo ter stikih pomembna ocena drugih vidikov in se otrokovo mnenje upošteva v manjši meri, saj ima otrok rad oba, je lojaln do obeh, in/ali ne vidi težav enega od staršev ali jih minimalizira.

Otroci, ki so izpostavljeni nasilju in zanemarjanju, o tem pogosto ne govorijo, ne izrazijo svojega mnenja, kaj hudega se dogaja in kako slabo se počutijo, zato je v teh primerih pri presoji otrokovega mnenja pomembno upoštevati dejavniki otrokove lojalnosti do družine in značilnosti otroka, ki odrašča v takšnih okoliščinah. V primeru suma ogroženosti mladostnika zaradi nasilja v družini in odvisnosti od alkohola pri starših, ko okolje doma ni varno, v pogovoru pa mladostnik zavrača namestitve v krizni center za mlade ali rejniško družino, si želi živeti doma, otrokovo mnenje ni v njegovo korist. V takem primeru je pomembno otroku razložiti razliko med željo in koristjo, mu pojasniti možnosti, ga pripraviti na možne izide ter delati na zaupanju in načrtovanju posameznih korakov z otrokom.

11. ZAPIS OTROKOVEGA MNENJA

Navedbe centra za socialno delo v predlogu, mnenju in drugih pisanjih ali zaslišanje se štejejo za izpovedbe osebe, ki ima o teh dejstvih posebno strokovno znanje (ZNP-1).¹⁷ Centri za socialno delo oziroma strokovni delavci imamo torej za zaznavanje in ocenjevanje dejstev tudi posebno strokovno znanje. Otrokovo mnenje je del mnenja centra za socialno delo ali predloga centra za socialno delo na sodišču ali poročila ali zaslišanja ali druge oblike. Iz tega razloga je pomembno, da pri pripravi mnenja otrokovo mnenje tudi presojava, ocenjujemo

¹⁷ Uradni list RS, št. 16/19.

in v mnenju/predlogi/poročilu centra za socialno delo opišemo ugotovitve, otrokovo mnenje razložimo, argumentiramo in podkrepimo z njegovimi navedbami ter s svojo strokovno oceno in opažanji.

Ko zapišemo otrokovo mnenje, je treba opisati način pridobivanja mnenja, kdaj in kje je bil opravljen pogovor z otrokom, kdo je opravil pogovor in kdo je morebiti bil prisoten pri pogovoru ter morebitne druge okoliščine pridobivanja mnenja. Zapišemo ugotovitve, kakšno je otrokovo mnenje, kakšne so njegove želje. Navedemo tudi razlago oziroma interpretacijo, zakaj otrok meni tako, posledica česa so otrokove želje, kaj so razlogi in motivi za to (obrazložitev dejavnikov in okoliščin za takšno otrokovo mnenje). Pomembno je dodati opis otrokovega doživljanja in čustvovanja (ob pogovoru in ocena doživljanja družinskih ali drugih razmer). Zapis otrokovega mnenja vsebuje torej zapis ugotovitev (dejstva, kaj je otrok povedal) in opažanj (nebesedno izražanje, drža, obrazna mimika, izražena čustva ter druge ocene). V zapisu mnenja zapišemo vse, kar širše osvetli otrokove besede.

V nekaterih primerih, ko otroci podajo pomembne informacije o neustreznosti vedenja in ravnanja staršev, na katere bi, na primer, sodišče tudi oprlo odločitve (na primer, da je med staršema nasilje, da starša čezmerno pijeta alkohol), je smiselno dobro razmisliti, ali morda ne bi bilo bolje otrokovega mnenja ne zapisati v celoti in ga zaščititi pred nadaljnjimi čustvenimi pritiski staršev ter bi bilo bolje navesti le informacije iz drugih virov oziroma druge dokaze.

12. SKLEP

V prispevku so predstavljena razmišljanja, izkušnje in pogled strokovne delavke psihologinje glede postopka pridobivanja otrokovega mnenja, pomembnih dejavnikov in okoliščin, ki sem jih prepoznala na podlagi strokovnega znanja in izkušenj. Poudarjam, da ne gre za pregled literature ali za znanstvena spoznanja, temveč za preproste ugotovitve in pogled iz prakse.

Če povzamem, je pridobivanje otrokovega mnenja uresničevanje pravice otroka, raziskovanje otrokovega doživljanja, ocena značilnosti otroka in deloma družinskih razmer, ocena otrokovih potreb in želja, hkrati pa je pogovor lahko razbremenitev, informiranje, seznanjanje in pomoč otroku. Ob pogovoru z otrokom je pomembno osredotočiti se nanj, si vzeti čas in otroku nakloniti pozornost, po pogovoru pa prihaja v ospredje presojanje in ocenjevanje otrokovega mnenja z vidika koristi otroka. V daljših in kompleksnejših postopkih varstva koristi otrok, pri potrebi po spremljanju in zaščiti otroka, je še posebej pomembno vzpostavljanje varnega in zaupnega odnosa z otrokom ter je pou-darek na podpori in daljšem procesu.

Če poskušam svoje razmišljanje in izkušnje strniti v otrokovo mnenje, otrokove besede o tem, kaj bi povedal, ko ga vključujemo v družinske postopke, bi to na kratko: »Otrok sem najpomembnejši. Mislite name. Skrbite zame. Pomembno je moje mnenje, želim si sodelovanja, rad se pogovarjam. A odločajte odrasli, naj ne odločam otrok!«

LITERATURA IN VIRI:

- Andrejč, A. (2021). Otrok in visok konflikt med ločenima staršema. V: Steničnik, P. (ur.) *Izzivi in perspektiva zagovornišstva otrok v Sloveniji* (str. 156–171). Ljubljana: Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. <https://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/Razne_publikacije/Zagovornik_glas_otroka_ZBornik.pdf> (24. 6. 2024).
- Backer, A. J. L., in Ben-Ami, N. (2011). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: the direct and indirect effects of exposure to parental alienation strategies on self-esteem and well-being. *Journal of Divorce and Remarriage*, 52, 472–489.
- Družinski zakonik (DZ) (2017). Uradni list RS, št. 15/17, 21/18 – ZNOrg, 22/19, 67/19 – ZMatR-C, 200/20 – ZOOMTVI, 94/22 – odl. US, 94/22 – odl. US, 5/23 in 34/24 – odl. US.
- Emery, R. E., in Dillon, P. (1994) Conceptualizing the divorce process. Renegotiating boundaries of intimacy and power in the divorced family system. *Family Relations*, 43, 374–379.
- Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic (1999). Uradni list RS, št. 86/99 – MP, št. 26/99.
- Jambrek, E. (2021). Participacija otrok v razvezni mediaciji po Družinskem zakoniku: od koncepta do implementacije. *Socialno delo*, 60(1), 37–54. <https://www.revija-socialnodelo.si/mma/3_Jambrek.pdf/2021050709402436/> (24. 6. 2024).
- Konvencija ZN o otrokovih pravicah (1992). Uradni list RS, št. 35/92 – MP, št. 55/92.
- Marjanovič Umek, L., in Zupančič, M. (2004). Socialni in moralni razvoj v srednjem in poznem otroštvu. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.). *Razvojna psihologija* (str. 451–467). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Woodall, K. (2014). Understanding and working with the alienated child. *Nagalo's quarterly journal*, Seen and Heard, 24(2).
- Woodall, N., in Woodall, K. (2019). When the child says no: Understanding and responding to the needs of the alienated child. <<https://www.familyseparationclinic.com/reading/>> (24. 6. 2024).
- Zakon o nepravdnem postopku (ZNP-1) (2004). Uradni list RS, št. 16/19.

- Zupančič, M. (2004) Socialna kognicija in moralni razvoj v mladostništvu. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.). *Razvojna psihologija* (str. 612–632). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

KOLIZIJSKI SKRBNIK V DRUŽINSKIH POSTOPKIH

PRAKTIČNI POGLED ODVETNICE¹

Tajka Golob Obrenović, odvetnica, Odvetniška pisarna Gross & Golob v Ljubljani

1. UVOD

Od uveljavitve Družinskega zakonika in Zakona o nepravdnem postopku (15. 4. 2019) smo se odvetniki pogostejše začeli pojavljati v novi vlogi v postopkih pred družinskimi oddelki okrožnih sodišč. Eni osnovnih nalog odvetnika, torej zastopanju strank, se je pridružila vloga kolizijskega skrbnika otrok, katerih interesi so v navzkrižju z interesi njihovih zakonitih zastopnikov.²

Razlika med nalogami odvetnika in nalogami kolizijskega skrbnika je bistvena. Med drugim si odvetnika kot pooblaščenca v družinskih postopkih praviloma izbere stranka sama in je z njim v mandatnem razmerju. Izbere si nekoga, do katerega je prišla z informacijo, da ji bo lahko ustrezno pomagal, svoji referenčni osebi pa zaupa.

Po drugi strani kolizijski skrbnik otroka ni otrokov pooblaščenec, temveč je otrokov zastopnik, ki ima v posameznem postopku pravice in dolžnosti zakonitega zastopnika. Otrok si osebe kolizijskega skrbnika ne izbere sam. Določi mu ga sodišče.

Izreki sklepov o določitvi kolizijskega skrbnika posameznemu otroku se praviloma glasijo tako, da se temu otroku kolizijski skrbnik »postavi«, ³ včasih »se imenuje«. ⁴ To je nepomembna razlika. Pomembnejše se razlikujejo izreki v delu, kjer je določena vsebina naloge kolizijskega skrbnika.

Obseg opredelitve naloge lahko zajema povsem splošna napolnila, na primer: »kolizijska skrbnica je dolžna zavarovati pravice in koristi mld. otroka v tem postopku«; ⁵ »kolizijska skrbnica ima v tem postopku vse pravice in dolžnosti zakonitega zastopnika, pri čemer je dolžna zavarovati pravice in koristi mladoletnih otrok«. ⁶

1 Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorice na družinskopravni šoli 2024, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala od 16. in 17. maja 2024 in od 8. do 10. novembra 2023 v Portorožu.

2 Prvi odstavek 269. člena Družinskega zakonika.

3 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani II N 765/2020 z dne 12. 11. 2020; sklep istega sodišča II N 707/2021 z dne 24. 10. 2023; sklep istega sodišča IV N 1525/2022 z dne 18. 4. 2023.

4 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani III N 1776/2022 z dne 24. 3. 2023; sklep istega sodišča III N 1066/2021 z dne 28. 10. 2022.

5 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani III N 1248/2022 z dne 31. 1. 2023.

6 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani III N 423/2019 z dne 30. 10. 2019; sklep istega sodišča III N 1066/2021 z dne 28. 10. 2022.

Drugič se sodnik odloči dati bolj usmerjene napotke, na primer: »kolizijska skrbnica ima v tem postopku vse pravice in dolžnosti zakonitega zastopnika ter je dolžna zavarovati pravice in koristi mladoletnega otroka tako, da preuči dosedanje spisovno dokumentacijo, se seznani z aktualno družinsko situacijo otroka, se v roku 30 dni opredeli do predloga za izrek UTZ z dne ... ter zastoja mld. otroka v postopku«;⁷ »kolizijska skrbnica je dolžna varovati pravice in koristi mld. otroka v obravnavanem postopku, jih ustrezno informirati o postopku ter sodišču predstaviti njihovo mnenje«;⁸ »kolizijska skrbnica je dolžna zavarovati pravice in koristi otroka v tem postopku, in sicer tako, da se opredeli do predloga za posvojitev. Pravice in koristi otroka naj zavaruje tudi na način, da kolizijska skrbnica pridobi mnenje otroka v zadevi ter se opredeli do tega, ali je mld. otrok sposoben razumeti njegov pomen in posledice, ter pridobi soglasje mld. otroka za posvojitev.«⁹

Vsebina in obseg napotkov se razlikujeta glede na vsebino postopka (npr. v očetovskih sporih so izreki splošnejši, pri odvzemih otrok ali katerih drugih ukrepih trajnejšega značaja natančnejši).

Jasno je, da kolizijskega skrbnika postavi sodišče. Kako odvetnik postane kolizijski skrbnik v posameznem primeru in ali obstaja seznam odvetnikov, ki so pripravljeni to nalogo opravljati, sta vprašanji, na kateri odgovore dajejo empirične izkušnje.

2. SKLEP O POSTAVITVI

Pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani, od koder črпам svoje izkušnje, vročitev sklepa o postavitvi kolizijskega skrbnika otroku/otrokom za odvetnika nikoli ni presenečenje. Pravilo, od katerega ne zaznam izjem, je, da se sodišče pri odvetniku, ki ga ima v mislih za opravljanje te naloge, pozanima, ali je pripravljen prevzeti to nalogo. To je zelo pomembno, saj se je v postopkih, kjer sodnik prepozna potrebo po kolizijskem skrbniku, običajno treba odzvati hitro. Hitro se je treba seznani z zadevo in z otrokom, vzpostaviti komunikacijo z njim ter prepoznati otrokovo mnenje, videnje položaja, v katerem se je znašel. To je pravzaprav osnova, da se otrokov glas lahko prenese v sodni postopek tako, da je otrok slišan, upošteva starost otroka in njegove razvojne zmožnosti.

Nov spis v pisarni torej odpremo takrat, ko mi sodišče vroči sklep o postavitvi za kolizijskega skrbnika, ki ga nekako že pričakujem. Praviloma sklep o imenovanju kolizijskega skrbnika vsebuje določilo, da pritožba ne zadrži izvršitve, in s sklepom prejmemo osnovne dokumente zadeve. Na podlagi tega se je treba znati, kako vzpostaviti stik z otrokom oziroma tistimi, pri katerih je otrok v tistem trenutku.

7 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani III N 1776/2022 z dne 24. 3. 2023.

8 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani II N 707/2021 z dne 24. 10. 2023.

9 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani IV N 1525/2022 z dne 18. 4. 2023.

3. STIK Z VAROVANCEM

Ker je položajev, ko je otroku treba pomagati tudi s postavitvijo kolizijskega skrbnika, več, je tudi iskanje stika zelo različno. Kolizijskega skrbnika je sodišče v moji praksi postavilo v očetovskih sporih;¹⁰ pri odvzemu otroka;¹¹ pri omejitvi starševske skrbi; pri nadzoru nad starševsko skrbjo; pri odvzemu starševske skrbi, posvojitvi; občasno v razveznih postopkih.¹²

3.1 Postopki po predlogu centra za socialno delo

Način obravnave zadeve je za kolizijskega skrbnika odvisen od vsebine, ki se obravnava. Če je kolizijski skrbnik postavljen otroku, ki je bil odvzet staršem in je nameščen v rejniško družino, k tretji osebi ali v zavod, je v tem postopku aktivni udeleženec center za socialno delo¹³ in je dostop do kontaktnih podatkov preprost. Pokličem na CSD, kjer dobim kontaktne podatke, na primer, rejnikov (neredko so sicer v spisu tajni), elektronski naslov in/telefonsko številko, ter se potem z njimi dogovorim za obisk. Praviloma otroka obiščem na naslovu, kjer tedaj živi, tako da se otrok ne izpostavlja še dodatnim neznanim okoliščinam. Če je otrok v zavodu, vzpostavim stik s socialno službo zavoda, ponekod neposredno z direktorico/direktorjem, odvisno od organiziranosti. V stanovanjskih skupinah, ki so manjše in razpršene, se dogovarjam z vodstvom in to naprej obvesti podrejene o mojem obisku.

V zgornjih primerih, kjer je otrok odvzet staršem in nameščen drugam ali gre zadeva z ukrepi trajnejšega značaja še dlje, v smeri odvzema starševske skrbi, nimam izkušenj, da bi ne mogla hitro priti v stik z otrokom. Po predhodnem navodilu sodnika in po pogovoru s predlagajočim CSD se včasih dogovorimo za stik tudi v šoli, ki jo otrok obiskuje. V takem primeru se obrnem neposredno na vodstvo šole in šolsko psihologinjo ali socialno službo ter se dogovorimo za termin srečanja tako, da otrok zaradi obiska ni izpostavljen očem drugih otrok ali ne zamuja pomembne šolske ure in je zagotovljena prisotnost osebe, ki jo v šoli otrok pozna in ji zaupa. Običajno gre za osebo iz šolske svetovalne službe.

Predstavitel sem začela s postopki odvzema otroka, saj je teh položajev, kjer je sodišče videlo potrebo po kolizijskem skrbniku, v moji praksi največ.

Potem so tu postopki, ki se končajo z odvzemom starševske skrbi. Po neki naravni logiki, pogosto, ne pa vedno, sledi postopek posvojitve otroka. To je postopek, kjer bo sodišče otrokov položaj v postopku gotovo okrepilo s kolizijskim skrbnikom. Rejniki, ki so, kot se zdi, najverjetnejši posvojitelji, seveda ne nujno, ne morejo varovati koristi otroka, s katerim so že razvili odnos, ki je blizu starševski skrbi, torej »ne morejo govoriti zanj«. V takšnem primeru je prav, da se otrok izrazi s pomočjo postopka večše in nevtralne osebe (npr. kolizijskega skrbnika).

10 Npr. Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani II N 765/2020 z dne 12. 11. 2020; sklep istega sodišča IV N 1525/2022 z dne 18. 4. 2023; sklep istega sodišča II N 1119/2021 z dne 13. 1. 2022.

11 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani III N 1066/2021 z dne 28. 10. 2022.

12 Sklep Okrožnega sodišča v Ljubljani III N 707/2021 z dne 24. 10. 2023.

13 V nadaljevanju: CSD.

Če je zgornjih primerov največ in so zgodbe otrok, ki so bili zapuščeni v porodnišnici ali odvzeti v prvih mesecih življenja ali pa nekaj let prepozno, pogosto takšne, da jih moramo tudi kolizijski skrbniki kdaj zavestno odmisлити, pa to za kolizijskega skrbnika niso najtežji izzivi. Pomembno: v teh postopkih praviloma nihče od udeležencev ne nasprotuje temu, da so otroku imenovali kolizijskega skrbnika, kaj šele osebi imenovanega odvetnika.

Seveda se primeri odvzema razlikujejo, saj so starši, ki jim je bil otrok odvzet ali/in se jim v nadaljevanju odvzema starševska skrb, različni. Takšni, ki jih preprosto nikjer ni; takšni, ki priznajo, da je otroku bolje v rejniški družini, ampak namestitvi kljub temu nasprotujejo; takšni, ki svoje nasprotovanje odvzemu izražajo jasno in glasno, sami ali po svojih pooblaščenjih. Kar je vse dovoljeno in prav. Se pa tako dodatno pokaže, kako pomembno je, da ima otrok ob sebi nekoga, ki bo poskrbel za njegov položaj v postopku, saj v strasti nasprotovanja CSD-ju, zdravniškem mnenjem in izvedencem nekateri starši ne zmorejo videti otroka ter na neki način branijo sebe.

3.2 Postopek po predlogu staršev ali otroka

Z najbolj oklevajočim glasom pa sodnik/strokovni sodelavec pokliče odvetnika in ga vpraša, ali bi bil pripravljen poskrbeti za otrokove koristi v tistih postopkih, ki so že na prvi pogled »epski« po svojem trajanju, količini procesnega gradiva, številu narokov, izvedencev, ugovorov in pritožb. Gre za potrebo po kolizijskem skrbniku, ki se je pokazala po več let trajajočem sodnem postopku: zaradi razveze zakonske zveze, odločitve o varstvu in vzgoji, stikih in preživetju ali brez razveze, ker se razhajata zunajzakonska partnerja, ali pa gre za postopke, kjer so se po prvi ureditvi razmerij po razpadu družine razmere po mnenju enega ali največkrat obeh staršev bistveno spremenile in se urejajo znova.

V teh primerih je delo kolizijskega skrbnika drugačno že v tem, da neredko vsaj eden od staršev ne sprejema razlogov sodišča, da so njegovi interesi v navzkrižju z interesi otroka. To stališče je praviloma izraženo v pritožbi proti sklepu o imenovanju kolizijskega skrbnika. Doslej nimam praktičnih izkušenj, da bi pritožbeno sodišče¹⁴ ne sprejelo razlogov sodišča prve stopnje o potrebi vključitve kolizijskega skrbnika.¹⁵ V teh primerih, ki praviloma že dolgo trajajo, sodišča z vročanjem dokumentacije praviloma počakajo do pravnomočnosti sklepa o postavitvi kolizijskega skrbnika, čeravno vsebujejo sklepi tudi določilo, da pritožba ne zadrži izvršitve. To je po izkušnjah razumljivo, saj običajno ne gre za akutne primere. V postopku so bila pridobljena izvedenska mnenja, dopolnitve, opravljenih je bilo več narokov in gre za postopke, ki so najbližje »patpoložaju«. Seveda bi se pri tem lahko vprašali, zakaj odločitve za kolizijskega skrbnika (še) zdaj. Potem ko se seznaniš z vsebino spisa, je odgovor na dlani. Postopek, ki se je na začetku zdel običajen družinski postopek, se je razvijal v najslabši možni smeri: obračunavanje partnerjev je zastrlo pogled na

14 Vsa sodna praksa objavljena na strani sodisce.si se nanaša na odločbe Višjega sodišča v Ljubljani.

15 Sklepi Višjega sodišča v Ljubljani IV Cp 1647/2021 z dne 10. 3. 2022; IV Cp 2099/2022 z dne 11. 1. 2023; IV Cp 1716/2023 z dne 16. 10. 2023 in IV Cp 1420/2023 z dne 21. 9. 2023.

tisto, kar jima bo vedno skupno, torej otroke. K takemu postopku pritiče tudi vsaj eno izvedenstvo klinične psihologije, torej znana neugodna časovnica v letu ali dveh, mogoče menjava sodnika, nekajkratne menjave odvetnikov in na koncu se pokaže, da od staršev, ki imajo toliko dela sami s seboj in postopkom, ne moremo pričakovati, da bodo zmogli prepoznati otrokov glas, kaj šele korist. Zato čez toliko časa kolizijski skrbnik, saj gre za navzkrižje v odnosu med otrokom in staršem, ne pa za navzkrižje med staršema, kar ni tako redko napačno razumevanje udeležencev.¹⁶

Način delovanja v takšni zgodbi, ko otroci živijo z enim staršem ali celo še vedno z obema staršema v nefunkcionalnem domu, je drugačen. Praviloma imata oba udeleženca pooblaščen odvetnike, tako da se obrnem nanje, prosim za vzpostavitev stika in se potem dogovorim, da starša, če je možno, oba skupaj, pripeljeta otroke k meni v pisarno. To storim, kadar vem, da družina še vedno živi skupaj. Če živijo ločeno, prav tako poskušam doseči, da otroke pripeljeta oba skupaj, vendar pogovor z otrokom opravi sama. Vedeti je treba, da so takšni starši zelo občutljivi in jih skrbi, da se bo kolizijski skrbnik postavil na stran drugega starša.

3.3 Videnje kolizijskega skrbnika skozi oči pooblaščenecv

Mislim, da odvetniki različno razumemo funkcijo kolizijskega skrbnika oziroma ji dajemo različen pomen. To pomeni tudi, da svojim strankam različno pojasnimo svojo nalogo. Zgodilo se mi je, da je kolega odvetnik svoji stranki na vprašanje, ki mu ga je zastavila na hodniku sodišča, namreč kaj sploh je kolizijski skrbnik otroka, odgovoril, da je kolegica tukaj zato, da ga bo nadzirala, ali dobro zastopa (torej on) svojo stranko. Ker je bilo to povedano po zelo izkušenem starejšem kolegu, sem vse skupaj vzela kot mero žlahtnega odvetniškega cinizma. Vendar pa ... v kolegiovih besedah je bilo v resnici povedano njegovo mnenje, češ: prav, naj bo kolizijski skrbnik, ampak je čisto odveč.

Po drugi strani pa se mi še ni zgodilo, da bi me kateri od kolegov ob prejemu sklepa klical in me poskušal prepričati v prav svoje stranke ter me kot kolizijsko skrbnico spravil v neroden položaj, da bi morala zaradi preglednosti opravljanja naloge poročati sodišču, saj bi se s tem spor med udeležencema le še poglobil.

3.4 Pravnomočnost sklepa o postavitvi

Nekatere stranke se tudi po tem, ko s pritožbo proti določitvi kolizijskega skrbnika niso bile uspešne, ne morejo sprijazniti z dejstvom, da postopanje z otrokom v postopku ni več le njihovih rokah. Običajno takšna stranka drugega starša niti ne priznava kot enakovrednega starša. V takšnih zgodbah se dogaja, da ni vloge, ki se ne bi začela in končala s tem, da je treba prav to kolizijsko skrbnico razrešiti, tudi potem ko je bila pritožba že zavržena in ponovljena zavržena. Argument starša je na primer: »Kolizijska skrbnica je sovražno nastrojena do udeleženca, ki je vendarle roditelj in za tega otroka edino pravilno skrbi.« Ali pa, ko eden od staršev kljub zavrženi pritožbi proti sklepu o postavitvi kolizijske skrbnice vztra-

¹⁶ Sklep Višjega sodišča v Ljubljani IV Cp 1716/2023 z dne 16. 10. 2023.

ja, da otroka ne bo pripeljal na pogovor zato, ker je »kolizijska skrbnica samo odvetnica in nima pedopsiholoških znanj in je podizobražena«. Občasni očitek ali vsaj pomislek je v takšnih primerih tudi, da kolizijska skrbnica gotovo nima svojih otrok, saj sicer ne bi imela takšnega mnenja, kot da je izrazila, in podobno.

4. RAZMIŠLJANJE KOLIZIJSKE SKRBNICE

Tipični primeri, ki kličejo po postavitvi kolizijskega skrbnika otroku, so po mojem mnenju paternitetni spori, kjer se otrok znajde v položaju, ki je po svoji vsebini, ne glede na to, da gre za nepravdni postopek, vsebinsko sporen. Otrok je subjekt in objekt tega spora, ki se znajde med materjo, očetom in domnevnim očetom. Glede na vsebine, ki se obravnavajo, in tanko črto med pravico do poznavanja izvora na eni strani in pravico ohranjati status zakonitega očeta na drugi strani, je prav, da ima otrok ob sebi pravnega strokovnjaka, ki mu na razumljiv način poskuša razjasniti njegov položaj, možnosti in posledice. Res je, da vprašanje očetovstva na koncu razreši sodnomedicinska forenzika, vendar pa ta otroku ne da pojasnil o posledicah, ki jih nosi s seboj dejstvo, ali je nekdo otrokov oče ali ne. Te pa so širše od analize DNK in jih kasneje srečujemo vsaj pri vprašanih dedovanja.

Čeravno gre v primerih udeležencev, ki doživljajo vključitev kolizijskega skrbnika kot škodljivo vmešavanje, za zelo čustvene in dolge zapise, ki iz vloge v vlogo ponavljajo eno in isto na tak ali drugačen način, pa je kljub temu v tem nekaj vprašanj, ki bi jih bilo treba obravnavati in tako najti strokovne usmeritve. Pravnega akta, ki bi neposredno opredeljeval naloge kolizijskega skrbnika, ni. Vprašanje je, ali je potreben, saj niti dva primera nista enaka, načeloma pa njegove naloge vendarle izhajajo iz zakonske podlage. Pomislek je, ali ne bi katalogiziranje nalog kolizijskega skrbnika izjalovilo namena funkcije, ki je vendarle varovanje koristi otroka v postopku in posredovanje njegovega glasu.

Izkazano posebno formalno znanje, ki naj bi ga imel kolizijski skrbnik, se ne zahteva. Vprašanje je, ali bi moral imeti kolizijski skrbnik posebno znanje s področja psihologije glede na to, kaj je njegova naloga, ali zadoščata znanje, pridobljeno na različnih izobraževanjih, in nekakšen naravni občutek za delo z ljudmi. Odgovor je najbrž v rednem izobraževanju, usposabljanju v čim širših veščinah, povezanih z razumevanjem človeka, v poznavanju tekoče sodne prakse.

Seznam odvetnikov, ki so voljni opravljati naloge kolizijskega skrbnika, v ljubljanskem odvetniškem območnem zboru ne obstaja. Sodišče je tisto, ki izbere osebo kolizijskega skrbnika.

Vprašanje je, ali je dopustno zaradi zagotavljanja enakopravnosti med odvetniki sodišče omejiti pri izbiri osebe kolizijskega skrbnika. Ali ni nujno, da se sodniku prepusti ocena, kateri od odvetnikov bo najboljše zavaroval koristi posameznega otroka?

V pogovoru s kolegi, ki so tudi sami kolizijski skrbniki, opažam, da je vsak oblikoval svoj način dela in svojo dobro prakso. Vsem je skupno, da se s svojimi varovanci trudimo vzpostaviti odnos, ki bo otroku v postopku lahko v korist; da

se zavedamo, da moramo v zadevi izoblikovati stališče in ga ustrezno predstaviti v postopku; da je naša naloga v postopku aktivno sodelovati in postavljati tehtna vprašanja ter podajati konstruktivne predloge. Kolizijski skrbnik ne sme biti pasiven in mora imeti stališče.

Korist od udeležbe kolizijskega skrbnika v postopku bo večja, če bo imel dostop do sodnika, ki ga je postavil. V nekaterih primerih je ključno, da se kolizijski skrbnik lahko s sodnikom na hitro posvetuje o načrtovani aktivnosti. Na primer: dilema kolizijskega skrbnika, ali naj pogovor z otrokom opravi v šoli ali raje v pisarni; dilema, ali naj se sestaja z otrokom pogosteje, sploh v primeru, ko se sodnik ne odloči za opravo neformalnega razgovora z otrokom; dilema, ali naj več otrok vabi na pogovor skupaj ali vsakega posebej, in podobno.

Usmeritve sodnika kolizijskemu skrbniku so včasih potrebne v smislu jasnejše določitve naloge: na primer, pojdite v šolo, pogovorite se z vodstvom in strokovnim osebjem o funkcioniranju otroka in njegovih staršev s šolo, kot dodatek k pisnemu poročilu šole.

Končno: o vsakem pogovoru, povezanem z otrokom, kolizijski skrbnik pripravi takojšnje pisno poročilo v izvodu za sodišče in udeležence postopka, razen če iz razlogov varovanja koristi otroka sodišče ne odloči, da se posamezni udeleženec ne seznaja s tem, kar je otrok povedal.

Življenjske izkušnje so za delo kolizijskega skrbnika zelo pomembne. Mogoče tudi intuicija.

Vselej si prizadevam za osebni stik. Tudi če gre za dojenčka ali majhnega otroka. Tedaj se pogovorim z rejniki, skrbniki, vzgojitelji. Vidim, kako se otrok odziva nanje, kako se odzove name kot na popolnega tujca. Z otrokom od tretjega leta starosti se lahko pogovarjam na njemu primeren način. Starejšim razložim, kdo sem, kaj je moja naloga. Način prilagodim otroku. Iskreno povedano, pri tem ravnam spontano.

Nedavno sem v odločbi višjega sodišča prebrala, da se je kolizijska skrbnica v postopku odvzema otroka in namestitve v zavod pogovorila »le z otrokom«.¹⁷ Navedeno odpira vprašanje, ali bi se morala kolizijska skrbnica pogovoriti tudi z otrokovima staršema, ki sta bila nasprotna udeleženca postopka. Sama nisem videla potrebe po tem, ker sem z otrokom, starim osem oziroma devet let, večkrat in redno govorila ter z njim vzpostavila dober stik, starša pa sta v postopku jasno, glasno, eden tudi s sodelovanjem odvetnika, izražala svoje stališče, ki je nasprotovalo predlaganemu ukrepu.

V takšnih primerih, ko ima sodišče jasna pričakovanja, kakšno pomoč bi potrebovalo od kolizijskega skrbnika, bi si želela jasen in neposreden napotek. Kolizijski skrbnik je povezava med otrokom in sodiščem, zato za take napotke ne vidim nobene ovire.

17 Sklep Višjega sodišča v Ljubljani IV Cp 1731/2023 z dne 13. 10. 2023.

Še kratka statistika: od aprila 2019 do danes, torej v petih letih, sem bila postavljena za kolizijsko skrbnico v približno 35 spisih. Ker sem običajno postavljena za kolizijsko skrbnico z istim sklepom več otrokom v isti družini, to pomeni približno 50 otrok.

Včasih zgodbe otrok znotraj iste družine niso enake. Predvsem niso enake želje in potrebe otrok. Mogoče bi bilo treba v posameznih primerih razmisliti, ali bi moral vsak od otrok, ki niso nujno v koaliciji, imeti svojega kolizijskega skrbnika.

5. SKLEP

Kolizijski skrbnik je po mojem mnenju pravzaprav *amicus curiae*. To ne pomeni, da mora prikimavati sodišču za vsako ceno. Svoje dvome mora argumentirano predstaviti in biti konstruktiven v iskanju čim boljše odločitve za svojega varovanca.

Sama vidim sodelovanje kolizijskega skrbnika kot dobro varovalko in pomoč, da bo za otroka, ki nima starševske podpore, čim bolje poskrbljeno. Prednost kolizijskega skrbnika, ki je odvetnik, je v tem, da je več s sodnih postopkov, primerne in hitrega odzivanja ter je usposobljen prenesti različna, tudi zelo ostra nasprotovanja udeležencev, ki se pojavljajo na strokovni in osebni ravni, vse tako, da ohrani strokovno držo ter brez težav tudi osredotočenost na otroku, ki ga varuje, in njegovem položaju.

USTANOVITEV IN PREOBLIKOVANJE JAVNIH ZAVODOV¹

Helena Miklavčič, višja sodnica, Vrhovno sodišče Republike Slovenije

1. UVOD

Iz drugega odstavka 1. člena Zakona o zavodih (v nadaljevanju: ZZ) izhaja, da so zavodi organizacije, ki se ustanovijo za opravljanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja, znanosti, kulture, športa, zdravstva, socialnega varstva, otroškega varstva, invalidskega varstva, socialnega zavarovanja ali drugih dejavnosti, če cilj opravljanja dejavnosti ni pridobivanje dobička. Zavodi so pravne osebe s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, ki jih določata zakon in akt o ustanovitvi (prvi odstavek 4. člena ZZ). Zavodi so lahko zasebni ali javni. Javni zavod je pravna oseba, če ni z zakonom oziroma odlokom občine ali mesta določeno drugače. Če so javnemu zavodu, ki ni pravna oseba, z aktom o ustanovitvi dana določena pooblastila v pravnem prometu, izvršuje ta pooblastila v imenu in za račun ustanovitelja.

Za obe obliki zavodov (zasebni in javni) naj bi bil *sedes materiae* v ZZ. Vendar so lahko za nekatere vrste zavodov posamezna vprašanja urejena drugače tudi v drugih zakonih. V takem primeru se za reševanja vprašanja uporabijo določbe posebnih zakonov. ZZ se namreč skladno z njegovim 6. členom uporablja, če niso v posebnih zakonih posamezna vprašanja urejena drugače.

2. USTANOVITEV ZAVODA

Zavod se lahko ustanovi, če so zagotovljena sredstva za ustanovitev in začetek dela zavoda in če so izpolnjeni drugi z zakonom določeni pogoji (7. člen ZZ). Zavod se ustanovi z aktom o ustanovitvi. 48. člen ZZ določa, da zavod pridobiva sredstva za delo iz sredstev ustanovitelja, s plačili za storitve, s prodajo blaga in storitev na trgu ter iz drugih virov na način in pod pogoji, določenimi z zakonom in aktom o ustanovitvi, presežek prihodkov nad odhodki pa sme zavod uporabiti le za opravljanje in razvoj dejavnosti, če ni z aktom o ustanovitvi drugače določeno. To pomeni, da morajo sredstva za začetek dela zavoda zagotoviti ustanovitelji, v nadaljevanju pa zavod sredstva za delo pridobiva tudi s plačili za svoje storitve, s prodajo blaga in storitev na trgu ali iz drugih virov, ki jih določa akt o ustanovitvi. Drugače kot velja za gospodarske družbe, ZZ ne predpisuje osnovne višine sredstev, ki morajo biti zagotovljena za ustanovitev in začetek dela zavoda.

Uredba o vpisu družb in drugih pravnih oseb v sodni register (Uradni list RS, št. 43/07, 5/10, 25/14, 54/15 in 1/18; v nadaljevanju: uredba) v 76. členu določa, da je predlogu za vpis ustanovitve zavoda treba priložiti: 1. izvirnik akta o ustanovitvi

¹ Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorice na registrski šoli 2024, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala od 17. do 18. aprila 2024 v Ljubljani.

vitvi zavoda, na katerem so overjeni podpisi vseh ustanoviteljev, 2. dokaz o zagotovljenih sredstvih in 3. sklep o imenovanju prvih članov organov. Vendar tudi tukaj ni predpisane točne višine sredstev, ki morajo biti zagotovljena. Že ves čas se v praksi zato postavlja vprašanje, kolikšna je višina sredstev, ki morajo biti zagotovljena za ustanovitev in začetek dela zavoda, saj ima taka zakonska ureditev za posledico arbitrarno odločanje o potrebnih višini teh sredstev. Gre tudi za vprašanje zaščite upnikov, saj zavodi za svoje obveznosti odgovarjajo le s sredstvi, s katerimi razpolagajo (prvi odstavek 49. člena ZZ). Za obveznosti zavoda je sicer odgovoren tudi ustanovitelj, a le, če ni z zakonom ali aktom o ustanovitvi določeno drugače. Vendar ustanovitelji zasebnih zavodov z aktom o ustanovitvi svojo odgovornost za obveznosti zavoda praviloma povsem izključijo. To je težava tudi pri javnih zavodih, o čemer v nadaljevanju.

V praksi se zastavlja tudi vprašanje, koliko ustanovni (osnovni) kapital pri gospodarskih družbah res dejansko (lahko) ščiti upnike. Tako se pojavljajo dvomi o njegovi potrebnosti predvsem pri zagonskih (*start up*) podjetjih, saj naj bi zahteva po osnovnem kapitalu pomenila breme mladim podjetnikom pri razvoju podjetniških zmogljivosti, zaščita upnikov skozi institut osnovnega kapitala pa je v resnici izjemno šibka.²

Zavod se ustanovi z aktom o ustanovitvi. Obvezne sestavine akta o ustanovitvi:

- ime in sedež oziroma prebivališče ustanoviteljev,
- ime in sedež zavoda,
- dejavnost zavoda,
- določbe o organih zavoda,
- sredstva, ki so zagotovljena za ustanovitev in začetek dela,
- viri, način in pogoji pridobivanja sredstev za delo zavoda,
- način razpolaganja s presežkom prihodkov nad odhodki in način kritja pri-manjkljaja sredstev za delo,
- pravice, obveznosti in odgovornosti zavoda v pravnem prometu,
- določbe o odgovornosti ustanoviteljev za obveznosti zavoda ter
- medsebojne pravice in obveznosti ustanoviteljev in zavoda.

Podpisi vseh ustanoviteljev morajo biti na izvirniku akta o ustanovitvi, ki ga je treba priložiti ob vpisu ustanovitve zavoda v sodni register, overjeni (76. člen

2 N. Novak, Vitka delniška družba – pobuda za novo obliko pravne osebe, Pravna praksa št. 11–12, Uvodnik.

uredbe). To velja tudi za podpise ustanoviteljev oziroma članov ob spremembi akta o ustanovitvi, kar naj bo ali na sklepu, s katerim ustanovitelji spreminjajo določbe akta o ustanovitvi, ali na čistopisu spremenjenega akta, ki ga morajo predložiti ob predlogu za vpis spremenjenega akta v sodni register.

Ker so v 8. členu ZZ predpisane sestavine akta o ustanovitvi obvezne, je treba ob vpisu ustanovitve zavodov in javnih zavodov v sodni register preveriti, ali njihovi akti o ustanovitvi res vsebujejo vse predpisane sestavine. Če jih ne, je treba ustanovitelje pozvati k ustrezni dopolnitvi. Tako se bo mogoče izogniti tudi zgoraj nakazani težavi ob morebitnem poznejšem izstopu posameznih ustanoviteljev ali vstopu novih članov, saj je ureditev medsebojnih pravic in obveznosti ustanoviteljev in zavoda obvezna sestavina akta o ustanovitvi.³

3. USTANOVITELJ ZAVODA

Zavod lahko ustanovijo domače in tuje fizične in pravne osebe, če ni za posamezne dejavnosti ali posamezne vrste zavodov z zakonom predpisano drugače. Glede vprašanja, kdo so lahko ustanovitelji javnih zavodov, zakon predpisuje drugače, kar bo pojasnjeno v nadaljevanju.

V zavodih imajo ustanovitelji naslednje pristojnosti:

- potrebno je njihovo soglasje k spremembi imena in sedeža zavoda (17. člen ZZ) – take spremembe terjajo tudi ustrezno spremembo akta o ustanovitvi: ime in sedež sta obvezni sestavini akta o ustanovitvi, zato je to njuno;
- potrebno je njihovo soglasje k spremembi ali razširitvi dejavnosti zavoda (prvi odstavek 20. člena ZZ) – tudi te spremembe terjajo ustrezno spremembo akta o ustanovitvi, saj je dejavnost zavoda obvezna sestavina;
- zavod lahko v okviru svoje dejavnosti ustanovi drug zavod ali podjetje s soglasjem ustanovitelja oziroma ustanoviteljev (drugi odstavek 20. člena ZZ);
- ustanovitelji odločajo o statusnih spremembah zavoda in njegovem prenehanju (51. člen in tretja alineja prvega odstavka 54. člena ZZ).

Način odločanja ustanoviteljev in za sprejetje odločitev potrebna večina sta vprašanji, ki morata biti urejeni v aktu o ustanovitvi.

Omejitve iz 10.a člena Zakona o gospodarskih družbah (v nadaljevanju: ZGD-1) za vpis ustanoviteljev zavodov v sodni register ne veljajo, saj ta določba velja le za družbe in podjetnike ter pri pridobitvi statusa družbenika.

4. IME, SEDEŽ IN DEJAVNOST ZAVODA

³ Prim. mag. D. Novak Krajšek, Zavodi in posebnosti nekaterih drugih pravnih oseb, ki se vpisujejo v sodni register; PB 2/2014, str. 279.

Ime zavoda (13. člen ZZ) vsebuje označbo, ki navaja na dejavnost in sedež zavoda, ime zavoda lahko vsebuje ime ustanovitelja, s soglasjem republike, občine ali mesta lahko ime zavoda vsebuje ime republike, občine ali mesta. S privolitvijo zakonitih dedičev lahko ime zavoda vsebuje ime zgodovinske ali druge umrle pomembne osebnosti, sestavni del imena zavoda je lahko tudi znak ali grafična oblika imena, zavod ima lahko skrajšano ime.

Tudi za zavode velja določba četrtega odstavka 4. člena Zakona o sodnem registru (ZSReg), da mora predlagatelj vpisa, če zavod ni lastnik objekta na prijavljenem poslovnem naslovu, priložiti overjeno izjavo lastnika objekta o dovoljenju, da zavod lahko posluje na tem naslovu. Določba govori namreč o subjektu vpisa, kar je tudi zavod. Prav tako v sodnem registru pri istem sodišču ne sme biti vpisano pod istim imenom dvoje ali več zavodov, ki opravljajo enako dejavnost (14. člen ZZ). Kadar več zavodov, ki opravljajo enako dejavnost in imajo sedež na območju istega registrskega sodišča, priglasi za vpis v sodni register enako ime, ima pravico do vpisa tega imena tisti zavod, ki ga je prvi priglasil za vpis. Iz teh določb izhaja, da enako ime ni ovira, kadar so zavodi vpisani pri različnih registrskih sodiščih. Taka določba je smiselna, saj iz 13. člena ZZ izhaja, da mora ime zavoda vsebovati tudi njegov sedež. Zato se pri zavodih z območja različnih registrskih sodišč niti ne more zgoditi, da bi bili imeni dveh zavodov povsem enaki, saj so zavodi različni vsaj po sedežih.⁴

Ime zavoda se mora jasno razlikovati tudi od firm že registriranih gospodarskih družb, tudi tistih z območja drugih registrskih sodišč. Res pa je, da tudi v tem pogledu dosledno upoštevanje zahteve zakona, da mora ime zavoda vsebovati tudi njegov sedež, bistveno prispeva k razlikovanju imen zavodov od firm že registriranih družb.⁵

Zavodi lahko opravljajo v 1. členu ZZ izrecno naštetih dejavnosti, pa tudi druge dejavnosti, če njihov cilj ni pridobivanje dobička. Kot dejavnosti zavodov so izrecno dovoljeni: vzgoja in izobraževanje, znanost, kultura, šport, zdravstvo, socialno varstvo, otroško varstvo, invalidsko varstvo, socialno zavarovanje. Za te dejavnosti se, kot kaže, (zgodovinsko) domneva, da njihov cilj ni pridobivanje dobička. Trenutno stanje in razvoj družbe žal kažeta, da se na področju teh dejavnosti vedno bolj ustanavljajo gospodarske družbe, kar pomeni, da so tudi te dejavnosti vedno bolj izpostavljene tržnim zakonitostim in iskanju dobička ter vedno manj varovanju in zaščiti javnega interesa ter s tem družbenemu razvoju in splošnim koristim.

Zavodi lahko opravljajo eno dejavnost ali več dejavnosti (18. člen ZZ), gospodarsko dejavnost pa lahko opravljajo le, če je namenjena opravljanju tiste dejavnosti, za katero je zavod ustanovljen. Gospodarsko dejavnost torej zavodi lahko opravljajo le kot pomožno dejavnost.

5. ORGANI ZAVODA

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

5.1 Sveta zavoda

Organ upravljanja zavoda je svet zavoda ali drug kolegijski organ, ki ga sestavljajo predstavniki ustanovitelja, predstavniki delavcev zavoda in predstavniki uporabnikov oziroma zainteresirane javnosti.

Sestava, način imenovanja, mandat in pristojnosti sveta zavoda se določijo v aktu o ustanovitvi ali v statutu.

Svet zavoda sprejema statut oziroma pravila in druge splošne akte zavoda, programe dela in razvoja zavoda ter spremlja njihovo izvrševanje, določa finančni načrt in sprejema zaključni račun zavoda, predlaga ustanovitelju spremembo ali razširitev dejavnosti, daje ustanovitelju in direktorju zavoda predloge in mnenja o posameznih vprašanjih ter opravlja druge z zakonom ali aktom o ustanovitvi oziroma s statutom ali pravili zavoda določene zadeve (30. člen ZZ).

Svet zavoda ni organ, ki bi ga bilo treba vpisati v sodni register (57. člen ZZ in 75. člen uredbe). Za odločanje sodnega registra je pomembno le, da je v aktu o ustanovitvi zavoda določeno, da odloča o imenovanju in razrešitvi direktorja (kar je sicer primarno pristojnost ustanoviteljev).

5.2 Direktor

Zakoniti zastopnik zavoda je direktor ali drug individualni poslovodni organ (npr. ravnatelj), ki vodi in organizira poslovanje zavoda ter zastopa in predstavlja zavod. Zakoniti zastopnik se vpiše v sodni register (drugi odstavek 57. člena ZZ in 6. točka 75. člena uredbe). Za vpis direktorja zavoda v sodni register se zahteva njegovo soglasje (prvi odstavek 5. člena uredbe).

Direktor načeloma zastopa zavod samostojno. Imenuje in razrešuje ga ustanovitelj, če ni z aktom o ustanovitvi določeno, da je to pristojnost sveta zavoda (prvi odstavek 32. člena ZZ). Če poslovodna funkcija in funkcija vodenja strokovnega dela nista ločeni (kadar torej zavod nima poleg direktorja tudi strokovnega vodje), imenuje in razrešuje direktorja svet zavoda s soglasjem ustanovitelja (tretji odstavek 32. člena ZZ). V tem primeru je torej načeloma imenovanje direktorja v pristojnosti sveta zavoda, vendar je treba po mojem mnenju dopustiti, da se to vprašanje v ustanovitvenem aktu reši tudi drugače. Torej tako, da je pristojnost za imenovanje in razrešitev direktorja na strani ustanovitelja. Določbe o organih zavoda in njihovih pristojnostih so namreč obvezna sestavina akta o ustanovitvi.⁶

Direktor zavoda se imenuje na podlagi javnega razpisa, če ni z aktom o ustanovitvi določeno drugače (34. člen ZZ). Mandat direktorja je štiri leta, če akt o ustanovitvi ne določa drugače in je po poteku mandata mogoče ponovno

6 Tako tudi mag. D. Novak Krajšek, n. d.

imenovati za direktorja isto osebo (33. člen ZZ). Iz 38. člena ZZ izhajajo primeri, v katerih je direktor lahko razrešen pred potekom mandata. Ker je pri tem izrecno predpisano, da je v teh primerih pristojni organ zavoda (ustanovitelj ali svet zavoda) dolžan direktorja razrešiti, je iz tega člena tudi razvidno, kateri so tisti sklepi ustanovitelja ali sveta zavoda, ki so lahko podlaga za izbris direktorja zavoda iz sodnega registra pred potekom njegovega mandata. Pa tudi to, da je potreben sklep pristojnega organa zavoda o razrešitvi tudi tedaj, če direktor odstopi. Drugi odstavek 38. člena ZZ namreč določa, da je pristojni organ zavoda dolžan razrešiti direktorja:

- če direktor sam zahteva razrešitev (torej če odstopi),
- če nastane kateri od razlogov za prenehanje delovnega razmerja po Zakonu o delovnih razmerjih (ZDR-1),
- če direktor pri delu ne ravna po predpisih in splošnih aktih zavoda ali ne utemeljeno ne izvršuje sklepov organov zavoda oziroma ravna v nasprotju z njimi ter
- če z nevestnim ali nepravilnim delom povzroči zavodu večjo škodo ali če zanemarja ali malomarno opravlja svoje dolžnosti.

Tretji odstavek 38. člena ZZ zahteva tudi, da mora pristojni organ pred sprejetjem sklepa o razrešitvi seznaniti direktorja z razlogi za razrešitev in mu dati možnost, da se o njih izjavi. Ta določba je pomembna za sodni register zato, ker 3. točka prvega odstavka 34. člena ZSReg določa, da registrsko sodišče lahko ugodi predlogu za vpis spremembe v sodni register, če je bila listina, ki je podlaga za vpis, torej v tem primeru sklep o razrešitvi direktorja, izdana v predpisanem postopku. Zato mora biti iz sklepa o predčasni razrešitvi razvidno, da je bila ta zahteva zakona spoštovana. Če to ni tako, je treba predlagatelja pozvati, da upoštevanje te zahteve izkaže z ustreznim dokazilom. To seveda ne more veljati tudi za razrešitev zaradi odstopa, ker bi bilo to nesmiselno. Zato v tem primeru zadošča, da se sklepu o razrešitvi priloži le odstopna izjava razrešenega direktorja.

Glede položaja in pristojnosti direktorja (ali ravnatelja) in sveta zavoda – njihovih položajev ni mogoče preprosto enačiti s položajem in pristojnostmi poslovodstva gospodarskih družb in nadzornega sveta – je na tem mestu pri smiselni uporabi Zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1), če jih že primerjamo, treba biti pazljiv in upoštevati posebnosti ureditve teh organov v ZZ.

5.3 Strokovni vodja in strokovni svet

Iz 40. in 43. člena ZZ izhaja, da ima zavod lahko tudi strokovnega vodjo in strokovni svet. Strokovnega vodjo imenuje in razrešuje svet zavoda po predhodnem mnenju strokovnega sveta, če ni v aktu o ustanovitvi določeno drugače. Strokovni vodja vodi strokovno delo zavoda, strokovni svet pa obravnava vprašanja s področja strokovnega dela, daje mnenja in predloge direktorju in

strokovnemu vodji glede organizacije dela itd. Niti strokovni svet niti strokovni vodja se ne vpiše v sodni register. Tudi to narekuje sklepanje, da strokovni vodja in strokovni svet nista zakonita zastopnika zavoda. To je pomembno pri presoji njihovih pravic in njihove odgovornosti.

6. JAVNI ZAVOD

Javni zavodi se od zasebnih razlikujejo po tem, da so njihovi ustanovitelji Republika Slovenija, občine, mesto in druge z zakonom pooblašene javne pravne osebe ter da se praviloma ustanovijo za opravljanje javne službe.

Lahko so ustanovljeni tudi za opravljanje dejavnosti, ki niso javna služba, če se opravljanje teh dejavnosti zagotavlja na način in pod pogoji, ki veljajo za javno službo (3. člen ZZ). Soustanovitelji javnega zavoda pa so lahko poleg navedenih javnih pravnih oseb tudi druge pravne in fizične osebe.

Javni zavodi se od zasebnih zavodov razlikujejo tudi po tem, da so ustanovljeni z zakonom ali odlokom občine oziroma mesta (10. člen ZZ). Ne gre torej za akt o ustanovitvi, ki velja za zasebne zavode. Vse statusne značilnosti posameznih javnih zavodov, njihove organe in pristojnosti, odgovornost za obveznosti ter medsebojne pravice in obveznosti ustanoviteljev lahko tako ugotovimo le iz zakona ali odloka, s katerim so bili posamezni javni zavodi ustanovljeni. Slednje *de facto* pomeni, da se ZZ za javne zavode uporablja le podrejeno, če niso posamezna vprašanja drugače urejena v zakonu ali odloku o njihovi ustanovitvi (6. člen ZZ).

Kadar imamo opravka z javnimi zavodi, moramo torej glede vseh pomembnih dejstev, ki so predmet vpisa v sodni register, proučiti zakon ali odlok, s katerim je bil posamezni javni zavod ustanovljen, seveda upoštevajoč tudi morebitne poznejše spremembe tega zakona ali odloka. Šele če v njih ni drugačnih določb, uporabimo določbe ZZ, ki v odsotnosti posebnih določb veljajo za vse vrste zavodov.

Glede odgovornosti ustanoviteljev za obveznosti javnih zavodov lahko iz javno dostopnih ustanovitvenih aktov ugotovimo, da ustanovitelji teh zavodov večinoma odgovarjajo le za tiste obveznosti zavodov, ki so povezane z opravljanjem javne službe, in do višine sredstev, ki so zagotovljena v okviru tekočega proračuna za delovanje javnega zavoda. Za druge obveznosti javnega zavoda ne odgovarjajo in zanje odgovarja javni zavod s sredstvi, s katerimi razpolaga. To lahko postane težava pri npr. šolah, vrtcih in podobnih javnih zavodih, saj ti javni zavodi drugih sredstev oziroma finančnih virov dejansko nimajo, opravljanje drugih dejavnosti kot osnovne jim je namreč prepovedano. Imamo pa tudi nekaj takih javnih zavodov, pri katerih je ustanovitelj povsem izključil svojo odgovornost za obveznosti zavoda.

Pri javnih zavodih, ki imajo več ustanoviteljev, lahko pride do težav z izstopom ali izključitvijo ustanoviteljev. V javnih zavodih naj bi se to vprašanje rešilo enako kot pri zasebnih zavodih: praviloma upoštevajoč določbe ustanovitvenega

akta. Če ustanovitveni akt (zakon oziroma odlok) nima določb o izstopu, česar ob vpisu ustanovitve praviloma ne bi smeli dopuščati, je zato treba smiselno uporabiti pravila, ki veljajo za pravne subjekte s primerljivimi pravnimi lastnostmi.

Posebnosti nekaterih vrst javnih zavodov najdemo v zakonih, ki urejajo organizacijo in način izvajanja določenih dejavnosti.

- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI) za javne vrtce in javne šole predpisuje obvezna pravila postopka imenovanja in razrešitve ravnatelja, ki je zakoniti zastopnik teh vrst javnih zavodov. Skladno s 53.a in 58. členom tega zakona sta za imenovanje in razrešitev ravnatelja obvezna pridobitev različnih mnenj, pomembno je predvsem mnenje ministra, pristojnega za šolstvo, in javni razpis po postopku, ki je v tem zakonu tudi podrobno predpisan.
- Zakon o socialnem varstvu (ZSV), ki ureja centre za socialno delo kot javne socialnovarstvene zavode, v osmem odstavku 56. člena določa, da če je ustanoviteljica javnega socialnovarstvenega zavoda Republika Slovenija, imenuje in razreši direktorja svet zavoda s soglasjem ministra, pristojnega za socialno varstvo, po predhodnem mnenju pristojnega organa lokalne skupnosti, v kateri ima zavod sedež, pri centru za socialno delo pa imenuje in razreši direktorja svet zavoda s soglasjem ministra, pristojnega za socialno varstvo.
- Zakon o zdravstveni dejavnosti (ZZDej) v 25. členu določa, da javni zdravstveni zavod na primarni ravni ustanovi samoupravna lokalna skupnost s soglasjem ministrstva, pristojnega za zdravje, in po predhodnem mnenju Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije, mnenje Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije pa se zahteva tudi za spremembo dejavnosti in za prenehanje javnega zdravstvenega zavoda. Za imenovanje in razrešitev direktorja javnih zdravstvenih zavodov je v 29. členu tega zakona predpisano, da svet zavoda lahko imenuje in razreši direktorja le s soglasjem ustanovitelja.
- Zakon o medijih (ZMed) v 56. členu določa omejitve lastništva. Tako izdajatelj splošnoinformativnega tiskanega dnevnika ter fizična in pravna oseba ali skupina povezanih oseb, ki ima v kapitalu oziroma premoženju tega izdajatelja več kot dvajsetodstotni (20) lastniški delež ali več kot dvajset (20) odstotkov upravljavskih oziroma glasovalnih pravic, ne more biti tudi izdajatelj ali soustanovitelj izdajatelja radijskega oziroma televizijskega programa, niti ne more izvajati radijske in televizijske dejavnosti. Izdajatelj radijskega oziroma televizijskega programa ter fizična ali pravna oseba ali skupina povezanih oseb, ki ima v njegovem premoženju več kot dvajsetodstotni lastniški delež ali več kot dvajset odstotkov upravljavskih oziroma glasovalnih pravic, ne more biti tudi izdajatelj oziroma soustanovitelj izdajatelja splošno informativnega tiskanega dnevnika. Izdajatelj, pravna ali fizična oseba ali skupina povezanih oseb iz prvega in iz drugega odstavka tega člena ima lahko največ dvajsetodstotni lastniški delež ali dvajsetodstotni delež upravljavskih oziroma glasovalnih pravic v premoženju drugega izdajatelja, razen v primerih, ko ta zakon določa drugače. Za veljavnost sklenitve pravnega

posla o pridobitvi več kot 20-odstotnih deležev v zgoraj navedenih primerih se pri pravnem subjektu zahteva soglasje pristojnega ministrstva.

Pri javnih zavodih moramo biti torej pozorni ne le na določbe ustanovitvenih aktov teh zavodov (zakonov ali odlokov), temveč tudi na morebitne določbe posebnih zakonov, ki urejajo organizacijo in sistem izvajanja dejavnosti, za opravljanje katerih so ti pravni subjekti ustanovljeni.

7. JAVNI GOSPODARSKI ZAVOD

Zakon o gospodarskih javnih službah (ZGJS) ureja posebno obliko javnega zavoda, in sicer javni gospodarski zavod, ki ga ustanovi vlada ali lokalna skupnost za opravljanje ene gospodarske dejavnosti ali več gospodarskih dejavnosti kot javnih gospodarskih služb, kadar se te dejavnosti v celoti opravljajo kot neprofitne, njihovo izvajanje pa zahteva samostojno organizacijo zunaj uprave ali lokalnih služb. Gre za zagotavljanje javnih dobrin predvsem na področju energetike, prometa in zvez, komunalnega in vodnega gospodarstva. Soustanovitelji tega zavoda so lahko tudi druge pravne ali fizične osebe, vendar pa njihovi ustanoviteljski deleži skupaj ne smejo presegati 49 odstotkov.

Javni gospodarski zavod se ustanovi z aktom o ustanovitvi, katerega obvezne sestavine so enake kot za druge zavode, predpisane v ZZ. Dodatno pa morajo biti v aktu o ustanovitvi opredeljeni tudi razmerje zavoda do uporabnikov in naloge, ki jih zavod izvaja kot javno pooblastilo v smislu izdaje predpisanih dovoljenj za priključitev na infrastrukturne objekte in naprave gospodarskih javnih služb ter izdajanja soglasij k dovoljenjem za posege v prostor in okolje v zvezi z infrastrukturnimi objekti in napravami. V aktu mora biti opredeljen tudi organ, ki zastopa ustanovitelja v razmerju do zavoda.

Posebej je v tem zakonu določeno, da javni gospodarski zavod vodi direktor, ki ga na podlagi javnega razpisa imenuje in razrešuje ustanovitelj zavoda, če ni z aktom o ustanovitvi za to pooblaščen upravni odbor, in da je organ upravljanja takih zavodov upravni odbor. Za vsa druga vprašanja teh zavodov se uporabljajo določbe ZZ.

8. STATUSNE SPREMEMBE ZAVODOV

Skladno z določbo 51. člena ZZ se ustanovitelj zavoda lahko odloči, da:

- zavod pripoji drugemu zavodu,
- dvoje ali več zavodov spoji v enega,
- zavod razdeli na dva zavoda ali več zavodov,
- organizacijsko enoto zavoda izloči in pripoji drugemu zavodu ali pa jo organizira kot samostojni zavod ter

- zavod ali njegovo organizacijsko enoto organizira kot podjetje.

ZZ ureja torej naslednje statusne spremembe zavodov, pri čemer je pogoj, da se statusne spremembe izvedejo med zavodi: pripojitev, spojitve, izločitev dela zavoda, pri čemer se ta ali pripoji drugemu zavodu ali nastane nov samostojni zavod, lahko pa zavod organizira kot podjetje.

Poleg tega se zavodi skladno z 52. in 53. členom ZZ s soglasjem ustanovitelja lahko povezujejo v skupnosti zavodov za opravljanje skupnih zadev ter se združujejo v zbornice in druga splošna združenja. Prvi odstavek 56. člena ZZ določa, da se v sodni register poleg zavoda vpiše tudi njegova organizacijska enota, ki ima pooblastila v pravnem prometu.

Težava zakonske ureditve statusnih sprememb zavodov je, da ZZ sicer dopušča skoraj vse oblike statusnih sprememb, kakršne so za gospodarske družbe urejene v ZGD-1, hkrati pa nima prav nobene določbe o samem postopku izvedbe teh statusnih preoblikovanj in o dokumentaciji, ki jo je treba pripraviti za izvedbo statusnega preoblikovanja ter predložiti za vpis statusnega preoblikovanja v sodni register. ZGD-1 ni zakon, ki bi ga bilo mogoče kar neposredno uporabiti tudi za zavode, saj v 1. členu izrecno določa, da se uporablja za gospodarske družbe, samostojne podjetnike, gospodarska interesna združenja in podružnice tujih podjetij.

Pri statusnih preoblikovanjih zavodov gre torej za očitno pravno praznino, saj ZZ možnost skoraj vseh oblik materialnih statusnih preoblikovanj zavodov izrecno dopušča, načina njihove izvedbe pa ne ureja ne glede pogojev za statusno preoblikovanje ne glede postopka njegove izvedbe. Z navedeno problematiko se je sodna praksa že ukvarjala. Skozi več sodnih odločb je mogoče ugotoviti enotno stališče, da se za materialna statusna preoblikovanja zavodov, ki jih kot mogoča določa ZZ, na podlagi 3. člena Zakona o sodiščih (ZS) smiselno uporabijo temeljna pravila o enakih vrstah materialnih statusnih preoblikovanj, ki so urejena v ZGD-1. 3. člen ZS namreč določa, da kadar se civilnopravna zadeva ne da rešiti na temelju veljavnih predpisov, upošteva sodnik predpise, ki urejajo podobne primere. ZGD-1 pa zelo natančno ureja vsa materialna statusna preoblikovanja tako v vsebinskem kot tudi postopkovnem smislu, in to enotno za vse vrste gospodarskih družb, torej tako za kapitalske kot tudi osebne družbe. Te so po stališču sodne prakse v mnogih značilnostih primerljive z zavodi. Hkrati je ZGD-1 tudi edini predpis, ki sploh ureja to materijo. Glede na pravno naravo zavoda se torej lahko uporabijo določbe ZGD-1 o združitvah osebnih družb, za katere se smiselno uporabljajo določbe ZGD-1 o združitvah, pri katerih so udeležene družbe z omejeno odgovornostjo, in določbe, ki se nanašajo na združitev družb z omejeno odgovornostjo (639. člen ZGD-1).⁷

Ker gre za polnjenje pravne praznine, je uporaba pravil ZGD-1 zgolj smiselna. Nekaterе zahteve ZGD-1 so namreč glede na naravo zavodov nepotrebne, npr. glede izvedbe skupščine, glede revizije (saj zavodi nimajo osnovnega kapitala

⁷ Prim. sklep VSL IV Cpg 585/2020 idr.

in kapitalskih deležev ustanoviteljev), glede odpovedi izpodbijanju sklepa o soglasju k statusnemu preoblikovanju ipd. V primeru zavodov tudi ni mogoče smiselno uporabiti določb ZGD-1 o sestavi pogodbe in poročila o pripojitvi, saj namen sestave le-teh ni v skladu z bistvenimi značilnostmi zavodov. Zavodi so pravne osebe, ki jih tvorijo osebe (zaposleni) in stvari, pri tem pa osebe nimajo korporacijskih pravic do te pravne osebe. Zato tudi ni smiselno uporabljiva določba 1. točke drugega odstavka 590. člena ZGD-1.⁸

V primeru združitve zavodov pa je smiselno uporabljiva določba tretjega odstavka 591. člena ZGD-1, po kateri preide z vpisom pripojitve v sodni register premoženje prevzetih družb skupaj z njihovimi obveznostmi na prevzemno družbo, prevzeta družba pa preneha. To namreč določa tudi 54. člen ZZ. Pravne posledice pripojitve so tako kompleksne in daljnosežne, da dejansko onemogočajo morebitno vzpostavitev v prejšnje stanje oziroma stanje, ki je obstajalo pred vpisom v sodni register.

Za pravne posledice vpisa spojitve v sodni register je zlasti pomembno tudi, da zavod preneha, če se spoji z drugim zavodom (četrti alineja prvega odstavka 54. člena ZZ). Ker, kot že navedeno, ZZ ne ureja načina izvedbe statusnega preoblikovanja niti glede pogojev niti glede postopka, se smiselno glede tega uporabijo temeljna pravila ZGD-1 o združitvah osebnih družb, za katere se smiselno uporabljajo določbe ZGD-1 o združitvah, pri katerih so udeležene družbe z omejeno odgovornostjo (639. člen ZGD-1). Iz drugega odstavka 618. člena ZGD-1 (ki na splošno ureja združitve družb z omejeno odgovornostjo) tudi izhaja, da se za združitve kapitalskih družb, pri kateri so udeležene tudi družbe z omejeno odgovornostjo, smiselno uporabljajo določbe tega zakona o združitvi delniških družb, če v zakonu ni določeno drugače. Tako pridemo do pravila, da se pripojitev opravi s prenosom celotnega premoženja prevzete družbe na prevzemno družbo, spojitve pa se opravi z ustanovitvijo nove prevzemne družbe, na katero se prenese celotno premoženje prevzete družbe (prvi, drugi in tretji odstavek 580. člena ZGD-1). Za spojitve se pri tem smiselno uporabljajo določbe, ki urejajo pripojitev, zato novoustanovljena družba velja za prevzemno (prvi odstavek 616. člena ZGD-1). Iz sedmega odstavka 616. člena ZGD-1 tudi izhaja, da z vpisom novoustanovljene družbe prenehajo obstajati družbe, ki so se spojile. Poseben izbris družb, ki so se spojile, ni potreben. Glede pravnih učinkov se smiselno uporablja tudi 591. člen ZGD-1. Pravne posledice pripojitve oziroma spojitve, določene v tretjem odstavku 591. člena ZGD-1, nastopijo že z dnem vpisa pripojitve oziroma spojitve v sodni register. Ena od teh je tudi prenehanje prevzete družbe oziroma v obravnavanem primeru prevzetih zavodov.

Vpis spojitve ima (enako kot vpis pripojitve) konstitutivni učinek in pritožba zoper sklep o vpisu spojitve in posledično vpisu novoustanovljenega (prevzemnega) zavoda ter hkratnem izbrisu spojenih (prevzetih) zavodov iz sodnega registra ni pravno sredstvo s suspenzivnim učinkom, ko bi pravne posledice spojitve nastopile šele s pravnomočnostjo sklepa o vpisu spojitve in sklepa o izbrisu prevzetih zavodov iz sodnega registra. ZGD-1 v primeru materialnega

8 Ibid.

statusnega preoblikovanja v 598. členu namreč izrecno določa, da po vpisu pripojitve v register morebitne pomanjkljivosti pripojitve ne vplivajo na pravne posledice pripojitve iz tretjega odstavka 591. člena ZGD-1. Določba o konvalidaciji se smiselno uporablja tudi za spojitve zavodov, zato velja enako tudi v obravnavanem primeru.

Kot že pojasnjeno, je ena od pravnih posledic vpisa spojitve po sedmem odstavku 616. člena ZGD-1 tudi prenehanje družb, ki so se spojile, zato mora registrsko sodišče hkrati z odločitvijo o vpisu spojitve po drugem odstavku 20. člena ZSReg po uradni dolžnosti odločiti tudi o izbrisu spojenih družb iz sodnega registra. To pomeni, da je datum vpisa spojitve enak datumu izbrisa spojenih družb iz sodnega registra. Enako velja v primeru spojitve zavodov. Z vpisom novega, prevzemnega zavoda v sodni register sta zavoda, ki sta se spojila (prevzeta zavoda), prenehala obstajati. Vzpostavitev v prejšnje stanje oziroma ponovna vzpostavitev pravne osebnosti zavoda ni mogoča, kar pravno učinkuje od trenutka vpisov v sodni register. Tudi iz prakse Ustavnega sodišča Republike Slovenije izhaja, da ponovna vzpostavitev pravne osebnosti družbe – smiselno enako pa to velja tudi za zavode – ni mogoča.⁹

Po vpisu izvedbe spojitve v sodni register torej povratno vzpostavljanje stanja, ki je obstajalo pred vpisom, ni dopustno. Kolesja časa ni mogoče zavrteti v nasprotno smer, na normativni ravni pa je navedeno načelo izpeljano v pravilu materialnega prava, da sklep, ki je bil podlaga izbrani obliki statusnega preoblikovanja (spojitev), ko je enkrat vpisan v sodni register, kljub morebitnim pomanjkljivostim, ki bi sicer lahko vplivale na njegovo veljavnost, konvalidira (598. člen ZGD-1). Dejstvo vpisa v sodni register je pri materialnih statusnih preoblikovanjih tako, da se *pro futuro* ustalijo pravne posledice, ki so nastale z vpisom, naknadno odpravljanje teh posledic pa ni dopustno.¹⁰

Zato je treba v postopku odločanja o vpisu spojitve v sodni register že pred samim vpisom paziti na zagotavljanje procesnih pravic vseh udeležencev, katerih pravice bi bile z vpisom v sodni register lahko prizadete. V nasprotnem primeru jim namreč ostane le še sodno varstvo v obliki odškodninskega zahtevka.

Pri statusnih spremembah zavodov opozarjam tudi, da je treba zahtevati, da se pri razdelitvi, oddelitvi ali izločitvi natančno opredelijo obseg premoženja in obveznosti, ki ostanejo na prenosnem zavodu, ter obseg premoženja in obveznosti, ki se prenašajo na drug ali na novoustanovljeni zavod. Jasno pa je treba opredeliti tudi razmerja med ustanovitelji, ki nastanejo zaradi statusnega preoblikovanja. Prav tako je treba ustrezno spremeniti in sodnemu registru predložiti čistopisa spremenjenih ustanovitvenih aktov prenosnega zavoda in prevzemnega zavoda. V sodnem registru je potreben ustrezen vpis pod rubriko »razno«, to je vpis podatkov o sklepu ustanoviteljev, ki je bil podlaga za statusno preoblikovanje, ter vpis podatkov o matičnih številkah in vlogah (prevzemni, prenosni ali novoustanovljeni zavod) vseh pri preoblikovanju udeleženi subjektov.

⁹ Odločba Ustavnega sodišča RS O-I280/06, Up-715/06, Up-729/06, 5. točka obrazložitve.

¹⁰ Prim. sklep VSL IV Cpg 239/2023.

V uvodu tega poglavja sem navedla, da ZZ sicer dopušča skoraj vse oblike statusnih sprememb, in tudi, da dopušča možnost, da se zavod organizira kot podjetje. Poleg tega tudi ZGD-1 v 666. členu dopušča možnost preoblikovanja zavodov v gospodarske družbe. Vendar niti ZGD-1 niti ZZ niti kateri drug zakon ne določajo preoblikovanja v drugo smer – iz družbe z omejeno odgovornostjo v zavod. V sodni praksi je mogoče najti stališče,¹¹ da ker zavodi niso gospodarske družbe, v takem primeru statusnega preoblikovanja ni mogoča neposredna uporaba določb ZGD-1 o statusnem preoblikovanju gospodarskih družb iz ene pravne organizacijske oblike v drugo. S tem stališčem se je mogoče strinjati. Že tako bi moral biti pri preoblikovanju družbe z omejeno odgovornostjo v zavod *sedes materiae* ZGD-1 in ne ZZ. ZGD-1 take možnosti ne določa. A tudi če beremo ZZ, ta dopušča možnost statusnega preoblikovanja, le načina izvedbe oziroma pogojev za to ne navede. V primeru preoblikovanja družbe z omejeno odgovornostjo v zavod bi zato moral ZGD-1 možnost takega preoblikovanja izrecno določiti. Ker tega ne ureja niti kakšen drug zakon, se je mogoče strinjati s stališčem, da tako preoblikovanje ni mogoče.

11 Sklep VSM I Cpg 191/2022 z dne 27. 10. 2022.

PROCESNI VIDIKI ODLOČANJA O PRIPORU V NOVEJŠI (USTAVNO)SODNI PRESOJI¹

Dr. Luka Vavken, pravosodni svetnik I, Vrhovno sodišče Republike Slovenije

1. UVOD

Pisanje o vprašanjih, povezanih z odreditvijo in podaljšanjem pripora, še nikoli ni bilo aktualnejše. V zadnjem času se je število priprtih oseb zlasti zaradi velikega števila kaznivih dejanj prepovedanega prehajanja meje ali ozemlja države skokovito povečalo. Tako zelo, da so razmere v zavodih za prestajanje kazni zapor zaradi prenatrpanosti dejansko postale nevzdržne. Pri tem ne gre zanemariti še drugega, očem javnosti precej bolj skritega vidika nastalega položaja: povečano število predlogov državnega tožilstva za odreditev oziroma podaljšanje pripora pomeni hudo obremenitev slovenskega kazenskega sodstva, ki se pri odločanju o priporih zadevah vedno znova srečuje s procesnimi situacijami, ki doslej v sodni praksi instančnih sodišč še niso bile obravnavane.

Odločanje o teh zadevah je zahtevno in odgovorno opravilo, saj je pripor najtežji omejevalni poseg v kazenskem postopku, ki najgloblje posega v eno od osnovnih človekovih pravic – pravico do svobode. Pri odločanju o priporu se v najvišji meri srečujeta dva osnovna namena, na katerih je zasnovan sodobni kazenski postopek. Namen zaščite osnovnih človekovih pravic in svobode na eni strani ter učinkovitosti kazenskega postopka oziroma zaščite družbe pred kriminalom na drugi strani. Ravnotežje med tema namenoma je na splošno bistvo poštenega kazenskega postopka.²

Ustava Republike Slovenije in kazenski postopnik nikoli ne nalagata obvezne odreditve pripora. Niti kadar gre za najtežja kazniva dejanja. Od sodišča pa vselej zahtevata skrbno presojo tožilčevega predloga za odreditev oziroma podaljšanje pripora in predvsem spoštovanje temeljnih jamstev poštenega postopka, med katere v prvi vrsti sodita pravici do obrazložene sodne odločbe in do doslednega spoštovanja načela kontradiktornosti. Le tako je mogoče zagotoviti, da obdolženec, ki je v priporu, ne bo le objekt odločanja, temveč kolikor je mogoče njegov subjekt.

Vrhovno sodišče Republike Slovenije in Ustavno sodišče Republike Slovenije s svojimi odločitvami brez dvoma odločilno prispevata k dvigovanju standardov

1 Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorja na kazenskopravni sodniški šoli, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala od 9. do 11. oktobra in od 18. do 20. novembra 2024.

2 Primerjaj Bejatović, S.: Mere obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku (pojam, ratio legis predviđanja, vrste, opšta pravila primene i iskustva u primeni država regiona), v Pritvor i druge mere obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku: međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i primena, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2019, stran 21.

poštenega postopka pri odreditvi in podaljšanju pripora, ki jih še tako dobra in na videz popolna normativna ureditev ne more zagotoviti, če ni podvržena sodni razlagi, ki je prežeta z duhom varstva človekovih pravic.

Predmet tega prispevka bo aktualna procesnopravno problematika odreditve in podaljšanja pripora v novejši (ustavno)sodni presoji, ki jo je iz metodoloških razlogov mogoče razdeliti v različne sklope, v okviru katerih bodo analizirane nekatere najpomembnejše odločbe Ustavnega sodišča Republike Slovenije in Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, ki so bile sprejete v zadnjem času. Pri tem ne bo šlo za poglobljeno vsebinsko analizo (mestoma bodo najpomembnejša stališča obeh najvišjih sodišč v državi predstavljena poenostavljeno in osredotočeno zgolj na bistvo problematike), hkrati pa seveda tudi ne za golo prepisovanje jeder obravnavanih odločb, ki so objavljene na spletnih iskalnikih sodne prakse. Iz njih pogosto ni mogoče prepoznati prave spoznavne vrednosti, ne da bi se bralec hkrati poglobil v pogosto obširno in zapleteno obrazložitev posamezne odločbe.

2. SPOŠTOVANJE PRAVICE DO IZJAVE OZIROMA ZAGOTAVLJANJE KONTRADIKTORNOSTI POSTOPKA

Pravica stranke do seznanitve in opredelitve glede vseh dejstev in okoliščin, ki utegnejo vplivati na njen pravni položaj, je temeljna procesna garancija, ki mora biti zagotovljena v vsakem sodnem postopku. Glede na težo posega v človekove pravice, ki jo ima pripor, v postopku njegove odreditve oziroma podaljšanja še toliko bolj.

Pravica do izjave oziroma kontradiktornosti izhaja iz določbe 22. člena ustave (enako varstvo pravic), konkretizirana pa je v določbi 29. člena ustave (temeljna pravna jamstva v kazenskem postopku). Bistvo te pravice je, da mora imeti stranka ustrezne in zadostne možnosti, da zavzame stališče tako glede dejanskih kot glede pravnih vidikov zadeve ter tako vpliva na odločitev v postopku, ki se nanaša na njene pravice in pravne interese. Da ta pravica ni le navidezna, pač pa resnična in učinkovita, mora biti stranki predhodno omogočeno, da izve za procesna dejanja, glede katerih se ima pravico izjaviti. Šele potem lahko o njih odloči sodišče. Načelo kontradiktornosti kot izraz pravice do poštenega sojenja zahteva, da mora biti stranki omogočeno, da se seznani z vsemi vlogami in listinami v spisu, ki bi lahko na njeno škodo vplivale na odločitev sodišča, ter da se opredeli do njih.³

Sodba Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v zadevi XI Ips 11256/2021 z dne 4. novembra 2021

Procesno dejansko stanje zadeve

V tej zadevi je državno tožilstvo predlog za podaljšanje pripora zoper obdolženca podalo v obtožnici. Sodišče je najprej skušalo z zagovornico vzpostaviti

³ Primerjaj na primer sodbo vrhovnega sodišča v zadevi XI Ips 53025/2020 z dne 8. marca 2021.

stik po telefonu, vendar pri tem ni bilo uspešno. Obdolženčevi zagovornici je po elektronski pošti poslalo izvod »obtožnice« z opozorilom, da lahko v 24 urah pošlje odgovor glede predloga državnega tožilstva za podaljšanje pripora. Zagovornica na predlog za podaljšanje pripora ni odgovorila, temveč je sodišču s priporočeno pošiljko poslala dopis, da ni prejela obtožnice, temveč pisanje, ki ni bilo podpisano in opremljeno z žigom. Kasneje je ugotovila tudi, da v njem manjkajo številne sprotne opombe. Sodišče je dan pred prejemom tega dopisa pripor zoper obdolženca podaljšalo in štelo, da je bila njegova zagovornica s predlogom za podaljšanje pripora seznanjena, vendar se o njem ni izjavila. Podpisano in z žigom državnega tožilstva opremljeno obtožnico, ki je vsebovala sprotne opombe, je obdolženčevi zagovornici priporočeno po pošti vročilo več kot teden po podalšanju pripora. Obdolženčeva obramba je v zahtevi za varstvo zakonitosti uveljavljala kršitev pravice do izjave, ker zagovornica ni imela možnosti, da se s predlogom za podaljšanje pripora seznani in do njega opredeli.

Odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je pri odločitvi izhajalo iz določbe 29. člena ustave in drugega odstavka 72. člena Zakona o kazenskem postopku (ZKP),⁴ iz katerih nedvoumno izhaja pravica obdolženca do vročitve obtožnice s predlogom za podaljšanje pripora in nato spoštovanje 24-urnega roka, do izteka katerega ima obramba pravico, da se izjavi o okoliščinah in dejstvih, ki so navedena v predlogu, in dokazih, na katere se predlog opira. Pri tem ima tudi možnost ponuditi nasprotna dejstva.

Vrhovno sodišče je zahtevi za varstvo zakonitosti ugodilo, ker je ugotovilo, da sta bili v obravnavanem primeru podani medsebojno povezani kršitvi, ki sta privedli do ugotovitve, da obdolžencu ni bila dana ustrezna možnost, da se pred odločitvijo o podalšanju pripora seznani s predlogom za njegovo podaljšanje in vloženo obtožnico ter se o predlogu izjavi. Prvič: sodišče je kršilo pravila o vročanju, ker je obdolženčevi zagovornici »obtožnico« vročilo po »navadni elektronski pošti«, pravilno pa ji je bila vročena šele več kot teden dni po podalšanju pripora. In drugič: »obtožnica«, ki je bila zagovornici poslana po elektronski pošti, ni bila le nepodpisana in neopremljena z ustreznim žigom, temveč je iz nje izpadlo kar 108 sprotnih opomb, ki so vsebinsko pojasnjevale izsledke prikritih preiskovalnih ukrepov. Dokument, ki je bil zagovornici vročen po »navadni elektronski pošti«, torej ni bil vsebinsko skladen z vloženo obtožnico.

Vrhovno sodišče je sklenilo, da so v obravnavanem primeru kršena temeljna jamstva poštenega postopka. Obramba se namreč do predloga za podaljšanje pripora, podanega v obtožnici, lahko opredeli šele, ko je seznanjena s tistim delom obtožnice, v katerem je podana obrazložitev utemeljenega suma. To ima za posledico tudi, da začne 24-urni rok za izjavo o predlogu za podaljšanje pripora teči šele od vročitve celotne obtožnice.

⁴ Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo, 96/22 – odl. US, 2/23 – odl. US, 89/23 – odl. US in 53/24.

Vsebinsko nadaljevanje stališč prej obravnavane sodbe vrhovnega sodišča predstavlja **odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije Up-139/22 z dne 11. maja 2023.**

Procesno dejansko stanje zadeve

Nekaj dni pred odločitvijo vrhovnega sodišča v prej navedeni zadevi je zunanjobravnavni senat na podlagi drugega odstavka 207. člena ZKP že izdal naslednji sklep, s katerim je ugotovil, da so priporni razlogi še vedno podani. Pritožnica je v ustavni pritožbi med drugim trdila, da je sodišče opravilo preizkus obstoja pripornih razlogov brez veljavne podlage, ne da bi obrambi dalo možnost, da se seznani s predlogom za podaljšanje pripora po vložitvi obtožnice. Bistvo ustavne pritožbe je bilo v trditvi, da je vrhovno sodišče sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice razveljavilo, kar pomeni, da o predlogu državnega tožilstva za podaljšanje pripora po vložitvi obtožnice (še) ni bilo odločeno, zato gre pri sklepu, ki ugotavlja obstoj pripornih razlogov, za novo, samostojno odločanje o priporu.

Odločitev ustavnega sodišča

Ustavno sodišče je ugotovilo, da je sodišče s sklepom o ugotovitvi obstoja pripornih razlogov kršilo določbi 22. člena in druge alineje 29. člena ustave. Poudarilo je, da ugotovitveni priporni sklepi ne vsebujejo izvršilnega naslova za izvrševanje pripora. Z njimi namreč sodišče (brez predloga državnega tožilca) ugotavlja, ali so še podani razlogi za pripor, ki temelji na predhodnem sklepu o podaljšanju pripora. Pravna podlaga za izvrševanje pripora od vložitve obtožnice do izreka prvostopenjske sodbe je sklep o podaljšanju pripora, vmesni ugotovitveni sklepi pa imajo zgolj deklaratorno naravo. Z njimi sodišče periodično (na dva meseca) preverja obstoj pripornih razlogov, pripor pa se izvršuje na podlagi sklepa o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice. Ti ugotovitveni sklepi se smejo nanašati le na priporne razloge in tiste okoliščine, ki jih vsebuje že sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice.

Ustavno sodišče je v nadaljevanju pritrdilo presoji vrhovnega sodišča, da je bila obdolžencu pred odločitvijo o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice kršena pravica do izjave. Navedena kršitev je vplivala tudi na ustavno skladnost izpodbijanega naknadnega ugotovitvenega sklepa. Dokler namreč obdolžencu ni dana možnost, da se opredeli do predloga državnega tožilca za podaljšanje pripora, s kršitvijo pravice do izjave ni obremenjen le sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice, temveč tudi vsi nadaljnji ugotovitveni priporni sklepi. Zato bi sodišče moralo dati obdolžencu možnost, da se izjavi vsaj pred ponovno odločitvijo o izdaji ugotovitvenega sklepa. Ker tega ni storilo, obdolženčevi zagovornici pred tem v nobeni fazi postopka ni bilo omogočeno, da se opredeli do predloga za podaljšanje pripora po vložitvi obtožnice. Ker je vrhovno sodišče sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice razveljavilo, ne da bi zadevo vrnilo v ponovno odločanje sodišču prve stopnje, je odpadla tudi pravna podlaga za izvrševanje pripora. Ta pravna podlaga je lahko le sklep o odreditvi ali podaljšanju pripora.

Razčlenitev odločbe ustavnega sodišča

Iz nje je mogoče razbrati, da je vrhovno sodišče v svoji odločitvi spregledalo, da ugotovitveni pripori sklep, ki je bil v času njegove odločitve že pravnomočen, ni pravna podlaga za izvrševanje pripora. Vrhovno sodišče bi ravnalo ustrezno, če bi sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice (ne glede na to, da je bil vmes že izdan ugotovitveni sklep) razveljavilo in zadevo vrnilo sodišču v ponovno odločanje. Vrhovno sodišče je uporabilo tako imenovano »razveljavitev s piko«, ker je neutemeljeno štelo, da je bil pripor že podaljšan, čeprav v resnici ni bil podaljšan, temveč je bil po dveh mesecih izdan le ugotovitveni pripori sklep.

S pravno naravo pripornih sklepov je tesno povezana tudi **sodba Vrhovnega sodišča Republike Slovenije XI Ips 86285/2023 z dne 16. marca 2023.**

Procesno dejansko stanje zadeve

Zoper obdolženca je bil odrejen pripor, ki je trajal en mesec. Nato je bil pripor zoper njega s sklepom zunajobravnavnega senata podaljšan še za en mesec. Državno tožilstvo je pravočasno vložilo obtožnico, v kateri je predlagalo podaljšanje pripora. Zunajobravnavni senat je pripor zaradi zapletov s prevajanjem obtožnice podaljšal več kot dva tedna po izteku pripora, ki je bil (le) za en mesec podaljšan s sklepom zunajobravnavnega senata v fazi preiskave.

Odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče ni pritrdilo tezi obdolženčevega zagovornika, da bi moral biti obdolženec v taki procesni situaciji takoj izpuščen na prostost. Presodilo je, da novi sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice seveda ne odpravlja dejstva, da je bil obdolženec v vmesnem času, torej od poteka pripora po zadnjem veljavnem sklepu o njegovem podaljšanju in med novim podaljšanjem po vložitvi obtožnice (več kot 14 dni), v priporu brez sodne odločbe, torej nezakonito.

Vendar zaradi te kršitve ni nezakonit tudi sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice, saj za presojo njegove zakonitosti opisana prekoračitev roka ni relevantna. Za zakonitost izpodbijanega sklepa o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice je pomembno le, da je sodišče s sklepom presodilo vse ustavne in zakonske pogoje za pripor obdolženca, za presojo njegove zakonitosti pa je povsem nepomembno, ali bi moralo sodišče namesto podaljšanja pripora po vložitvi obtožnice odrediti pripor z novim sklepom.

Na pomen spoštovanja pravice do izjave v ustavnosodni presoji kaže tudi **odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije Up-729/23 z dne 6. julija 2023.**

Procesno dejansko stanje zadeve

V tej zadevi je sodišče prve stopnje ob izreku zaporne kazni zavrnilo predlog specializiranega državnega tožilstva za podaljšanje pripora zoper obdolženko do pravnomočnosti sodbe oziroma do nastopa zaporne kazni. Zoper takšno

odločitev se je specializirano državno tožilstvo pritožilo na višje sodišče, ki je pritožbi ugodilo in pripor zoper obdolženko podaljšalo do nastopa kazni oziroma do pravnomočnosti sodbe.

Višje sodišče je o pritožbi specializiranega državnega tožilstva odločalo pred iztekom 15-dnevnega roka za odgovor na pritožbo, kar pomeni, da obdolženka oziroma njena obramba nista imeli možnosti podati odgovora na pritožbo specializiranega državnega tožilstva zoper sklep o odpravi pripora.

Odločitev ustavnega sodišča

Ustavno sodišče je sklep višjega sodišča razveljavilo in zadevo vrnilo v ponovno odločanje, ker je ugotovilo kršitev pravice do izjave iz določbe 22. člena ustave. Poudarilo je, da jamstva poštenega postopka ne veljajo zgolj za odločanje o predlogu za odreditev ali podaljšanje pripora, ampak tudi za odločanje o pritožbi državnega tožilca zoper sklep o odpravi pripora. Določila ZKP je zato treba razlagati tako, da je treba obdolžencu in njegovemu zagovorniku v odgovor vročiti tudi pritožbo državnega tožilca zoper sklep o odpravi pripora. Ugotovilo je, da je bilo v obravnavanem primeru odločeno o pravici do osebne svobode iz 19. člena ustave, ne da bi bila obdolženki zagotovljena pravica do izjave.

3. ZAGOTAVLJANJE NAČELA »ENAKOSTI OROŽIJ« V POSTOPKU ODLOČANJA O PRIPORU

V zvezi s tem je v zadnjem času zlasti pomembna **odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije Up-1267/23 z dne 18. aprila 2023**, s katero je ustavno sodišče razveljavilo sklep vrhovnega sodišča, s katerim je bila zavrnjena zahteva za varstvo zakonitosti zoper pravnomočni sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice.

Procesno dejansko stanje zadeve

V tem primeru je obtožnica obsegala 78 strani (vključno s predlogom za podaljšanje pripora). Sodišče je celotno obtožnico obravnavalo kot tajno, ker so bili v njej navedeni tajni podatki v takšnem obsegu, da bi z njihovim prekritjem večji del obtožnice izgubil svoj pomen oziroma razumljivost. Obdolženka oziroma njena obramba sta bili z obtožnico seznanjeni na dveh narokih: na prvem naroku je obdolženkin zagovornik obtožnico v celoti prebral v slovenskem jeziku, tolmačka pa je obdolženki, ki ni razumela slovenskega jezika, ustno prevedla prvih sedem strani obtožnice in predlog za podaljšanje pripora. Na drugem naroku je obdolženka (brez svojega zagovornika, čeprav ga je zahtevala) imela možnost prebrati pisni prevod preostalih 70 strani obtožnice.

Odločitev ustavnega sodišča

Bistvo presoje v obravnavani zadevi je bilo vprašanje, ali je sodišče pri vročanju obtožnice s predlogom za podaljšanje pripora ustrezno uravnotežilo potrebo po varovanju tajnih podatkov ter pravico obdolženca, da se v jeziku, ki ga razume,

seznani z razlogi tožilstva za podaljšanje pripora in se s pomočjo svojega zagovornika do njih opredeli.

Ustavno sodišče je poleg pomena pravice do izjave o predlogu za podaljšanje pripora posebej poudarilo pomen pravic do obrambe z zagovornikom ter do uporabe svojega jezika in pisave.

Najprej je presodilo, da obdolženka, da obdolženka ni prejela prepisa obtožnice s predlogom za podaljšanje pripora, ker iz nje ni bilo mogoče izločiti tajnih podatkov, sama po sebi še ne pomeni, da je bila s tem postavljena v bistveno neenak položaj nasproti drugi stranki. Do nesorazmernega posega pride šele, če sodišče stranki ne omogoči, da se z listino seznani na drug način, ki ji zagotavlja učinkovito uresničevanje procesnih pravic.

Ustavno sodišče je ugotovilo, da v obravnavanem primeru sodišče ni ustrezno uravnotežilo potrebe po varovanju tajnih podatkov in hitrosti postopka na eni strani ter obdolženkine pravice do izjave in do obrambe z zagovornikom na drugi strani. S tem, ko je obdolženki, ki ne razume slovenskega jezika, 78 strani dolgo obtožnico s predlogom za podaljšanje pripora vročilo tako, da ji je bilo prvih sedem strani obtožnice le ustno prevedenih, ob branju pisnega prevoda preostalega dela, ki ga ni smela odnesti iz sodne dvorane, pa ji ni bilo omogočeno, da se zaupno posvetuje s svojim zagovornikom, je kršilo njeno pravico do izjave iz 22. člena ustave ter pravico do obrambe z zagovornikom iz druge alineje 29. člena ustave. Ustavno sodišče je pri tem upoštevalo zlasti, da sta obdolženka in njen zagovornik sicer imela na razpolago 24-urni rok za pripravo odgovora na predlog za podaljšanje pripora, vendar pa ob tem nista mogla več prebirati obtožnice in predloga za podaljšanje pripora, temveč sta se morala zanašati izključno na svoj spomin, kar je ob tako obsežnem dokumentu dejansko nemogoče.

Ob tem je ustavno sodišče poudarilo pomen pravic do obrambe z zagovornikom ter do uporabe svojega jezika in pisave. Oseba, ki ji je odvzeta prostost, se zaradi stresnosti položaja in odrezanosti od zunanjega sveta pogosto ne more uspešno braniti sama; dejanjem državnega tožilca se lahko enakopravno zoperstavi šele s pomočjo zagovornika. Ustavni standardi poštenega postopka zagotavljajo, da bo vsakomur, tudi tistemu, ki ne razume ali ne govori jezika državnega organa, omogočeno, da spremlja potek postopka v jeziku, ki ga razume, in tako v njem ustrezno sodeluje.

V zvezi s pravico do zagovornika je poudarilo, da obdolženki ob branju pisnega prevoda obtožnice na drugem naroku ni bilo omogočeno, da bi bil ob njej prisoten njen zagovornik. Gre za specifično situacijo, ki se razlikuje od poteka običajne vročitve, pri kateri lahko obdolženec in zagovornik vsak svoj izvod obtožnice s predlogom za podaljšanje pripora prebirata ves čas teka 24-urnega roka za odgovor. To lahko počneta skupaj in se medsebojno zaupno posvetujeta. V tem primeru pa obdolženki ni bilo omogočeno, da bi s svojim zagovornikom lahko prosto in svobodno komunicirala, saj sta se morala v zvezi z vsebino obširne

obtožnice in nanjo vezanega predloga za podaljšanje pripora zanašati zgolj na svoj spomin.

Pravici do uporabe svojega jezika v postopku, ki je v kazenskem postopku zagotovljena v 8. členu ZKP, v vseh postopkih pred državnimi organi pa v določbi 62. člena ustave, in do obrambe z zagovornikom pri odločanju v pripornih zadevah posebno pozornost v svoji judikaturi namenja tudi vrhovno sodišče.

To je razvidno iz **sodb Vrhovnega sodišča Republike Slovenije XI Ips 69156/2021 z dne 9. junija 2022 in 8. septembra 2022**, s katerima je vrhovno sodišče zaradi kršitve pravice do uporabe svojega jezika oziroma obrambe z zagovornikom sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice razveljavilo kar dvakrat.

Procesno dejansko stanje prve razveljavitve

V tem primeru je sodišče sicer izvedlo narok za vročitev obtožnice, v kateri je bilo predlagano podaljšanje pripora ob prisotnosti sodne tolmačke za nemški jezik, vendar pa iz podatkov spisa ni bilo razvidno, da bi bila obtožnica obdolžencu vsaj v bistvenih delih prevedena, s čimer bi mu bila zagotovljena uresničljiva možnost, da se izjavi o podaljšanju pripora v 24 urah.

Prva odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je poudarilo, da če obdolženec slovenskega jezika ne razume, mu sodišče po vložitvi obtožnice, v kateri je predlagano podaljšanje pripora, zaradi narave postopka, ki zahteva hitro postopanje, lahko vroči obtožnico s predlogom tudi na posebnem naroku, in sicer tako, da zagotovi ustno prevajanje predloga in bistvenih delov obtožnice. Pisni prevod obtožnice je treba zagotoviti kasneje, zato da se obdolžencu omogoči, da zoper obtožnico ugovarja.

Vrhovno sodišče je ugotovilo, da je sodišče sicer izvedlo narok za vročitev obtožnice ob prisotnosti sodne tolmačke za nemški jezik, vendar pa iz podatkov spisa ni bilo razvidno, da bi bila obtožnica obdolžencu vsaj v bistvenih delih prevedena, s čimer bi mu bila zagotovljena uresničljiva možnost, da se o podaljšanju pripora izjavi v 24 urah. Upošteva je navedeno je treba šteti, da je 24-urni rok za izjavo začel teči šele z vročitvijo prevoda celotne obtožnice obdolžencu. Ta mu je bila v prevodu vročena istega dne, ko je sodišče že odločilo o predlogu tožilstva in pripor zoper obdolženca podaljšalo.

Procesno dejansko stanje druge razveljavitve

Takoj po razveljavitvi sklepa o podaljšanju pripora in po vrnitvi zadeve sodišču v ponovno odločanje je sodišče opravilo posebni narok, na katerem je v navzočnosti sodne tolmačke seznanilo obdolženca z bistvenimi sklepi sodbe vrhovnega sodišča, hkrati pa mu je omogočilo, da se opredeli do predloga za podaljšanje pripora. Sodišče je pripor zoper obdolženca (ponovno) pravno-močno podaljšalo.

Druga odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je tudi ta sklep v postopku odločanja z zahtevo za varstvo zakonitosti razveljavilo. Ugotovilo je, da je bil obdolženec na narok, na katerem je imel možnost, da se izjavi o predlogu za podaljšanje pripora, priveden brez predhodnega opozorila. Po skoraj treh mesecih od vložitve obtožnice je bil postavljen pred dejstvo, da se mora o predlogu za podaljšanje pripora nemudoma izjaviti. Nerazumno bi bilo namreč od obdolženca pričakovati, da bo vsak trenutek brez vnaprejšnjega opozorila pripravljen na podajo izjave o predlogu za podaljšanje pripora. Obdolžencu zaradi tega ni bila zagotovljena dejanska možnost priprave obrambe niti ni bil spoštovan primerni rok, da se pred narokom seznani z gradivom tako, da bi se lahko opredelil do njega.

Poleg tega je vrhovno sodišče ugotovilo, da obdolžencu ni bila dana možnost priprave obrambe z zagovornikom. Ne le, da zagovornika na naroku ni bilo, o njem tudi ni bil obveščen. Od pripornika namreč ni mogoče zahtevati, da o naroku obvešča svojega zagovornika.

Skrbni presoji pravice do uporabe svojega jezika v postopku je Vrhovno sodišče Republike Slovenije ostalo zvesto tudi v kasnejši **sodbi XI lps 1901/2023 z dne 17. januarja 2024.**

Procesno dejansko stanje zadeve

V tej zadevi je sodišče enemu od obdolžencev, ki je državljan Republike Srbije in ne razume slovenskega jezika, pred izdajo sklepa o podaljšanju pripora, ki je bil vsebovan v obtožnici, vročilo predlog državnega tožilstva samo v slovenskem jeziku, prevod pa mu je bil vročen šele po izdaji sklepa o podaljšanju pripora.

Odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je sklep o podaljšanju pripora po vloženi obtožnici razveljavilo. Pri tem je izrecno poudarilo, da pravica uporabljati svoj jezik v postopkih pred državnimi organi spada med temeljne človekove pravice. Brez ustreznega prevajanja je onemogočena kontradiktornost, predvsem pa obdolženec, ki ne razume slovensko, ne more učinkovito uresničevati svoje pravice do obrambe. To velja še toliko bolj v postopku odreditve oziroma podaljšanja pripora, ki pomeni najintenzivnejši poseg države v pravice posameznika. Sklenilo je, da če je obdolžencu, ki je v priporu, vročeno pisanje v jeziku, ki ga ne razume, ima to zanj enake posledice, kot če mu to pisanje ne bi bilo vročeno. Takšno ravnanje sodišča pomeni kršitev obdolženčevih minimalnih procesnih jamstev iz 29. člena ustave.

4. ZAKONITA DEJSTVENA PODLAGA ZA ODREDITEV ALI PODALJŠANJE PRIPORA

V zadevi **Up-697/21 z dne 16. februarja 2023** je Ustavno sodišče Republike Slovenije zavrnilo ustavno pritožbo zoper sodbo vrhovnega sodišča, s katero je bilo odločeno o zahtevi za varstvo zakonitosti zoper sklep o podaljšanju pripora po vložitvi obtožnice. Jedrno vprašanje v tej zadevi je bilo, ali je sodišče s tem, ko pritožniku ni omogočilo udeležbe pri zaslišanju nekaterih (obremenilnih) prič v preiskavi, nato pa se je v sklepu o podaljšanju pripora oprlo na njihove izpovedbe, nedopustno poseglo v obdolženčeva ustavna jamstva pri odločanju o omejitvi pravice do osebne svobode.

Procesno dejansko stanje zadeve

Bistvo pritožnikovih navedb je bilo v tem, da se zaradi omejenih možnosti neposrednega zaslišanja obremenilnih prič v preiskavi ni bilo mogoče učinkovito braniti pri odločanju o podaljšanju pripora, ki je sledilo končani preiskavi. V ustavni pritožbi je poudarjal, da mu kljub izrecni zahtevi ni bilo omogočeno, da prisostvuje in sodeluje pri zaslišanju osmih prič, na izpovedbah katerih je sodišče v bistvenem delu utemeljilo sklep o podaljšanju pripora. Obdolženčeva obramba je opozarjala, da je šlo za priče, ki so na podlagi neposrednega doživljanja izpovedale o obdolženčevem odzivu na postopke uradnih oseb za vrnitev otrok in o njegovem vedenju, ko so ga policisti prijeli.

Odločitev ustavnega sodišča

Ustavno sodišče je v obrazložitvi odločbe najprej poudarilo, da je namen pravice do zaslišanja obremenilnih prič dati obrambi možnost vplivati na izid postopka s tem, da učinkovito preizkusi obremenilne izjave. Temeljna jamstva poštenega postopka seveda veljajo tudi v postopku odločanja o priporu, vendar pa je pri tem treba upoštevati odvisnost med funkcijo procesnih jamstev in naravo procesne odločitve. Presodilo je, da je pravica do zaslišanja obremenilnih prič logično povezana z odločitvijo, za katero se zahtevata celovita ocena dokazov in prepričanost sodišča o resničnosti ugotovljenih dejstev, pri priporu pa se odloča na ravni verjetnosti, ki ne terja popolne in pravilne razjasnitve stvari, zato pravica do zaslišanja obremenilnih prič ne more biti v celoti upoštevana pri odločanju na nižjih stopnjah zanesljivosti spoznanja. Zaradi narave predmeta in načina presoje torej pravica do zaslišanja obremenilnih prič ni v celoti upoštevana pri sprejemanju pripornih odločitev.

Pri zavrnitvi ustavne pritožbe je upoštevalo, da je bil pri zaslišanju prič v preiskavi lahko navzoč obdolženčev zagovornik in da sporne izjave niso bile edini dokaz, na katerem bi sodišče gradilo obstoj utemeljenega suma.

Stališče ustavnega sodišča, da se pravica do zaslišanja obremenilnih prič lahko v celoti uresničuje le v postopku sprejemanja sodniške odločitve, za katero se zahtevata celovita ocena dokazov in prepričanost sodišča v resničnost ugotov-

vljenih dejstev, ne pa v fazi odločanja o priporu, je ponovilo Vrhovno sodišče Republike Slovenije v sodbi ***XI Ips 4769/2024 z dne 8. julija 2024.***

Vsebinsko podobno odločitev je Vrhovno sodišče Republike Slovenije sprejelo tudi v sodbi ***XI Ips 21377/2024 z dne 7. avgusta 2024.***

Procesno dejansko stanje zadeve

V tej zadevi je bila zoper obdolženca vložena neposredna obtožnica, kar pomeni, da kazenska preiskava ni bila opravljena, zato sodišče prič – ilegalnih prebežnikov – do odločitve o podaljšanju pripora po vloženi obtožnici ni zaslišalo.

Obdolženčev zagovornik je v zahtevi za varstvo zakonitosti trdil, da sodišče sklepa o podaljšanju pripora ne bi smelo opreti na uradne zaznamke – izjave ilegalnih prebežnikov v predkazenskem postopku, ker obdolženčeva obramba ni bila navzoča pri podaji njihovih izjav pred policijo, pričam pa ni mogla postavljati vprašanj.

Odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je presodilo, da je sodišče svojo odločitev o podaljšanju pripora utemeljeno oprlo med drugim na uradna zaznamka o izjavah ilegalnih prebežnikov, saj preiskava zaradi vložene neposredne obtožnice ni bila opravljena. Pri tem je bistveno, da sta bila obsojenec in njegov zagovornik že ob odreditvi pripora in kasneje ob podaljšanju pripora seznanjena z vsebino izjav ilegalnih prebežnikov. Sklenilo je, da bo pravico do soočenja z obremenilnimi pričami obdolženčeva obramba lahko udeležena v kasnejših fazah kazenskega postopka.

V zvezi z zakonitostjo dejstvene podlage pripornih sklepov je pomembna tudi odločitev ***Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v zadevi XI Ips 69276/2022 z dne 8. decembra 2022.***

Procesno dejansko stanje zadeve

V tej zadevi je dežurna preiskovalna sodnica po opravljenem pripornem narku, na katerem se obdolženec ni zagovarjal, obdolžencu odredila pripor. Svojo odločitev je ustno naznanila, nato pa v okviru nujnih preiskovalnih dejanj v navzočnosti obdolženca in njegovega zagovornika zaslišala dve priči. Istega dne je izdelala pisno obrazloženo odločbo o odreditvi pripora.

Obdolženčeva obramba je v zahtevi za varstvo zakonitosti trdila, da je izpodbi-jani pravnomočni sklep nezakonit, ker se opira na izjavi prič, ki sta bili zaslišani že po odreditvi pripora.

Odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je pritrdilo vložniku zahteve, da je sodišče pri obrazložitvi sklepa o odreditvi pripora vezano na ugotovljeno dejansko stanje, ki je obstajalo v

času, ko je bil pripor zoper obdolženca odrejen. To pomeni, da sodišče pisne odločbe o priporu, ki jo mora v skladu z določbo 20. člena ustave vročiti obdolžencu najkasneje v 24 urah, ne sme utemeljevati z dokazi, ki so bili izvedeni že po ustni naznanitvi odreditve pripora oziroma sodišče z njimi v času sprejetja odločitve o odreditvi pripora ni razpolagalo.

Kljub temu je vrhovno sodišče zahtevo za varstvo zakonitosti zavrnilo, ker je ugotovilo, da je preiskovalna sodnica že ob odreditvi pripora razpolagala z obema uradnima zaznamkoma o izjavah tujcev in je dejansko na njuno vsebino oprla obrazložitev obstoja utemeljenega suma, ne pa na vsebino izpovedb prič, ki ju je zaslišala po odreditvi pripora.

5. POSEBNOSTI ODREDITVE PRIPORA Z ODLOŽNIM ROKOM

Pripor pod odložnim rokom je institut, ki ga je izoblikovala sodna praksa. Pomeni odločitev sodišča, da se začne pripor izvrševati takoj, ko obdolženec prestane kazni zapora, oziroma takoj, ko bi se začel izvrševati morebitni pogojni odpust s prestajanja te kazni.

Ustavnost uporabe tega instituta in posebnosti pri zagotavljanju procesnih jamstev je presojalo ***Ustavno sodišče Republike Slovenije v odločbah Up-323/20, Up-448/20 in Up-1451/22, vse tri z dne 7. decembra 2023.***

Ustavno sodišče je najprej zavzelo stališče, da odreditev pripora z odložnim rokom (čeprav je ZKP izrecno ne določa) sama po sebi ne pomeni kršitve pravice obdolženca do osebne svobode iz prvega odstavka 19. člena ustave. Posamezne okoliščine (na primer v zvezi z obstojem ponovitvene nevarnosti) je namreč mogoče predvideti. Vendar pa bodo za pripor z odložnim rokom razlogi in pogoji zanj v polnosti podani šele tedaj, ko bo posameznik izpuščen iz zapora. Zato je treba zakonsko ureditev razlagati ustavno skladno, in sicer tako, da če je med izdajo in izvršitvijo sklepa o priporu časovna razlika, mora zakonska ureditev vsebovati varovalke, ki omogočajo pravočasno upoštevanje spremenjenih okoliščin.

Takšno varovalko je ustavno sodišče prepoznalo v določbi drugega odstavka 207. člena ZKP (preizkus po uradni dolžnosti na dva meseca), ki mora preprečevati izvršitev sklepa o priporu z odložnim rokom, če v času, ko se pripor začne izvrševati, za to niso več izpolnjeni zakonski in ustavni pogoji. Določbo drugega odstavka 207. člena ZKP je treba razlagati tako, da mora zunajobravnavni senat, če je odrejen pripor z odložnim rokom, tik pred dejanskim začetkom izvrševanja sklepa o priporu oziroma najkasneje ob dejanskem začetku izvrševanja pripora preveriti, ali so še podani razlogi za pripor. Ugotoviti mora neogibnost tega ukrepa v času, ko se sklep dejansko začne izvrševati. ZKP namreč ne zahteva, da bi bilo treba pripor z odložnim rokom podaljševati ali periodično preizkušati pogoje zanj, še preden se pripor dejansko začne izvrševati. V celoti pa je treba zahteve iz 205. in 207. člena ZKP uporabiti od trenutka, ko je obdolženec v priporu, in pri tem upoštevati, da se obstoj neogibnosti pripora lahko presoja samo v času (tik) pred dejanskim začetkom izvrševanja pripora in ne za nedoločen čas vnaprej.

6. STANDARD OBRAZLOŽENOSTI PRIPORNIH ODLOČB

Na pomen ustrezne obrazložitve utemeljenega suma storitve obdolžencu očitane kaznivega dejanja je Vrhovno sodišče Republike Slovenije opozorilo v odločbi **XI lps 88890/2023 z dne 15. februarja 2024.**

Procesno dejansko stanje zadeve

V tem primeru je bil pripor odrejen zoper obdolženko in njenega partnerja zaradi storitve kaznivega dejanja prepovedanega prehajanja meje ali ozemlja države, ki naj bi ga storila v sotorilstvu. Zoper obdolženca je sodišče v sklepu o odreditvi pripora navedlo številne dokaze za storitev očitane kaznivega dejanja, v zvezi z obdolženko pa je navedlo le, da je bila prisotna v vozilu, v katerem naj bi njen partner prevažal ilegalne prebežnike, in da sta se skupaj gibala po splošno znani balkanski migrantski poti. Poleg tega je dodalo, da je nelogično, da osumljenka za kaznivo dejanje ne bi vedela.

Odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je poudarilo, da mora preiskovalni sodnik v sklepu o odreditvi pripora določno navesti razloge, iz katerih izhaja utemeljeni sum, da je obdolženec storil kaznivo dejanje, ki se mu očita. Sklep mora biti obrazložen tako, da je razvidno, na podlagi katerih dejstev in okoliščin se sklepa o obstoju utemeljenega suma. Opravljena mora biti vsebinska presoja zbranega dokaznega gradiva, ki mora biti ustrezno obrazložena. Navedeni morajo biti določni razlogi, iz katerih je razvidno, na podlagi katerih dejstev in okoliščin je sodišče sklepalo o obstoju predhodne, jasne, specifične in artikulirane verjetnosti, da je neka oseba storila kaznivo dejanje.

Vrhovno sodišče je izpodbijani sklep razveljavilo z obrazložitvijo, da v sklepu o odreditvi pripora navedeni razlogi ne predstavljajo tistih okoliščin, na podlagi katerih bi bilo mogoče na ravni utemeljenega suma sklepati, da obdolženka ni bila le sopotnica v vozilu, temveč da je aktivno sodelovala pri izvršitvi kaznivega dejanja. Poudarilo je, da seznanjenost z izvrševanjem kaznivega dejanja sama po sebi seveda še ne pomeni tudi izvrševanja njegovih zakonskih znakov.⁵ Iz odločb vrhovnega sodišča, ki sledijo ustaljeni praksi ustavnega sodišča,⁵ je na splošno mogoče razbrati pravilo, da je standard obrazloženosti sodne odločbe najvišji ob odreditvi pripora, nato pa postopoma upada, pri čemer je pomemben mejnik trenutek pravnomočnosti sklepa o uvedbi preiskave. Obstoj utemeljenega suma storitve kaznivega dejanja mora biti torej posebej skrbno obrazložen v sklepu o odreditvi pripora, izdanem pred pravnomočno uvedbo kazenskega postopka. Ni sicer treba, da je obrazložitev utemeljenega suma v sklepu o priporu tako podrobna, kot se to zahteva v nadaljnjih sodnih odločbah (na primer v sklepu o preiskavi in sodbi), vendar pa mora biti sklep o odreditvi pripora obrazložen tako, da je iz njega razvidno, na podlagi katerih

5 Primerjaj npr. odločbi Ustavnega sodišča Republike Slovenije v zadevah Up-74/95 z dne 7. julija 1995, Up-2073/06 z dne 25. januarja 2007 in sklep Ustavnega sodišča Republike Slovenije Up-59/09 z dne 14. decembra 2010.

dejstev in okoliščin sodišče sklepa o obstoju utemeljenega suma storitve očitnega kaznivega dejanja.⁶ V odločbah o priporu, izdanih po pravnomočnosti sklepa o preiskavi, se sme sodišče opreti na stališče, sprejeto v navedeni odločitvi, če se upoštevane okoliščine kasneje ne spremenijo.⁷ Pri odločanju o podaljšanju pripora torej ni nobene potrebe po vnovičnem obširnem naštevanju posameznih obdolžencu očitanih izvršitvenih ravnanj ali ponavljanju celotnega dokaznega gradiva, ki je vsebinsko povzeto že v predhodnih pravnomočnih sklepih o odreditvi in podaljšanju pripora, še zlasti pa v sklepu o preiskavi. Bistveno je, da sodišče utemeljeni sum kot prvi pogoj za podaljšanje pripora (znova) presodi, da pri tem upošteva zlasti morebitne nove okoliščine, ki so nastale med postopkom in ki lahko omajajo obstoj zahtevanega dokaznega standarda, ter da svojo odločitev obrazloži na način, ki po eni strani obrambi omogoča seznanitev z razlogi za podaljšanje pripora, po drugi strani pa nudi zadostno podlago za naknadno presojo njene zakonitosti.⁸

Podobno kot v zvezi z utemeljenim sumom velja pri podaljšanju pripora tudi pri presoji pripornih razlogov. Zahtevi po obrazloženih odločbi o priporu v delu, ki se nanaša na ponovitveno nevarnost, je zadoščeno tudi s sklicevanjem na obrazložitve predhodne odločbe o priporu, če je sklep, na katerega se sklicuje sodišče, pravnomočen, če so v njem relevantne okoliščine, na katerih temelji ugotovitev ponovitvene nevarnosti, jasno navedene in če so v sklepu o podaljšanju upoštevane in obrazložene relevantne okoliščine, ki so nastale kasneje.⁹ *Mutantis mutandis* velja enako v zvezi z obrazložitvijo pripornega razloga begosumnosti, ne pa tudi koluzijske nevarnosti iz 2. točke prvega odstavka 201. člena ZKP. Ta priporni razlog sicer lahko obstaja tudi po vložitvi obtožnice, vendar najdlje do izreka sodbe sodišča prve stopnje, če vsi dokazi med preiskavo niso bili zavarovani. Vendar so v praksi primeri, ko bi bil pripor iz tega razloga trajal dlje časa, skrajno redki, s potekom časa pa bi morala biti njegova presoja celo natančnejša in strožja.

Iz številnih odločb vrhovnega sodišča je tako razvidno stališče, da se sodišče v obrazložitvi sklepa o podaljšanju pripora glede utemeljenosti suma lahko sklicuje na sklep o uvedbi preiskave, če je pripor podaljšán po pravnomočnosti sklepa o uvedbi preiskave in se dejansko stanje v vmesnem času ni spremenilo.¹⁰ Vrhovno sodišče je v več svojih odločbah celo poudarilo, da kazenski postopek ni namenjen nekakšnemu cikličnemu, že kar obrednemu ponavljanju

6 Primerjaj na primer sodbi Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v zadevah XI Ips 3913/2018 z dne 12. marca 2018 in XI Ips 44777/2019 z dne 7. novembra 2019.

7 Primerjaj na primer sklep Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v zadevi II Kr 23821/2022 z dne 10. oktobra 2022.

8 Tako sodba Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v zadevi XI Ips 25329/2021 z dne 30. septembra 2021.

9 Tako tudi odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije v zadevi Up-2073/06 z dne 25. januarja 2007.

10 Tako na primer sodbe Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v zadevah XI Ips 27115/2010 z dne 6. maja 2010, XI Ips 27024/2017 z dne 23. novembra 2017 in XI Ips 19156/2021 z dne 9. septembra 2021.

argumentacije iz pravnomočnih odločb, s katerimi so bila določena relevantna vprašanja že preizkušena.¹¹

Takšno stališče vrhovnega sodišča temelji na dveh izhodiščih:

- podaljšanje pripora po svoji naravi ni pravno sredstvo, čeprav je v praksi pogosto tako razumljeno zlasti v izjavah, ki jih podaja obramba obdolžencev. To pomeni, da ni ovir, da se sodišče zadovolji z argumenti, ki so bili zavzeti v predhodnih (pravnomočnih) odločbah o odreditvi oziroma podaljšanju pripora. Seveda ob pogoju, da v trenutku odločanja o podaljšanju pripora ni dokaznih novot. S sklicevanjem na predhodne odločitve, celovito presojo procesnih novot in z odgovorom na navedbe, s katerimi se obramba odziva na predlog za podaljšanje pripora, je namreč v celoti zadoščeno načelu kontradiktornosti in zahtevi, da pripor ostaja ukrep *ultima ratio*;
- stališče, da odločanje o podaljšanju pripora ni namenjeno neskončnemu ponavljanju argumentacije, ki je bila v predhodnih odločbah že zavzeta in (pravnomočno) preizkušena, je treba povezati z ureditvijo, po kateri mora pravnomočno sodno odločbo spoštovati (pravilneje upoštevati) vsaka fizična in pravna oseba v Republiki Sloveniji, odločbe sodne oblasti pa zavezujejo sodišča in vse druge državne organe.¹² V pravni dogmatiki je namreč pravnomočnost razumljena kot lastnost akta, ki pomeni njegovo pravno trdnost in nespremenljivost. Pravnomočnost odločitve v posameznem primeru torej (praviloma) pomeni njeno pravilnost in zakonitost.¹³

Splošno pravilo o padanju standarda obrazloženosti pripornih odločb s potekom časa, povezano z možnostjo sklicevanja na predhodne odločitve, ne velja za presojo sorazmernosti podaljševanega ukrepa. Podrobnost te presoje je s potekom časa obratno sorazmerna s podrobnostjo presoje utemeljenega suma in pripornih razlogov. Natančnost presoje sorazmernosti podaljšanja pripora tako s potekom časa narašča. Ko na primer kazenska preiskava stoji oziroma zamira, mora biti test sorazmernosti strožji in natančnejši.¹⁴

Že v uvodu je bilo navedeno, da je pripor izjemno intenziven poseg v človekovo pravico do osebne svobode. Pripor pa ne posega le v to človekovo pravico, temveč tudi v druge (ustavno)pravno zavarovane dobrine, na primer v pravico do družinskega življenja, svobodno gospodarsko pobudo in podobno. Če obdolženčeva obramba v postopku podaljšanja pripora v okviru nasprotovanja obstoju sorazmernosti pripora uveljavlja poseg v še katero od drugih zavarovanih dobrin, v katero bo obdolžencu s priporom poseženo, je dolžnost sodišča,

11 Tako na primer Vrhovno sodišče Republike Slovenije v zadevi I Ips 23071/2014 z dne 7. februarja 2018.

12 Primerjaj prvi in drugi odstavek 2. člena Zakona o sodiščih (ZS).

13 Podrobneje o tem glej, na primer, Kerševan, E. (2020): Načelo zakonitosti, načelo pravnomočnosti in precedenčnost odločitev najvišjih sodišč, razlagalni pomen pravnih načel, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, str. 104 in 105.

14 Primerjaj Vavken, L. (2022): Aktualne procesnopravne dileme odreditve in podaljšanja pripora, Pravna praksa, 41/48, str. II–VII.

da se na to odzove in upošteva okolščine primera pretehta sorazmernost odreditve pripora tudi z vidika te druge pravno zavarovane dobrine.

Obstoj utemeljenega suma storitve kaznivega dejanja in obstoj pripornega razloga po poteku določenega časa ne moreta več utemeljevati nadaljnega trajanja pripora. Sodišče mora zato odgovoriti na ugovor priprte osebe, da traja pripor že nesorazmerno dolgo, in določno navesti tiste okoliščine primera, ki po njegovem mnenju upravičujejo nadaljnje trajanje pripora. Če sodišče ni izvedlo postopka in izdalo pravnomočne obsodilne sodbe v razumnem času, je dolžno priprtega izpustiti na prostost, četudi so še vedno podani priporni razlogi.¹⁵

Ugotoviti je torej mogoče, da je padanje standarda obrazloženosti utemeljenega suma ter pripornih razlogov ponovitvene nevarnosti in begosumnosti s potekom časa trajanja pripora v obratnem sorazmerju s podrobnostjo časovnega vidika presoje sorazmernosti pripora.

Sklicevanje na pretekle, že pravnomočne odločitve prispeva k preglednosti in jedrnatosti sodnih odločb in je hkrati v skladu z načelom ekonomičnosti postopka. Vendar pa nikoli ne sme postati mehanično oziroma tehnokratsko opravilo. O tem govori **sodba Vrhovnega sodišča Republike Slovenije XI Ips 78183/2022 z dne 24. avgusta 2023.**

Procesno dejansko stanje zadeve

V tej zadevi je sodišče po vložitvi obtožnice pravnomočno podaljšalo pripor zoper oba obdolženca. Vrhovno sodišče je izpodbijani sklep razveljavilo in zadevo vrnilo višjemu sodišču v ponovno odločanje, ker se v sklepu ni vsebinsko opredelilo do pritožbenih navedb, ki se nanašajo na ponovitveno nevarnost obdolženke. Višje sodišče je o pritožbi ponovno odločilo, pri tem pa se je opredelilo le do pritožbenih navedb, ki se nanašajo na ponovitveno nevarnost obdolženke in so v prejšnjem, razveljavljenem sklepu izostale. Glede vseh drugih pritožbenih navedb pa so se sklicevali na razloge, ki so bili sprejeti v razveljavljenem sklepu.

Odločitev vrhovnega sodišča

Vrhovno sodišče je zahtevi za varstvo zakonitosti zoper ponovno odločitev višjega sodišča ugodilo in sklep razveljavilo, ker je presodilo, da se na razloge razveljavljenega (torej neobstoječega) sklepa sodišče ne more opirati in se nanje sklicevati. Pritožbeno sodišče bi namreč moralo v novem odločanju, da bi se izognilo kršitvi obdolženkine pravice do obrazložene sodne odločbe iz 22. člena ustave, ponovno odločiti o celotni zagovornikovi pritožbi in odgovoriti na vse pritožbene navedbe, tudi na tiste, na katere je odgovorilo že v razveljavljenem sklepu.

¹⁵ Primerjaj npr. odločbi Ustavnega sodišča Republike Slovenije v zadevah Up-336/13 z dne 16. maja 2013 in Up-45/16 z dne 17. marca 2016 ter odločbo Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v zadevi II Kr 8732/2022 z dne 11. maja 2022.

7. NAMESTO SKLEPA – PRAKTIČNI NAPOTKI PRI ODLOČANJU V PRIPORNIH ZADEVAH

Na podlagi predstavljenih procesnih izhodišč je mogoče izoblikovati nekaj praktičnih napotkov sodiščem v postopku odločanja v pripornih zadevah.

7.1 Kdaj odločitev vrhovnega sodišča vpliva na pravno podlago, po kateri se izvršuje pripor?

Gre za dve osnovni procesni situaciji:

- kadar vrhovno sodišče razveljavi sklep o odreditvi oziroma podaljšanju pripora in vrne zadevo sodišču v ponovno odločanje. V tem primeru mora sodišče v ponovnem postopku izdaje sklepa o odreditvi oziroma podaljšanju pripora (razen seveda, če ne navede novih, prepričljivejših razlogov) slediti usmeritvam, ki jih je podalo vrhovno sodišče;
- kadar vrhovno sodišče razveljavi sklep o odreditvi pripora in vrne zadevo (praviloma) preiskovalnemu sodniku v ponovno odločanje, v tem času pa že teče postopek v zvezi s predlogom državnega tožilstva za podaljšanje pripora, na primer še za dva meseca. V tej procesni situaciji mora sodišče (zunajobravnalni senat in višje sodišče, če je zadeva že v fazi pritožbenega postopka) pri odločanju o podaljšanju pripora upoštevati razloge sodbe vrhovnega sodišča in paziti, da ugotovljene kršitve ne perpetuirajo tudi v sklepu o podaljšanju pripora. In to še zlasti, kadar do razveljavitve sklepa o odreditvi pripora ni prišlo zaradi neke formalne pomanjkljivosti odločbe (na primer zaradi obstoja kršitve po 11. točki prvega odstavka 371. člena ZKP), temveč zaradi kršitve katerega od ustavnih procesnih jamstev, še zlasti pravice do izjave.

Nauk povedanega je torej, da morajo biti nižja sodišča v času trajanja pripora pozorna na vsebino odločitve vrhovnega sodišča v postopku z zahtevo za varstvo zakonitosti, ki jo je mogoče vložiti zoper sklep o odreditvi pripora, zoper sklep o podaljšanju pripora po vloženi obtožnici in zoper sklep vrhovnega sodišča o podaljšanju pripora v preiskavi še za največ tri mesece.

7.2 Kakšno je pravilno razumevanje določbe tretjega odstavka 205. člena ZKP?

Po tej določbi preiskovalni sodnik predlog za podaljšanje pripora skupaj s spisi predloži senatu pristojnega sodišča s pojasnilom, katera procesna dejanja še namerava opraviti med preiskavo, oziroma s podatkom o predvidenem času zaključka preiskave.

V praksi je še vedno mogoče zaslediti primere, ko preiskovalni sodnik v poročilu, izdanem na podlagi določbe tretjega odstavka 205. člena ZKP, vsebinsko pritrjuje predlogu državnega tožilstva za podaljšanje pripora ali celo navaja, da (tudi) sam predlaga, da se pripor v posameznem primeru podaljša. Takšna

praksa je nesprejemljiva. Če preiskovalni sodnik v pojasnilu zavzema pravna stališča ali vrednoti pogoje za podaljšanje pripora, ki so razvidni iz predloga tožilstva za njegovo podaljšanje, s tem preseže okvir namena pojasnila iz tretjega odstavka 205. člena ZKP.

Če se preiskovalni sodnik opredeljuje na takšen način, bi pravila poštenega postopka oziroma ustavno skladna razlaga določbe tretjega odstavka 205. člena ZKP narekovala, da mora biti obsojenčeva obramba z vsebino pojasnila seznanjena. Seznanitev s pojasnilom ji namreč omogoča, da se o njem lahko vsebinsko izjavi in navede nasprotno argumente.

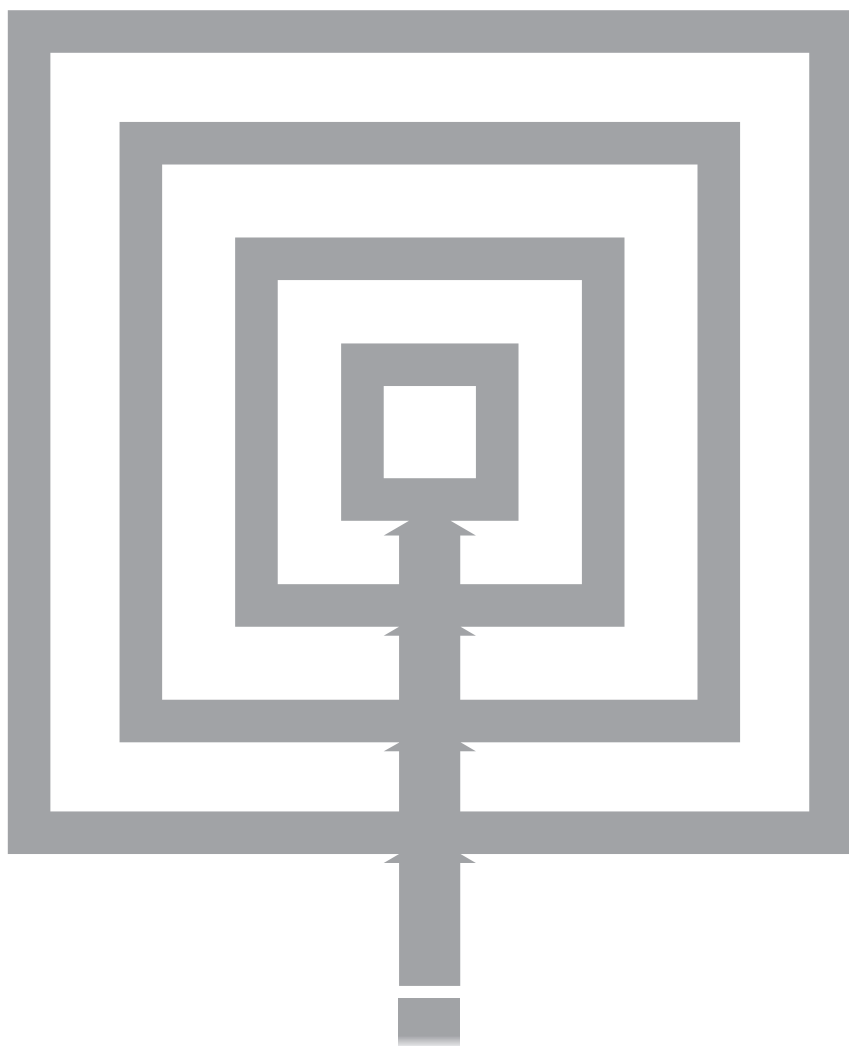
7.3 Kakšen naj bo časovni razkorak med izdajo sklepa o odreditvi pripora in sklepa o preiskavi?

Med izdajo sklepa o odreditvi pripora in izdajo sklepa o preiskavi naj mine čim manj časa. V skladu z določbo četrtega odstavka 204. a člena ZKP mora državni tožilec v 48 urah od ure, ko je bil obveščen o priporu, pisno zahtevati uvedbo kazenskega postopka, sicer preiskovalni sodnik pripor odpravi.

Če državni tožilec zahteva odreditev pripora in opravo preiskave hkrati, je o tem mogoče odločiti sočasno, celo z eno odločbo. O zahtevi za preiskavo namreč odloča preiskovalni sodnik, torej organ, ki je odredil pripor, in presoja dejstva v zvezi z utemeljenim sumom, ki jih je presodil že ob odreditvi pripora. Za izdajo obeh odločb se torej od istega državnega organa zahteva ugotovitev obstoja enakega dokaznega standarda, ki temelji na presoji istih dokazov.

Z vidika zahteve po posebno hitrem postopanju v primeru, ko je obdolženec v priporu, je že sama po sebi neustrezna procesna situacija, ko je sklep o preiskavi izdan na primer več tednov po odreditvi pripora. Zlasti pa je hitrost pri izdaji sklepa o preiskavi pomembna iz povsem praktičnega razloga: da utemeljeni sum postane pravnomočen in se je nanj mogoče sklicevati pri presoji podaljšanja pripora v preiskavi še za največ dva meseca, ki jo opravi zunajobravnavni senat, in ob podaljšanju pripora še za največ dodatne tri mesece, ki je v skladu z 20. členom ustave prepuščeno vrhovnemu sodišču.¹⁶

¹⁶ Ni namreč mogoče dovolj poudariti, da je Ustavno sodišče Republike Slovenije že v odločbi Up-59/09 z dne 14. decembra 2010 presodilo, da mora biti obstoj utemeljenega suma storitve kaznivega dejanja posebej skrbno obrazložen v sklepu o odreditvi pripora, izdanem pred pravnomočno uvedbo kazenskega postopka. V sklepih o odreditvi oziroma o podaljšanju pripora, *izdanih po pravnomočnosti sklepa o preiskavi*, pa se sme sodišče opreti na stališče, sprejeto v navedeni odločitvi, če se kasneje upoštewane okoliščine ne spremenijo.

**IZ PRAKSE
ZA PRAKSO**

STROŠKI IN SODNE TAKSE V PRAVDNEM IN NEPRAVDNEM POSTOPKU¹

Gregor Špajzer, višji sodnik, Višje sodišče v Ljubljani

1. UVOD

V prispevku bomo poskušali odgovoriti na nekatera vprašanja s področja pravnega in nepravnega postopka, ki so bila v zadnjih letih postavljena na šolah sodnih stroškov in sodnih taks.

2. O STROŠKIH NA SPLOŠNO

2.1 Kako se mora pravilno glasiti izrek sklepa o višini stroškov postopka, ki se izda po pravnomočnosti odločitve o glavni stvari (četrty odstavek 163. člena Zakona o pravnem postopku² – v nadaljevanju: ZPP)?

Sklep o odmeri stroškov po četrtem odstavku 163. člena ZPP ni samostojen izvršilni naslov kot na primer sklep o nadaljnjih izvršilnih stroških v izvršbi. O tem, kdo je dolžan plačati stroške in v kakšnem deležu, mora namreč sodišče odločiti že v sodbi, s kasnejšim sklepom pa je odločeno le še o višini stroškov. Pri tem ne gre za eno odločbo, sta pa obe tesno povezani: v sodbi je določeno, kdo plača pravnne stroške in v kakšnem deležu (ter komu) – tak izrek sam ni izvršljiv. Prav tako sam ni izvršljiv kasnejši sklep, iz katerega je razvidna le višina stroškov.

Pravilni izrek bi se v sodbi lahko glasil nekako tako: »Toženec je dolžan v 15 dneh po vročitvi sklepa o višini stroškov tožniku povrniti 60 % njegovih pravnih stroškov, tožnik pa tožencu 40 % njegovih pravnih stroškov.« ali »Tožnica je dolžna v 15 dneh po vročitvi sklepa o višini stroškov toženki povrniti celotne pravne stroške.«

V sodbi mora biti v obrazložitvi pojasnjeno, da bo v skladu s četrty odstavkom 163. člena ZPP sklep o višini stroškov izdan po pravnomočnosti odločbe o glavni stvari. Ta kasnejši sklep torej vsebuje le višino stroškov oziroma njihov končni izračun. Ne pomeni in ne sme pomeniti samostojnega izvršilnega naslova, ampak je izvršilni naslov za izterjavo stroškovne obveznosti vezan na odločitev o podlagi stroškovne obveznosti v odločbi o glavni stvari. Zato mora sodišče izrek posebnega sklepa o višini stroškov oblikovati tako, da je jasno, da ne pomeni samostojnega izvršilnega naslova. Obenem nudi instančnemu (predvsem vrhovnemu) sodišču možnost, da razveljavi odločbo o glavni stvari, vključno z

1 Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorja na Šoli o stroških postopka in sodnih taksah 2024 na daljavo, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala 22. aprila 2024.

2 Uradni list RS, št. 26/99, s spremembami.

delom izreka o stroških postopka po podlagi, medtem ko mu v sklep o odmeri stroškov ni treba posegati, saj sta njegov pomen in smisel neločljivo povezana s sklepom o podlagi (temelju).³ Vrhovno sodišče Republike Slovenije (VSRS) v 3. opombi navedenega sklepa zapiše, da bi bil v obravnavanem primeru ustrezen izrek sklepa o odmeri na primer: »Stroški tožene stranke se odmerijo na ... EUR.« ali »Stroški tožene stranke znašajo ... EUR.« VSRS torej v primerni izrek skladno z zakonskim navodilom uvrsti le znesek stroškov – niti ne paricijskega roka, da ne bi kdo menil, da je ta drugi sklep samostojni izvršilni naslov.

Res je, da se v izreku odločb nikoli ne navaja podlaga za plačilo, a gre v obravnavanem primeru za povsem specifično situacijo, ki jo je prinesla novela ZPP, ki je omogočila delitev odločanja o pravnih stroških na temelj in višino, da se torej o stroških odloči z dvema odločbama. Predstavljajmo si situacijo, ko postane ta pravnomočna sodba in sklep o naknadni odmeri stroškov, potem pa v revizijskem postopku ena od strank uspe in VSRS razveljavi sodbo. Če ni povezave, potem bo ne glede na razveljavitev sklep o stroških (če je tako oblikovan) ostal izvršilni naslov, četudi bo kasneje o glavni stvari odločeno drugače, kot je bilo prvotno. Ker sklep o stroških postopka ni sklep, s katerim se postopek pravnomočno konča, revizija zoper tak sklep ni dovoljena.⁴ Zato je še toliko pomembneje, da sta sklepa oblikovana pravilno.

2.2 V zadevah, ki se začnejo pri COVL z vložitvijo predloga za izvršbo na podlagi verodostojne listine, stranke v pravdi (ki sledi dolžnikovemu ugovoru) pogosto zahtevajo, da se jim priznajo »že odmerjeni izvršilni stroški«, ali pa celo zahtevajo povračilo izvršilnih stroškov z zakonskimi zamudnimi obrestmi od devetega dne od vročitve sklepa o izvršbi.

V opisanem primeru sodišče stranki ne more priznati »že odmerjenih izvršilnih stroškov«, saj je sklep o izvršbi, s katerim so ti stroški odmerjeni, v primeru vložitve ugovora v celoti (torej tudi v stroškovnem delu) razveljavljen. O povračilu teh stroškov sodišče odloči s končno odločbo oziroma s sklepom o stroških postopka. Zato stranki ni mogoče priznati zakonskih zamudnih obresti od devetega dne po vročitvi sklepa o izvršbi, saj bo nasprotna stranka v zamudi s plačilom teh stroškov šele po poteku paricijskega roka, določenega v končni odločbi oziroma v sklepu o stroških postopka (terjatev za plačilo stroškov postopka ne nastane, ko stroški dejansko nastanejo, ampak šele z odločitvijo sodišča o priglasih stroških postopka, torej ko sodišče odloči, katera stranka je dolžna povrniti nasprotni stranki in koliko stroškov postopka).

Če je bilo nekdaj v sklepih o ugovoru zoper sklep o izvršbi na podlagi verodostojne listine zapisano, da se bo o zahtevku in stroških odločalo v pravdi, zdaj zaradi spremembe Zakona o izvršbi in zavarovanju⁵ (v nadaljevanju: ZIZ) tega

³ VSRS dopolnilni sklep II Ips 52/2022.

⁴ VSRS Sklep II DoR 115/2020 – govori o tem, da revizija zoper sklep o stroških ni mogoča.

⁵ Uradni list RS, št. 51/98, s spremembami. Gre za spremembo drugega odstavka 62. člena ZIZ, kot je bila uveljavljena z novelo ZIZ-L, ki se uporablja od 25. 3. 2018.

zapisa v izreku ni več. Stroški predloga za izvršbo se bodo odmerili skupaj s pravnimi stroški in jih bo sodišče v pravdi vključilo v izrek sodbe. Sodba se zato ne more glasiti, da ostane sklep o izvršbi v veljavi v stroškovnem delu, prav tako se od zneska stroškov, ki so bili prvotno odmerjeni s sklepom o izvršbi, ne morejo priznati zamudne obresti od izdaje izteka osmih dni po vročitvi.

2.3 Odmera pravnih stroškov v primeru uveljavljanja več zahtevkov – primarni/podrejeni (en ali več), tožba/nasprotna tožba.

Za določitev sodne takse se, ko gre za zahtevke za različno pravno in dejansko podlago, vzame vsak zahtevek posebej. Podobno je pri ugotavljanju pristojnosti. Taksna obveznost za oba zahtevka nastane ob vložitvi tožbe. Tudi za eventualno nasprotno tožbo velja, da taksna obveznost nastane ob njeni vložitvi (1. točka 5. člena Zakona o sodnih taksah⁶ – v nadaljevanju: ZST-1), in ne morda šele v primeru, ko bi bili izpolnjeni pogoji za njeno obravnavanje. Uveljavljanje eventualne nasprotne tožbe povzroči vse materialnopravne učinke kot vložitev nasprotne tožbe. Če bo sodišče odločalo le o primarnem zahtevku in ne tudi o podrejenem tožbenem zahtevku, je to podlaga za pravico do vrnitve sodne takse (36. člen ZST-1), kar je pomembno tudi v zvezi s stroškovno odločitvijo – sodna taksa za podredni zahtevek se, če ni bil obravnavan, ne more prevaliti na nasprotno stranko oziroma se priznati kot del stroškov.

Tudi pri ugotavljanju uspeha se primerja uspeh glede vsakega zahtevka posebej. Če je bil primarni zavržen, je uspeh tožnika v tem delu 0 %, podredni pa se pač ovrednoti glede na uspeh v tistem postopku – podobno kot če bi bil postavljen samo ta zahtevek. Ker gre za dva ločena zahtevka, se tudi stroški odmerijo za vsakega posebej.

Podobno je z nasprotno tožbo.

Seveda se na koncu opravi pobotanje in se eni stranki naloži, da povrne drugi stranki določeni znesek stroškov. Težava nastane, če imamo več strank (intervenientov ipd.), ki jih zastopa več pooblaščenцев, ali pa eno stranko z BPP. V tem primeru pobotanja ne bo, ampak se bodo odmerili in v sklepu naložili v plačilo stroški vsaki posebej.

3. O ODVETNIŠKIH STROŠKIH

3.1 Ali se stranki priznajo stroški, ki nastanejo z izbiro odvetnika v kraju zunaj območja sodišča, pri katerem teče postopek (kilometrini, odsotnost pooblaščenca iz pisarne v času potovanja za stranko itd.)?

Glede predstavljenega vprašanja je sodna praksa neenotna, večinsko pa je precej obrnjena v smer, da čeprav ima stranka pravico do svobodne izbire odvetnika, to ne pomeni, da je mogoče v okviru povračila stroškov nasprotni stranki naložiti plačilo (vseh) potnih stroškov odvetnika, ki si ga je izbrala zu-

⁶ Uradni list RS, št. 37/08, s spremembami.

naj sedeža sodišča (razen če za to obstojijo upravičeni razlogi). V skladu z večinsko sodno prakso velja, da se kot potrebni stroški postopka priznavajo le potni stroški pooblaščenca, ki ima sedež na območju okrožja.

Kljub temu pa velja razmisliti o stališču iz novejšje kopske odločbe VSK Sklep I Cp 75/2022, da stranke pri izbiri odvetnika ni mogoče omejevati le na območje sodišča, kjer se vodi postopek, in da ima pravico, da si prosto izbere odvetnika, saj njun odnos v okviru mandatnega razmerja temelji na zaupanju. Glede na možnost proste izbire odvetnika in svobode (odvetnikovega) dela se zato priznavajo tudi stroški, ki nastanejo z izbiro odvetnika iz drugega kraja. Izjema velja zgolj, če sodišče ugotovi, da je bila ta izbira povsem nerazumna ali da je šlo za zlorabo (ravnanje z vicioznimi nameni).

Ta zadnja odločba izhaja iz obrnjene logike: če je v večinski sodni praksi sprejeto, da mora stranka zatrjevati in dokazovati upravičene razloge (na primer potrebno specialno znanje, ki ga ima le ta odvetnik, itd.), pa kopska odločba izhaja iz tega, da ima stranka prosto izbiro odvetnika ne glede na njegov sedež, do povrnitve stroškov ni upravičena le, če bi se ugotovila zloraba pravice (na primer da se izkaže, da je stranka iz Kopra za pravdo v Kopru najela odvetnika iz Lendave le zaradi tega, da bi nasprotni stranki povzročila dodatne stroške).

3.2 Odvetnik pripravi stroške za prvo, drugo, tretje in ... tožnika, pri čemer je bila dejansko vložena ena tožba s štirimi samostojnimi odškodninskimi zahtevki – na primer tožba štirih družinskih članov za plačilo odškodnine zaradi smrti družinskega člana. Kakšna nagrada pripada odvetniku za zastopanje po Odvetniški tarifi⁷ (v nadaljevanju: OT) – zastopanje več strank po 7. členu OT ali za vsako posebej število oseb (tožnikov) × samostojni zahtevki?

Tarif. št. 19 OT govori o sestavi tožbe (ne pa o uveljavljanju tožbenih zahtevkov). Če je odvetnik vložil eno samo tožbo, je upravičen do stroškov sestave ene tožbe, seveda pa je upravičen tudi do ustreznega povečanja za zastopanje več strank po 7. členu OT.

3.3 Ali pregledovanje prepisa zvočnega posnetka zapisnika glavne obravnave lahko pomeni samostojno opravilo po drugem odstavku tarif. št. 43 oziroma prvem odstavku tarif. št. 50 OT ali je zajeto v nagradi zastopanja na naroku ali v drugem podobnem opravilu?

Tarif. št. 43 OT se začne: »Če storitve iz te tarifne številke niso zajete v drugih tarifnih številkah, ker gre za samostojno storitev, obračuna odvetnik ...« Če odvetnik pregleduje prepis zvočnega posnetka, je to del postopka in ne samostojno opravilo. Podobno velja tudi za uporabo tarif. št. 50: ne gre za samostojno opravilo, ampak za dejanje, ki je del sodnega postopka.

7 Uradni list RS, št. 2/15, s spremembami.

3.4 V kakšni višini se po OT odvetniku odmeri nagrada za specialistično znanje?

Odvetniška tarifa specialistično znanje določa kot enega od meril za vrednotenje storitev (3. člen OT). V nadaljevanju odvetniške tarife ni govora o kakšnih dodatkih zaradi specialističnega znanja, le ko gre za znanje tujega jezika (četrti odstavek 7. člena OT). Prav tako se na merila iz 3. člena sklicuje OT v petem odstavku 4. člena, ko opozori, da tarifa izjemoma določa število točk (za posamezno storitev) v razponu tako, da določa najnižjo in najvišjo vrednost storitve. V tem primeru uporabi odvetnik za določitev vrednosti znotraj razpona merila iz 3. člena.

Sicer pa je treba razumeti, da že sama tarifa pri ovrednotenju posamezne storitve upošteva merila iz 3. člena OT in ne gre za kake dodatke.

Opozoriti pa velja, da lahko odvetnik in stranka skleneta pisno pogodbo o plačilu storitev, v kateri določita način obračuna storitve, v okviru takšne pogodbe se je seveda mogoče dogovoriti tudi o posebnem vrednotenju odvetnikovega specialističnega znanja (prvi odstavek 15. člena OT). Vendar pa sodišče pri odmeri odvetniških stroškov pogodbe iz prvega odstavka tega člena ne sme upoštevati, razen v sporu med odvetnikom in njegovo stranko, ki izvira iz takšne pogodbe (četrti odstavek 15. člena OT).

3.5 Ali se za zastopanje v postopku mediacije, če ne pride do sklenitve sodne poravnave, prizna skupna nagrada za zastopanje v postopku mediacije ali nagrada za vsako posamezno mediacijsko srečanje posebej?

Podobno vprašanje je obravnavalo Višje delovno in socialno sodišče Republike Slovenije ter je v zadevi VDSS sklep Pdp 1437/2010 odločilo, da postopek mediacije ni del sodnega postopka, tako da stroškov mediacije ni mogoče naložiti v povračilo stranki, ki je (ob neuspešni mediaciji) v sodnem postopku izgubila, kar je tudi odgovor na postavljeno vprašanje.

4. O MATERIALNIH STROŠKIH

4.1 Kako ravnati, ko stranka (na primer večja podjetja, zavarovalnice) priglasi stroške fotokopiranja 5,00 EUR ter navede, da je kopirala 25 strani po 0,20 EUR (dokaj opredeljeno navede stroške), stroška pa ne izkaže z na primer računom? Se takšni stroški priznajo ali se priznajo zgolj v primeru, da predloži račun za fotokopiranje?

Če gledamo strogo formalno, potem ni podlage za priznanje stroškov fotokopiranja, razen če stranka ne predloži računa, ki ga je plačala za kopije. Če priglasi stroške kopij, ki jih je izdelala sama, pa v zakonu in pravilnikih ni podlage. 19. člen Pravilnika o povrnitvi stroškov v pravnem postopku⁸ določa: »Kadar

⁸ Uradni list RS, št. 15/03, s spremembami.

ima stranka, intervenient oziroma zakoniti zastopnik pravico do povrnitve potnih stroškov, stroškov za prehrano in prenočišče ter nadomestila plače oziroma izgubljenega zaslužka, se jim povrnitev teh stroškov odmeri v skladu z določbami 5. do 14. člena tega pravilnika.«

Je pa seveda jasno, da stranke stroške fotokopiranja in druge stroške imajo (in jih sodišča, sicer brez kakšne izrecne pravne podlage, mnogokrat tudi priznavajo). Vse, kar se vloži na sodišču, je treba natisniti, fotokopirati in tako dalje. Menim, da bi to moralo biti urejeno v pravilniku, in sicer bi se strankam lahko določil pavšalni znesek (na primer odvisen od obsežnosti spisa ali vloženih vlog itd.), do katerega bi bile upravičene. Mogoče bi bila to ena od sprememb, ki bi jo bilo smiselno vnesti v pravilnik, ko se bo ta spreminjal.

5. O STROŠKIH V ZVEZI Z BREZPLAČNO PRAVNO POMOČJO (BPP)

5.1 Služba BPP zaprosi prvostopenjsko sodišče, naj jim predloži odločbo, s katero je bilo odločeno o pravnih stroških. V nekem primeru ni bilo odločitve o pravnih stroških, saj jih stranki nista priglasili oziroma sta v vlogi o soglasnem umiku (kot posledici izvensodne poravnave) navedli, da vsaka stranka poravna svoje stroške postopka. Kako ravnati?

Če sta se stranki v poravnavi dogovorili, da vsaka krije svoje stroške, potem (ne glede na poziv službe za BPP) ni treba izdajati nobenega sklepa o stroških.

Sicer pa opozarjam na določbo drugega odstavka 46. člena Zakona o brezplačni pravni pomoči⁹ (v nadaljevanju: ZBPP): »Ne glede na določbe procesnega zakona o priglasitvi stroškov pristojno sodišče pri odločanju o stroških postopka po uradni dolžnosti upošteva stroške iz prejšnjega odstavka, ki jih je med sodnim postopkom založila Republika Slovenija, tudi če jih stranka, ki je upravičena do brezplačne pravne pomoči, sama ne priglasí. Obseg stroškov sodišče ugotovi iz odločbe o dodelitvi brezplačne pravne pomoči.« To določbo bo sodišče moralo uporabiti, kadar katera od strank, ki ima BPP, ko bo priglasila svoje stroške, ne bo vključila stroškov na primer sodnega izvedenca, ki so bili plačani iz proračuna (BPP). V takem primeru mora sodišče samo upoštevati stroške izvedenine pri odmeri stroškov. A v primeru, opisanem v vprašanju, ni šlo za tako situacijo.

6. O STROŠKIH IZVEDENCEV, TOLMAČEV, PRIČ

6.1 Stranki je treba listine vročati v jeziku, ki ga razume (zavrne sprejem pisanj v slovenskem jeziku), tolmač listine prevede in priglasí stroške. Sodišče stroške odmeri in sklep je treba vročiti

9 Uradni list RS, št. 48/01, s spremembami.

stranki. Če se sklep prevede, ponovno nastanejo stroški tolmača, ki jih je treba odmeriti. Kako se izviti iz tega začaranega kroga?

Nakazano težavo je mogoče rešiti tako, da se ob drugi vročitvi (ko se torej stranki vroča sklep o stroških prve vročitve) v sklep o nadaljnjih stroških že vnaprej vračunajo tudi predvideni stroški druge vročitve. Ti so vsaj okvirno razvidni iz Evropskega pravosodnega atlasa, na primer v Franciji je strošek trenutno 48,36 EUR, v Luxemburgu 165,00 EUR, na Malti 50,00 EUR.¹⁰

6.2 Od kdaj teče rok za izplačilo stroškov izvedencu/priči, če gre za izplačilo fizični osebi (od izdaje sklepa sodišča, vročitve sklepa sodišča ali od pravnomočnosti sklepa sodišča)?

O roku za izplačilo plačila za opravljeno delo in stroškov izvedencem in cenilcem govori 50. člen Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih,¹¹ in sicer določa, da sodišče odloči o zahtevi za odmero plačila za delo in povrnitev stroškov najpozneje v 30 dneh od dneva prejema zahteve. Rok za plačilo izvedenca (cenilca, tolmača) iz predujma je največ 45 dni od izdaje sklepa o odmeri plačila za opravljeno delo in stroškov, za plačilo iz proračuna pa v skladu z določbami zakona, ki ureja izvrševanje proračuna (32. člen Zakona o izvrševanju proračunov Republike Slovenije za leti 2023 in 2024).

Rok 45 dni za plačilo iz predujma je najdaljši rok, saj besedilo pove »največ 45 dni«, torej je lahko tudi krajši, ne sme pa biti daljši. Pomembno je, da rok teče od izdaje sklepa in ne od pravnomočnosti.

Teh rokov se je treba držati, saj peti in šesti odstavek 50. člena Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih določata, da če sodišče o zahtevi za odmero plačila za opravljeno delo in povrnitvi stroškov ne odloči v roku iz tega pravilnika, pripadajo sodnemu izvedencu, sodnemu cenilcu ali sodnemu tolmaču zakonske zamudne obresti od preteka tega roka dalje do odločitve o odmeri, oziroma če sodišče odmerjenega plačila za opravljeno delo in stroškov ne izplača v rokih, določenih v tem pravilniku, zakonske zamudne obresti od preteka zadnjega dne, ko bi odmerjeno plačilo za opravljeno delo in stroški morali biti plačani, do izplačila.

Pravilnik o povrnitvi stroškov v pravnem postopku o rokih ne govori, smiselno pa bi se lahko uporabile določbe, kot veljajo za izvedence – zlasti ko gre za začetek teka roka.

6.3 Ali se priči za prihod na narok prizna 10 ali 30 % cene neosvinčenega bencina 95 oktanov glede na Pravilnik o povrnitvi stroškov v pravnem postopku in Kolektivno pogodbo za negospodarske dejavnosti, po kateri se javnemu uslužbencu

¹⁰ https://e-justice.europa.eu/content_european_judicial_atlas_in_civil_matters-321-sl.

¹¹ Uradni list RS, št. 84/18.

strošek prevoza na delo prizna v obsegu 10 %, za uporabo lastnega avtomobila v službene namene pa se mu prizna 30 %?

Pravilnik sicer ne govori o tem, katera kilometrina se določi, a menim, da tista v višini 30 % cene neosvinčenega bencina 95 oktanov, saj gre za običajno kilometrino. Razlog je v tem, da je 10 % cene izjema, ki se uporabi za neko redno pot, kot je pot na delo. Prihod priče na sodišče pa je izjemno opravilo, podobno kot je tudi službeno potovanje.

7. O SODNIH TAKSAH

7.1 Kako se pravilno izračuna znesek vračila sodne takse v zadevah, ki se začnejo na podlagi vloženega predloga za izvršbo na podlagi verodostojne listine, stranke pa nato sklenejo sodno poravnavo?

Sodna taksa za postopek o predlogu za izvršbo na podlagi verodostojne listine se po določbah ZST-1 všteje v takso po tarifni številki 1111, in sicer po vrednosti predmeta spora, ki je prešel v pravdni postopek. Zaradi sklenjene sodne takse poravnave je tožnik upravičen do povrnitve 2/3 sodne takse – za tožbo, torej od celotnega zneska.

Če bi bila sodna taksa po tarif. št. 1112 nižja od 44,00 EUR (kadar je vrednost spornega predmeta 1200 EUR ali nižja), pa znaša sodna taksa po tej tarif. št. 44,00 EUR – kot je določeno za postopek, ki je tekel pred pravnim postopkom (če je pred tem postopkom zaradi istega predmeta spora tekel postopek za izvršbo na podlagi verodostojne listine in je taksa po tarifni številki 1111 s količnikom 1,0 nižja od takse za postopek za izdajo naloga oziroma postopek o predlogu za izvršbo na podlagi verodostojne listine, se taksa po tarifni številki 1111 namesto na količnik 1,0 zniža na višino takse za postopek o predlogu za izvršbo na podlagi verodostojne listine).

7.2 Podobno vprašanje. Na predlog tožeče stranke je bil izdan plačilni nalog (29. poglavje ZPP), ki pa je bil na ugovor tožene stranke razveljavljen, in postopek se je nadaljeval z obravnavanjem glavne stvari. Pred začetkom pripravljalnega naroka je tožnik umaknil tožbo, kar pomeni, da je tožeča stranka dolžna po tar. št. 1112 OT plačati le sodno takso s količnikom 1, kar pa je manj kot sodna taksa za izdajo plačilnega naloga (po tar. št. 1301 OT s količnikom 1,2). Ali se razlika s količnikom 0,2 vrne tožeči stranki kljub temu, da je bil plačilni nalog izdan?

Navedena opomba k tarif. št. 1112 ZST-1 (ki je v zakon prišla z zadnjo novelo) pravi: »Če je pred tem postopkom zaradi istega predmeta spora tekel postopek za izvršbo na podlagi verodostojne listine in je taksa po tarifni številki 1111 s količnikom 1,0 nižja od takse za postopek za izdajo naloga oziroma za postopek o predlogu za izvršbo na podlagi verodostojne listine, se taksa po tarifni številki

1111 namesto na količnik 1,0 zniža na višino takse za postopek o predlogu za izvršbo na podlagi verodostojne listine.«

Tudi v primeru, vsebovanem v vprašanju, gre za tako situacijo. Taksa se ne zniža na količnik 1, ampak na znesek, ki je določen za plačilni nalog, torej 1,2.

7.3 V pravdni zadevi zaradi ugotovitve obsega skupnega premoženja in določitve deležev je bila tožeča stranka oproščena plačila sodne takse. V skladu s sodno poravnavo je pridobila nekaj nepremičnin in denarna sredstva. Ali to je premoženje pridobljeno premoženje po četrtem odstavku 15. člena ZST-1?

V opisanem primeru ne gre za novopridobljeno premoženje, ampak za premoženje, ki je bilo že prej del skupnega premoženja obeh zakoncev, torej tudi tožnice.

7.4 Kako se odmeri taksa za ugovor pobota v pravdi? Ali je plačilo sodne takse za ugovor pobota v pravdi procesna predpostavka za odločanje o ugovoru?

Taksa se odmerja od vrednosti v pobotu uveljavljane terjatve, in sicer po tarif. št. 1111 ZST-1. Če je vrednost spornega predmeta 100.000,00 EUR, pa v pobotnem ugovoru toženec uveljavlja terjatev 200.000,00 EUR, bo sodno takso plačal od 200.000,00 EUR, četudi je že vnaprej jasno, da bo lahko uspešen kvečjemu do zneska 100.000,00 EUR. Podobno je pri tožbi – če tožnik z zahtevkom pretirava, plača temu ustrezno višjo sodno takso. Če bi lahko uveljavljal v pobotu največ terjatev v višini terjatve, ki jo v tožbi uveljavlja tožnik, potem bi že zakon omejil višino takse na višino sodne takse za tožbo.¹²

Prvi odstavek 8. člena ZST-1 določa, da je plačilo sodne takse procesna predpostavka za izvedbo postopka ali opravo dejanja sodišča, če to določa ustrezni procesni zakon. Prvi odstavek 105.a člena ZPP pa določa, da mora biti ob vložitvi tožbe, nasprotne tožbe, tožbe, ki vsebuje predlog za izdajo plačilnega naloga, predloga za obnovo postopka, predloga za zavarovanje dokazov pred začetkom pravnega postopka, predloga za poskus poravnave, vloge, ki vsebuje napoved pritožbe, pritožbe, predloga za dopustitev revizije in revizije plačana sodna taksa. Upošteva se ti dve določbi in načelo, da na področju sodnih taks kot javnopravnih dajatev uporaba analogije ni zaželeno, je mogoče ugotoviti, da sodna taksa ni procesna predpostavka za obravnavanje pobotnega ugovora.

7.5 Za preslikavo listine iz sodnega spisa ali iz zbirke listin z uporabo tehničnih sredstev se po tar. št. 10103 ZST-1 za vsako stran izvirnika plača taksa 0,20 EUR. Stranka je oproščena plačila sodnih taks v postopku, zato ji takse po tar. št. 10103 ni treba plačati. Zadeva je pravnomočno končana, stranka v njej ni uspela, se pa

¹² VSL Sklep II Cp 1549/2022.

kljub temu vrača na sodišče in želi kopije (istih) listin iz spisa, češ da jih je izgubila. Koliko časa velja ta taksna oprostitev?

Sklep o oprostitvi, odlogu ali obročnem plačilu taks velja od dne, ko je pri sodišču vložen predlog za oprostitev, odlog ali obročno plačilo, in velja za takse za vse vloge in dejanja, za katere je nastala taksna obveznost oziroma obveznost povrnitve takse drugemu udeležencu postopka tega dne ali pozneje, pomembno pa je, da velja samo v postopku, za katerega je bil sklep izdan (prvi in drugi odstavek 13. člena ZST-1). To pomeni, da velja le do pravnomočnega končanja postopka.

7.6 Kako je s prevalitvijo (1/3) sodne takse po četrtem odstavku 15. člena ZST-1, če je tožeča stranka samoupravna lokalna skupnost, ki je v skladu s prvim odstavkom 10. člena ZST-1 oproščena plačila sodnih taks, pravda pa se je končala s sklenitvijo sodne poravnave, s katero sta se stranki dogovorili za menjavo dela nepremičnine, ter se je tožeča stranka zavezala plačati določeni znesek (cca 5.000,00 EUR) toženi stranki, nakar ji bo ta izstavila zemljiškoknjižno dovolilo, glede stroškov postopka pa sta se dogovorili, da tožeča stranka plača toženi stranki cca. 1.000,00 EUR stroškov? Ali bi bila odločitev drugačna, če bi bila izdana odločba in bi sodišče odločilo, da vsaka stranka krije svoje stroške?

Drugi odstavek 15. člena ZST-1 pravi: »Takse stranke, ki je bila oproščena plačila taks in **je v postopku uspela**, mora plačati nasprotnik te stranke.« Vprašati se moramo, ali v primeru, ko stranki skleneta sodno poravnavo, sploh lahko govorimo o uspehu. Odgovor na to vprašanje v sodni praksi ni enoten. V zadevah II Cp 2877/2016, II Cp 728/2017, I Cp 2274/2017, II Cp 1481/2019 (vse VSL) je bilo ugotovljeno, da gre za uspeh. Nasprotno pa je bilo v zadevah VSL sklep II Cp 3341/2012, VSL Sklep I Cpg 506/2018, VSC Sklep I Cp 152/2019 in VSL Sklep II Cp 1558/2020 zavzeto nasprotno stališče, ki je tudi meni bližje. O uspehu v postopku ob sklenitvi sodne poravnave ni mogoče govoriti, ker je sodna poravnava akt dispozicije pravnih strank. Predstavlja izraz volje, ne izraza uspeha v postopku. Presojanje uspeha pravnih strank je v nasprotju z namenom in bistvom sodne poravnave. Sam torej takse ne bi prevail, ker menim, da ne moremo govoriti o uspehu RS.

V pravdi lahko sodne takse oproščena stranka uspe v celoti, lahko je v celoti poražena, njen uspeh pa je lahko tudi delen. Če mora ob celotnem uspehu oproščene stranke nasprotnik plačati celotno sodno takso, mora v primeru delnega uspeha sodno takso plačati delno, torej v preostanku (v obsegu, kot sta toženca uspela v sporu), ki ga oproščena stranka v okviru četrtega odstavka 15. člena ZST-1 ni bila dolžna plačati. Tako stališče izhaja iz zadev VSL Sklep II Cp 2283/2018 in VSL Sklep II Cp 1481/2019, medtem ko je v zadevi zavzeto stališče, da ZST-1 za delni uspeh sodne takse oproščene stranke ne določa prevalitve na nasprotnika. To stališče me ne prepriča, saj drugi odstavek 15. člena ZST-1 govori o uspehu, ki pa je (kot že pojasnjeno) lahko tudi le delen. Zakon

torej ne govori, da se taksa prevale le, če oproščena stranka uspe v postopku v celoti. Če bi torej sodišče s sodbo razsodilo tako, da bi bil uspeh vsake stranke približno polovičen, bi bil nasprotnik takse oproščene stranke dolžan plačati polovico sodne takse (ki bi jo bila sicer dolžna plačati oproščena stranka).

Odločitev sodišča, da vsaka stranka krije svoje stroške, je vedno posledica presoje okoliščin vsake posamezne zadeve, torej uspeha, ki sta ga stranki dosegli v postopku, in tudi višine stroškov, ki sta jih s postopkom imeli (za odločitev, da vsaka stranka krije svoje stroške, morajo biti stroški približno enaki – prim. VSL Sklep II Cp 163/2017).

7.7 Stranka vložijo nepopolno vlogo, sodišče jo poziva k popravili oziroma dopolnitvi, in ker vloge ne dopolni oziroma popravi, jo sodišče zavrže. Kako je v takšnem primeru glede odmere oziroma plačila takse?

V sklepu VSL I Cpg 29/2016 je bilo poudarjeno naslednje: »Za postopek v primeru zavrženja tožbe zaradi pomanjkanja procesnih predpostavk ni predvideno plačilo takse z zmanjšanim količnikom 1. Zavrženje tožbe je namreč sodno dejanje, s katerim se odloči o tožbi. Primeri končanja postopka, navedeni v tarifni številki 1112 ZST-1 (z umikom tožbe, s sodbo na podlagi odpovedi oziroma pripoznave zahtevka, s sklenitvijo sodne poravnave), pa so posledica pravnih dejanj strank.«

Če se vloga šteje za umaknjeno, ZST-1 določa, da zanjo vlagatelj plača ustrezni delež sodne takse, ki je sicer predvidena za vlogo. Če je tožba, za katero je bila sicer sodna taksa plačana, zavržena, pa takšnih »odpustkov« sodne takse zakon ni predvidel (VSL sklep I Cpg 1855/2014). Tudi če se stranki hkrati pošlje plačilni nalog za plačilo sodne takse in poziv za formalno dopolnitev tožbe, je za nadaljevanje pravnega postopka najprej treba ugotoviti, ali je plačana sodna taksa (seveda znižana za znesek, ki je bil plačan že ob vložitvi predloga za izvršbo). Če tožeča stranka niti ne plača sodne takse niti ne dopolni tožbe, se šteje, da je tožba umaknjena, in se torej ne zavrže, ampak se izda sklep, s katerim se postopek ustavi zaradi umika tožbe. Velja opozoriti, da tožeča stranka, ki k plačilu sodne takse ni bila pozvana, ne more biti v slabšem položaju, kot bi bila, če bi bila pozvana k temu in takse ne bi plačala. Zakon namreč omogoča tožeči stranki, da s takšnim postopanjem pride do znižanja taksne obveznosti. V situaciji, ko stranka k plačilu takse ni pozvana in je njena tožba zavržena iz drugih razlogov, je tako upravičena do znižanja sodne takse, enako kot v primeru procesne situacije domneve umika tožbe iz tretjega odstavka 105.a člena ZPP (VSL sklep I Cpg 1618/2015).

Je pa določbo, da se v primeru zavrženja plača le polovica takse, vseboval prejšnji ZST, in sicer novela, ki je veljala od 9. 12. 2003 do 30. 9. 2008.

7.8 Toženi stranki, ki je v pravdi izgubila, se pošlje plačilni nalog za plačilo prevaljene takse po 15. členu ZST-1. Tožena stranka v

roku iz plačilnega naloga zaprosi za taksno oprostitev. Ali lahko nasprotna stranka, ki je v postopku izgubila, sploh zaprosi za taksno oprostitev preložene (nasprotnikove) takse, torej za takso, ki je zdaj del stroškov postopka?

Do zadnje novele ZST-1 to ni bilo mogoče, saj se je izhajalo iz tega, da gre za del stroškov postopka (prvi odstavek 15. člena ZST-1). Že takrat so bili v praksi pomisleki, ali je tako strogo stališče (da nasprotna stranka ne more doseči oprostitve sodne takse) pravilno. Novelirani drugi odstavek 15. člena ZST-1 pa izrecno določa, da takse stranke, ki je bila oproščena plačila taks in je v postopku uspela, plača nasprotnik te stranke, **razen če je oproščen plačila taks**. Zakon v zvezi s tem ne govori o oprostitvi po zakonu, ampak če je (nasprotnik taksnega zavezanca) oproščen, to pa pomeni, da lahko tudi zaprosi za oprostitev in bo, če bo izpolnil pogoje, oproščen.

Tudi v gradivu zakonodajnega postopka za sprejetje novele¹³ je bilo pojasnjeno: »Ker je sodna praksa glede izpostavljenega vprašanja različna, je treba po mnenju predlagatelja drugi in tretji odstavek 15. člena ZST-1 dopolniti tako, da bo jasno določeno, da (lahko) taksne ugodnosti veljajo tudi za nasprotnika stranke, ki je bila oproščena plačila taks in je v postopku uspela. Ni namreč razloga za to, da bi se stranke sodnih postopkov v njihovem razmerju do države z vidika taksnih ugodnosti različno obravnavale. Zato se drugi odstavek dopolnjuje z navedbo, da nasprotniku stranke, ki je bila oproščena plačila taks in je v postopku uspela, ni treba plačati taks, če je sam plačila taks oproščen. Pri tem gre za obe kategoriji taksnih oprostitev, na podlagi zakona in na podlagi sodne odločbe.«

7.9 Tožeča stranka, ki je imela v postopku brezplačno pravno pomoč (odločba BPP) in je bila na podlagi zakona (tretji odstavek 10. člena ZST-1 oziroma šesti odstavek 11. člena ZST-1) v celoti oproščena plačila sodnih taks, v postopku delno (ali skoraj praktično v celoti) uspe, pri čemer ji je tožena stranka dolžna del zneska vtoževane odškodnine v višini 10.000,00 EUR plačati v 142 mesečnih obrokih po 70,00 EUR. Ali se v tem primeru odmeri taksna obveznost po četrtem odstavku 15. člena ZST-1?

Za uporabo določbe četrtega odstavka 15. člena ZST-1 samo izdaja (in pravno-močnost) sodbe, s katero stranka uspe v pravdi, še ne zadošča, ampak morajo biti na podlagi četrtega odstavka 15. člena ZST-1 izpolnjeni naslednji pogoji:

- uspeh stranke mora biti samo delen (če uspe v celoti, ne plača sodne takse po četrtem odstavku 15. člena ZST-1),
- stranka mora na podlagi izvršilnega naslova pridobiti premoženje, ki presega del takse, ki bi jo morala plačati, če ne bi bila oproščena plačila taks (če

¹³ EVA 2019-2030-0012 z dne 1. 10. 2021, str. 90.

ji tožena stranka po izvršilnem naslovu ne plača, potem tožeča stranka ni dolžna plačati sodne takse po četrtem odstavku 15. člena ZST-1).

Sodna taksa se bo po navedeni določbi torej lahko terjala takrat, ko bo tožnik *dejansko prejel* denar, v tem trenutku pa za to ni pogojev, saj ne vemo, kdaj in v kakšnem znesku bo toženec izpolnil svojo obveznost ter ali jo bo sploh izpolnil. Poleg tega tudi ni namen izterjave sodne takse, da bi sodišče 12 let spremljalo to pravdno zadevo in iz meseca v mesec preverjalo, ali je tožnik dobil plačan dogovorjeni znesek (vmes pa bo izterjava takse že tudi zastarala). Zato menim, da je v opisani situaciji povsem v redu, če se sodna taksa prevale na toženo stranko. Končno je situacija podobna veliki večini pravnih zadev, kjer uspe takse oproščena stranka in pridobi terjatev zoper nasprotno stranko. Redno se sodna taksa prevale na nasprotno stranko ter se ne čaka in preverja, ali in kdaj bo tožena stranka plačala tožeči stranki svojo obveznost.

7.10 Tožeča stranka je bila oproščena plačila sodnih taks, vendar je sodišče to pri odločanju o stroških postopka v sodbi prezrlo in je s sodbo, s katero je tožeča stranka uspela, odločilo, da je tožena stranka dolžna strošek iz naslova sodne takse plačati tožeči stranki namesto v proračun. Sodba je pravnomočna. Ali je v takem primeru sodno takso, ki je bila tožeča stranka oproščena, tudi treba prevaliti na toženo stranko po 15. členu ZST-1, da bo taksa plačana tudi v proračun (tožena stranka se zoper sodbo ni pritožila)?

Menim, da je takso treba prevaliti. Lahko si predstavljamo drugačen primer. Na primer sodišče prizna tožniku, ki je v pravdi uspel, stroške predloga za začasno odredbo, ki ga ta sploh ni vložil. Če se toženec ne bo pritožil, jih bo ne glede na to, da tožnik teh stroškov ni imel, pač moral plačati, ko bo sodba postala pravnomočna.

Podobno je s situacijo v vprašanju. Toženec mora plačati tožniku pravnomočno priznane stroške. Glede (prevaljene) sodne takse pa je v odnosu z državo. Ker je bil tožnik oproščen takse in je uspel v postopku, mora po zakonu toženec plačati sodno takso, ki je bil oproščen tožnik, in na to obveznost napačen (a pravnomočni) sklep o stroških nima vpliva.

Vprašanje, ali bo toženec moral takso plačati dvakrat, je odvisno od tožnika – ta ve, da je bil oproščen takse, in se (pomotoma priznanemu) znesku le-te v odnosu do toženca lahko tudi odpove ter je ne terja.

7.11 V postopku je bila izdana sodba, na katero sta se obe stranki pritožili. Na podlagi pritožbe tožnika je bila izdana nadomestna sodba. Tožena stranka zahteva vrnitev sodne takse za pritožbo na podlagi tega, da je bila sodba, zoper katero se je pritožila, kasneje razveljavljena in je bila izdana nadomestna sodba. Kako je torej s sodno takso?

Na podobno vprašanje je odgovarjalo Višje sodišče v Mariboru v zadevi VSM Sodba I Cpg 11/2018 in poudarilo, da je tožena stranka, ker je s pritožbo zoper sodbo uspela v celoti, saj je na podlagi njene pritožbe sodišče prve stopnje izdalo nadomestno sodbo, upravičena zahtevati, da ji nasprotna stranka kot pravdne stroške povrne stroške sodne takse za pritožbo..

7.12 Ali plača sodno takso dedič, ki ima odločbo BPP?

Če dedič izpolnjuje pogoje za oprostitev plačila sodne takse, mu je ni treba plačati. Med drugim sodišče v celoti oprosti plačila taks stranko, ki izpolnjuje materialne pogoje za prejemanje redne brezplačne pravne pomoči po zakonu, ki ureja brezplačno pravno pomoč (šesti odstavek 11. člena ZST-1).

7.13 Stranka je oproščena plačila sodne takse že po zakonu, ob vložitvi tožbe predlaga tudi taksno oprostitev. Ali je treba o tem predlogu odločati (sklep o zavrženju predloga) ali se lahko v tožbi naredi samo uradni zaznamek, da je oproščena po zakonu, in se o predlogu ne odloča?

Če je stranka oproščena po zakonu, seveda o taksi ni treba odločiti s sklepom o oprostitvi. Če je predlog vložen, se stranka lahko pouči, da je oproščena po zakonu, in če kljub temu pri svojem predlogu vztraja, se ta potem zavrže.

STROŠKI IN SODNE TAKSE V IZVRŠBI IN ZAVAROVANJU¹

Gregor Špajzer, višji sodnik, Višje sodišče v Ljubljani

1. UVOD

V tem prispevku bomo poskušali odgovoriti na nekatera vprašanja s področja izvršbe in zavarovanja, ki so bila v zadnjih letih postavljena na izvršilnih šolah oziroma šolah sodnih stroškov in sodnih taks.

2. O UPORABI PETEGA IN ŠESTEGA ODSTAVKA 38. ČLENA ZIZ

2.1 V postopku se zgodi, da zaradi napačne odločitve sodišča strankama nastanejo stroški. Vprašanje, ki se ob tem pojavi, je, ali se v takem primeru vedno odloči, da gre za naključje, ki se je primerilo stranki, kar pomeni, da sama trpi stroške?

Preden odgovorimo na vprašanje, moramo ponoviti temeljna načela odmere stroškov v postopkih izvršbe in zavarovanja. Ko gre za povrnitev upnikovih stroškov, mu je te dolžan povrniti dolžnik, če so bili potrebni za izvršbo (peti odstavek 38. člena ZIZ), če govorimo o povrnitvi stroškov dolžniku ali tretjemu, pa sta upravičena do povrnitve stroškov, ki jima jih je po nepotrebnem povzročil upnik (pri čemer je seveda prvi pogoj, da so bili sploh potrebni). Pri odmeri stroškov je zato vedno treba izhajati iz okoliščin vsakega posameznega primera in presojati predstavljena merila za povrnitev stroškov iz 38. člena ZIZ. Le če ni mogoče ugotoviti obstoja teh okoliščin in zato ni mogoče uporabiti 38. člena ZIZ, pride v poštev uporaba prvega odstavka 156. člena ZPP in gre za stroške, ki so nastali po naključju, kar se je primerilo stranki in jih zato krije sama.

2.2 Nadaljnje vprašanje, ki se ob tem postavi, je, kako odločiti o pritožbenih stroških, za katere pritožbeno sodišče odloči, da bo o njih odločeno s končno odločbo?

Taka odločitev je običajno del razveljavitvenega sklepa, ko sodišče prve stopnje ponovno odloča o nekem vprašanju in ponovno izda sklep. Spet moramo izhajati iz temeljnega merila in se vprašati, ali so bili taki stroški potrebni za izvršbo: če je bila stranka primorana vložiti pritožbo, ker bi bila, na primer, sicer izvršba ustavljena, pa je sodišče prve stopnje pri ponovnem odločanju sprejelo drugačno odločitev kot prvič in se izvršba nadaljuje, potem gre vsekakor za stroške, ki so bili potrebni za izvršbo, saj te brez pritožbe ne bi bilo več. Če je

¹ Prispevek je za objavo prirejeno gradivo avtorja, ki je bilo podlaga za razpravo o aktualnih vprašanjih o stroških, taksah, odmeri izvedencem na izvršilni šoli 2024, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala od 8. do 10. maja 2024 ter od 29. do 31. maja 2024 v Mariboru, z vključenimi stališči iz razprave. Predstavljena stališča so le nezavezujoč pripomoček pri oblikovanju sodne prakse.

tudi v drugo izdan enak sklep kot na višjem sodišču, pa kljub uspešni pritožbi stroški pritožbe za izvršbo niso potrebni.

2.3 Večkrat se pojavi vprašanje, kako ravnati, ko na primer upnik pred izdajo sklepa o izvršbi zaradi poplačila umakne predlog za izvršbo, vztraja pa pri vračilu stroškov.

Po petem odstavku 38. člena ZIZ je dolžnik dolžan upniku povrniti stroške, ki so bili potrebni za izvršbo. V zgornjem primeru izvršbe še ni, saj se ta začne s sklepom o izvršbi, teče pa izvršilni postopek, ki se začne z vložitvijo predloga za izvršbo. Ker izvršba še ne poteka, se neposredna uporaba petega odstavka 38. člena ZIZ ne izvaja. To ne pomeni, da se upniku stroški ne priznajo, če je upravičeno, na primer po pravnomočnosti in zapadlosti terjatve, vložil predlog za izvršbo. Ker terjatev ni bila plačana do zapadlosti, je upnik seveda upravičeno vložil predlog za izvršbo. Zato menim, da mu stroškov le-tega ni mogoče odreči. Vendar pa, ker vemo, da uporaba analogije pri odločanju o stroških in sodnih taksah ni dobrodošla, zgolj z uporabo zgoraj navedene določbe petega odstavka 38. člena ZIZ najbrž ne bo šlo.

Sklep, ki ga bomo izdali v opisanem primeru, bo sklep o ugotovitvi umika predloga za izvršbo. Gre za podoben sklep, kot je v pravi, če tožnik umakne tožbo. ZIZ, ko govori o stroških, ne vsebuje določbe, ki bi se nanašala na tak primer. Znano pa nam je, da če ZIZ nečesa ne ureja, uporabimo skladno s 15. členom ZIZ določbe ZPP. Tudi v tem primeru bomo zato smiselno uporabili stroškovne določbe ZPP, in sicer prvi odstavek 158. člena ZPP: »Tožeča stranka, ki umakne tožbo, mora povrniti nasprotni stranki pravdne stroške, razen če jo je umaknila takoj, ko je tožena stranka izpolnila zahtevek.« Iz te določbe izhaja pravilo, da je tožnik, ki umakne tožbo, upravičen do povračila stroškov postopka, če je tožbo umaknil takoj, ko je toženec izpolnil zahtevek. Tak pa je tudi dejanski stan, vsebovan v zgornjem vprašanju.

2.4 Kako pa je, ko dolžnik vloži ugovor zoper sklep o izvršbi, a je pred odločitvijo o ugovoru izvršba zaradi umika predloga za izvršbo ustavljena, dolžnik pa vztraja pri odmeri stroškov, ki so mu nastali z ugovorom?

Opisano stanje največkrat nastane, ko dolžnik ugovarja, da je plačal obveznost, upnik pa kmalu zatem zaradi prejetega plačila umakne predlog za izvršbo. Opozoriti velja, da bi bilo v takem primeru bolj pravilno, če bi se, namesto da se je izdal sklep o umiku, odločilo o ugovoru, saj je postopkovno pravilno, da se o pravnih sredstvih oziroma vlogah strank odloča po vrstnem redu.

Ločiti moramo med ustavitvijo izvršbe in ustavitvijo izvršilnega postopka: ustavitev izvršbe pomeni neuspešen konec faze oprave izvršbe; ustavitev izvršilnega postopka pa, da stranke ali drugi udeleženci ne morejo več opravljati procesnih dejanj oziroma je odločeno o vseh procesnih dejanjih strank. Ustavitev izvršbe zato ne pomeni nujno tudi že konca postopka. Z ustavitvijo ni onemogočeno

odločanje o dolžnikovem ugovoru, saj bo sodišče prve stopnje o njem moralo odločiti: do odločitve o pravnih sredstvih izvršilni postopek ni končan (npr. VSL Sklep II lp 70/2020, VSM Sklep I lp 276/2022, VSL Sklep II lp 810/2019 in drugi). Tako bo ne glede na ustavitev izvršbe o ugovornih stroških treba odločiti, pri tem pa upoštevati že navedeno merilo iz šestega odstavka 38. člena ZIZ. Pomembno je, da tudi če bi dolжник vztrajal pri ugovoru, ki bi ga sodišče zavrglo, saj zanj ne bi imel več pravnega interesa – izvršba je bila namreč že ustavljena in posledično dolжник z ugovorom ne more pridobiti večje pravne koristi od tega –, to ne bi vplivalo na upravičenost do povrnitve ugovornih stroškov, če bi bilo upoštevano merilo iz šestega odstavka 38. člena ZIZ.

2.5 Kako ravnati, če je upnik v predlogu za izvršbo predlagal, da se izvršba dovoli tudi za izterjavo izvršilnih stroškov z zakonskimi zamudnimi obrestmi od poteka roka za prostovoljno plačilo, izdan pa je bil sklep o izvršbi z izrekom: »Sodišče dovoli predlagano izvršbo.« Ali mora upnik v vlogah, s katerimi med postopkom priglasi nadaljnje izvršilne stroške, izrecno zahtevati tudi zakonske zamudne obresti oziroma kako se upošteva, da je to predlagal že v predlogu za izvršbo?

Kot je razvidno iz samega vprašanja, je upnik predlagal, da se izvršba dovoli tudi za izterjavo izvršilnih stroškov z zakonskimi zamudnimi obrestmi od poteka roka za prostovoljno plačilo. S tem, ko je sodišče izdalo sklep, da se dovoli predlagana izvršba, ni odločilo o paricijskem roku in zamudnih obrestih od stroškov, ki se bodo odmerjale med postopkom, ampak je za vse te [nadaljnje] stroške le dovolilo izvršbo – če je ne bi, bi moral upnik za vsakokratni sklep o nadaljnjih stroških vložiti nov predlog za izvršbo.

Upnik seveda lahko predlaga, da se vsi nadaljnji stroški odmerjajo skupaj z zakonskimi zamudnimi obrestmi, na primer: »Upnik predlaga, da sodišče od vseh nadaljnjih stroškov prizna zakonske zamudne obresti.« A s tem o obrestih od nadaljnjih stroškov še ni odločeno. S sklepom o izvršbi je namreč, kot rečeno, le dovoljena izvršba, v tistem delu sklepa, ki govori o stroških, pa so priznane zamudne obresti le od s sklepom o izvršbi priznanih stroškov.

Sodišče mora v vsakem primeru, potem ko izda sklep o nadaljnjih stroških, posebej odločiti, da je stroške dolжник dolžan povrniti z zakonskimi zamudnimi obrestmi, ki tečejo od izteka paricijskega roka. Razlog za tako ravnanje je tudi, da je lahko vsak tak sklep o nadaljnjih izvršilnih stroških poseben izvršilni naslov za izterjavo teh stroškov (npr. če bi bila izvršba ustavljena, pa bi bilo naknadno treba izterjati še stroške).

Če upnik v prvotnem predlogu ne predlaga zamudnih obresti od vseh nadaljnjih stroškov, pa lahko te zahteva v vsakem posamičnem predlogu – če jih ne zahteva, se mu ne priznajo.

Ko pride, na primer, do izdaje sklepa o poplačilu, ni avtomatizma, da bi zato, ker so bile obresti priznane z enim sklepom o stroških, bilo treba poplačati obresti od vseh stroškov. To je odvisno od vsakega posameznega sklepa o stroških.

3. O STROŠKIH CENILCA

3.1 Kako pravilno razlagati določbo petega odstavka 49. člena Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih,² ki pravi, da se preostali materialni stroški ovrednotijo v višini 2 % od višine odmerjenega plačila za delo? Je to zgolj nagrada (študij, dodatna dokumentacija, ogled, pisni izvid ipd.) ali pa je v nagrado všteti tudi dejanski čas potovanja na ogled, na narok, kilometrina?

Res je, da pojem »plačilo za delo« lahko razlagamo zelo različno. Hitro pa lahko ugotovimo, kaj v ta pojem ne bi spadalo: stroški kilometrine in materialni stroški gotovo niso »plačilo za delo«. Že če pogledamo Zakon o delovnih razmerjih³ (v nadaljevanju: ZDR-1), kako definira plačilo za delo (prvi in drugi odstavek 126. člena), lahko ugotovimo, da posebej govori o povračilu stroškov v zvezi z delom (130. člen) in tako navaja povračilo stroškov za prehrano med delom, za prevoz na delo in z dela ter povračilo stroškov, ki jih ima pri opravljanju določenih del in nalog na službenem potovanju. Te določbe ZDR-1 seveda neposredno niso uporabljive za naš primer, kažejo pa na potrebnost razlikovanja med plačilom za delo in materialnimi stroški.

Kot plačilo za delo bi tako lahko šteli študij spisa, dodatne dokumentacije, ogled/pregled, pisni izvid, ustno podajanje na naroku. Vse drugo pa bi bili stroški: prevozni stroški in čas za pot (to bi ustrezalo dnevnicu oziroma po ZDR-1 stroškom, ki jih ima delavec pri opravljanju določenih del in nalog na službenem potovanju) ter končno materialni stroški. Zato bo pravilno, da se 2 % izvedencu ne priznata od dejanskega časa potovanja na ogled, na narok ali pa za čakanje na narok, kilometrine in poštne.

3.2 Kako je s priznavanjem stroškov izvedencem/cenilcem za ustno in pisno dopolnjevanje izvedenskih mnenj? V zvezi s tem se je v sodni praksi pojavil izraz »pojasnjevalna dolžnost izvedenskih mnenj« in je bilo zlasti v zadnjem času zavzeto stališče, da se izvedencu stroški dopolnitve izvedenskega mnenja praviloma ne priznajo oziroma, še huje, potem ko sodišče izvedenca pozove k pisni/ustni dopolnitvi izvedenskega mnenja in ta to opravi, sodišče odloči, da je šlo za pojasnjevanje in ne za dopolnitev, izvedenec pa ostane brez plačila.

Sodišče mora, ko prejme pripombe strank na izvedensko/cenitveno mnenje, presoditi, ali so te takšne, da terjajo izvedenčevo dopolnitev. Potem mora pre-

² Uradni list RS, št. 84/18, s spremembami.

³ Uradni list RS, št. 21/13, s spremembami.

soditi tudi, ali je dopolnitev potrebna, ker izvedenec ni v celoti opravil odrejenega dela.

Gre torej za vprašanje, ali je izvedenec/cenilec v prvotnem mnenju odgovoril na vsa postavljena vprašanja. Če je kaj manjkalo in ga je moralo zato sodišče pozvati k dopolnitvi mnenja, potem za to dopolnitev vsekakor ni upravičen do povračila stroškov. Npr. VSL Sklep I Cp 941/2021: »Tožnica je v pripravljalni vlogi, ki je sledila izvedenčevi drugi dopolnitvi izvedenskega mnenja, podala njegovo kritiko s trditvami, da izvedenec še vedno ni predložil nobenih dokazil, ki bi jih sicer moral priložiti prvotnemu izvedenskemu mnenju ali vsaj navesti konkretne vire, na podlagi katerih je svoje mnenje podal. Hkrati je vztrajala pri svojem materialnopravnem videnju zadeve. Pritrditi je treba pritožbeni navedbi tožnice, da v navedeni vlogi ni predlagala dopolnitve mnenja. K dopolnitvi izvedenskega mnenja je izvedenca pozvalo sodišče s pozivom z dne 24. 12. 2019, da naj v odrejenem roku pisno navede in predloži vire, ki jih je uporabil pri izdelavi izvedenskega mnenja, ter sporoči naslov servisa, pri katerem je pridobil podatke. Izvedenec se je na navedeni poziv sodišča odzval in storil to, kar bi že tako moral storiti v prvotnem izvedenskem mnenju. Šele z navedeno dopolnitvijo je dokončno opravil svoje izvedensko delo, ki mu je bilo naloženo s sklepom o postavitvi izvedenca. Glede na navedeno je utemeljen tožničin pritožbeni očitke, da izvedenec ni upravičen do nagrade za pisno dopolnitev izvedenskega mnenja in ustreznih materialnih stroškov. Izvedenčev zahtevek za določitev nagrade in povrnitev stroškov tretje dopolnitve svojega izvedenskega mnenja, ki ni posledica dodatne dokazne ponudbe in dopolnitve dokaznega postopka, zato ni utemeljen in bi ga bilo treba zavrniti.«

Ali pa VSL Sklep I Cpg 218/2020: »Primerjava med izvedenskim mnenjem z dne 28. 5. 2019 in njegovo dopolnitvijo pokaže, da je v dopolnitvi izvedenskega mnenja izvedenec zgolj dodatno pojasnjeval, kar je že pred tem ugotovil. V izvirmem izvedenskem mnenju se je izvedenec opredelil do izločitve (brisanja) neaktivnih osnovnih sredstev; vrednosti del, s katerimi so se popravile napake in glede neupoštevanja popustov. Navedeno je bilo predmet dodatnih pojasnil v dopolnilnem izvedenskem mnenju. Na podlagi povedanega zato ni mogoče zaključiti, da je v dopolnilnem izvedenskem mnenju izvedenec odgovarjal na dodatna vprašanja, ki jih pred tem sodišče ni postavilo. Na podlagi pripomb pravnih strank je šlo le za dodatna pojasnila na že odgovorjena vprašanja. Zaradi tega v skladu z zgoraj citiranimi določili izvedenec ni upravičen do plačila za dopolnitev izvedenskega mnenja.«

Bistveno je, ali izvedenec/cenilec dopolni svoje prvotno mnenje, ker na neko vprašanje, ki mu je bilo postavljeno, ni odgovoril, ali pa gre za novo vprašanje, ki mu prvotno sploh ni bilo postavljeno. Iz sodne prakse je razvidno, da se mu v prvem primeru stroški dopolnitve ne priznajo, v drugem pa se mu priznajo.

Pomembno pri tem vprašanju je tudi, da se vloge, s katerimi stranke podajo svoje stališče na prejeta izvedensko mnenje/cenitev, ne smejo kar samodejno pošiljati v odgovor izvedencu, ampak je treba presoditi, ali vloga stranke sploh terja kak izvedenčev odgovor oziroma ali stranka v njej zatrjuje oziroma

sprašuje dejstva, ki so za postopek pomembna. Če bo odgovor nikalen, potem izvedencu vloge ne bo treba poslati, s tem pa tudi stroški dopolnitve ne bodo nastali.

4. O ODVETNIŠKIH STROŠKIH

4.1 Upnik je vložil izvršbo zaradi odločbe o osebnih stikih. Kako pravilno odmeriti odvetniške stroške, saj nova Odvetniška tarifa ne vsebuje več posebnega določila za izvršbo za osebne stike (kot prejšnja, kjer se je takšen predlog za izvršbo odmerjal po tar. št. 18) ter vrednost spornega predmeta v obravnavanem primeru ni znana oziroma ugotovljena?

Težava je, ker se zdaj večina družinskih zadev obravnava v nepravdnem postopku, Odvetniška tarifa se v tarif. št. 31 sklicuje na tarif. št. 19, ki govori o tožbah, kjer pa družinskih zadev ni. O stikih govori tarif. št. 27 (peta in šesta alineja 1. točke).

Menim, da glede na opisani položaj ne gre drugače, kot da se za osnovo vzame tarif. št. 27, za predlog za izvršbo pa po 2. točki tarif. št. 31 vzame 50 % iz te tarifne številke, vendar ne več kot 250 točk. Bi bilo pa problematiko nujno rešiti ob naslednji spremembi Odvetniške tarife.

5. O SODNIH TAKSAH

5.1 Kako je v izvršbi, ki se po smrti prvotnega dolžnika nadaljuje z njegovim dedičem? Ali mora upnik plačati takso za novo izvršilno sredstvo, ki ga predlaga za izvršbo zoper novega dolžnika (dediča prvotnega dolžnika)?

Kadar dolžnik umre, bo za nadaljevanje izvršbe zoper njegovega dediča (ko bodo za to izpolnjeni pogoji), razen izjemoma,⁴ vedno treba predlagati novo izvršilno sredstvo oziroma predmet izvršbe.

Sodna taksa je pavšalno določena odmena za delo, ki ga ima sodišče z obravnavanjem vloge. Če je zakonodajalec takšno pavšalno odmeno določil, ko upnik predlaga novo izvršilno sredstvo zoper dotedanjega dolžnika, ni prav nobenega razloga, da taksne obveznosti v primeru, ko predlaga novo izvršilno sredstvo za izvršbo zoper novega dolžnika taksne obveznosti, ne bi bilo. Sodišče ima namreč z upnikovo vlogo ravno toliko dela.

5.2 Po četrtem odstavku 11. člena Zakona o sodnih taksah⁵ (v nadaljevanju: ZST-1) pravna oseba ne more biti oproščena plačila

4 Npr. novo izvršilno sredstvo ne bo potrebno, ko gre za izvršbo na nepremičnino, poslovni delež idr.

5 Uradni list RS, št. 37/08, s spremembami.

takse, ki znaša do vključno 44,00 EUR, če je taksa višja od 44,00 EUR, pa mora plačati najmanj 44,00 EUR, preostalega dela pa je lahko oproščena. Kako se pravilno razlaga ta določba: ali je pravna oseba s tem, ko je oproščena sodne takse, dolžna plačati v celotnem postopku le 44,00 EUR sodne takse, kar pomeni, da za morebitne nadaljnje vloge ne plača nobene sodne takse več? Ali pa je dolžna plačati od vsake prihodnje sodne takse po 44,00 EUR?

Pravna oseba je lahko v postopku samo enkrat oproščena plačila sodne takse in ni treba, da bi vsakič posebej predlagala oprostitev, za kaj takega po prvi oprostitvi sodne takse tudi nima več pravnega interesa. Zgoraj navedeno določbo je treba brati tako, da je takse oproščena pravna oseba dolžna plačati sodno takso, če ta znaša do 44,00 EUR, kar pomeni, da je dolžna plačati od vsake sodne takse (če je seveda plačilo sodne takse procesna predpostavka za obravnavanje vloge – drugih taks namreč ne more biti oproščena), ki bo še zapadla v plačilo, po 44,00 EUR. Ne pomeni, da plača v celotnem postopku le 44,00 EUR sodne takse in potem ničesar več.

5.3 Kako v času poletnega poslovanja sodišča teče rok za ugovor zoper plačilni nalog za plačilo sodne takse v nujni zadevi, kadar gre za sodno takso, ki ni procesna predpostavka?⁶

Za odgovor na postavljeno vprašanje je bistven odgovor na vprašanje, ali je zadeva po Zakonu o sodiščih⁷ (v nadaljevanju: ZS) uvrščena med nujne zadeve. Katere so, določa tretji odstavek 83. člena ZS. Med njimi so v 4. točki tega odstavka tudi izvršilne zadeve v zvezi s postopki za varstvo koristi otrok, med katere pa vsekakor spada tudi izvajanje starševske skrbi.

V sodni praksi je zaslediti nekaj odločb, ki obravnavajo postavljeno vprašanje. Velika večina se zavzema za to, da med sodnimi počitnicami tečeta tudi roka za plačilo sodne takse in za ugovor zoper plačilni nalog za plačilo sodne takse. **VSL sklep IV Cp 2583/2015:** »Plačilo sodne takse je le del postopka v zadevah zavarovanja, zato je bilo sodišče prve stopnje na podlagi 83. člena ZS dolžno izvesti postopek in odločati o ugovoru toženke v času sodnih počitnic.« **VSL Sklep IV Cp 2115/2022:** »Pritožbeni očitek, da osemdnevni ugovorni rok v času sodnih počitnic ni tekel, je neutemeljen, saj v zadevah zavarovanja, kamor sodijo tudičasne odredbe (upnik je v postopku predlagal izdajo začasne odredbe za varstvo koristi otrok), tudi v času sodnih počitnic procesni roki tečejo.« **VSM sklep I lp 894/2015:** »V izvršilni zadevi zaradi izvršitve odločbe o osebnih stikih gre glede na vsebino zadeve za nujno zadevo v skladu z določbo 3. točke drugega odstavka 83. člena ZS, za katero ne velja splošna določba tretjega odstavka 83. člena istega zakona, v skladu s katero v času sodnih počitnic – od 15. julija do 15. avgusta procesni roki ne tečejo in se ne vročajo sodna pisanja. Čeprav plačilo sodne takse samo po sebi ni nujna zadeva, rok za plačilo sodne

6 Gre za izvršilno zadevo zaradi izvajanja starševske skrbi, v kateri je bil izdan plačilni nalog za sodno takso za pritožbo, ki ni procesna predpostavka.

7 Uradni list RS, št. 19/94, s spremembami.

takse, glede katerega se je v sodni praksi ustalilo stališče, da gre za procesni rok, vendarle ne more deliti drugačne usode kot celoten postopek, v katerem je nastopila takсна obveznost.«

5.4 Sodišča opozarjajo na pravno praznino, ki povzroča nemožnost izterjave sodne takse pri Carinski upravi RS (v nadaljevanju: CURS). Primer: XY je dolžan plačati takso po plačilnem nalogu, izdanem 8. 5. 2014, v znesku 100 EUR, plačilni nalog je pravnomočen in izvršljiv 28. 5. 2014. Sodno takso je sodišče prijavilo pri CURS 12. 8. 2014. S tem je pretrgan tek zastaralnega roka. CURS 2. 2. 2021 izterjavo takse (davčno izvršbo) ustavi zaradi zastaranja. Ker je bil z dejanjem pri CURS vmes zastaralni rok prekinjen, začne 5-letni zastaralni rok teči od tega datuma naprej. Izvršbe pri CURS sodišče ne more vložiti še enkrat, ker iste takse ne izterjujejo še enkrat, izvršbe sodne takse prek sodišča ni mogoče predlagati, saj gre za javnopravno dajatev, prek Državnega odvetništva pa izterjave tudi ni mogoče opraviti, ker to izterjuje takso le od dolžnikov v tujini.

Prvi odstavek 9. člena ZST-1 določa relativno zastaranje, da pravica zahtevati plačilo sodne takse zastara v petih letih po zapadlosti takse v plačilo. Naslednji odstavek istega člena pa govori o pretrganju zastaranja in določa, da zastaranje pravice zahtevati plačilo takse oziroma prisilno izterjavo takse pretrga vsako uradno dejanje pristojnega organa, katerega namen je plačilo oziroma izterjava takse. Po pretrganju začne zastaranje znova teči in se čas, ki je pretekel pred pretrganjem, ne šteje v zastaralni rok, ki ga določa ta zakon. Četrti odstavek 9. člena ZST-1 govori o absolutnem zastaranju in pravi, da ne glede na določbe prejšnjih odstavkov zastaranje nastopi v desetih letih po zapadlosti takse v plačilo, razen če je bilo zastaranje pravice zahtevati plačilo takse oziroma prisilno izterjavo takse zadržano. V tem primeru se čas zadržanja ne šteje v čas zastaralnega roka.

V času, ko FURS vodi postopek izterjave, zastaranje ne teče, podobno kot zastaranje judikatne terjatve ne teče v času, ko teče izvršilni postopek. To pa pomeni, da ni nobene zakonske podlage, da bi FURS zaradi poteka relativnega zastaranja ustavil postopek izterjave sodne takse. Po navedenih določbah ZST-1 lahko ustavi izterjavo šele, ko nastopi absolutno zastaranje. V tem je glavna težava v vprašanju predstavljene situacije: postopek izterjave sodne takse je ustavljen mimo zakona. Tudi Zakon o davčnem postopku⁸ (v nadaljevanju: ZDavP-2) ne daje podlage za tako ustavitev, saj v 125. in 126. členu vsebuje zelo podobne določbe o zastaranju kot 9. člen ZST-1.

Seveda pa, če je enkrat (dokončno) ugotovljeno zastaranje, potem res ni mogoče ponovno terjati sodne takse – ne glede na to, da dejansko še ni nastopilo absolutno zastaranje, bistveno je, da je bilo dokončno ugotovljeno relativno zastaranje, torej je izterjava zastarala. V obravnavanem primeru torej ne gre

⁸ Uradni list RS, št. 117/06, s spremembami.

za vprašanje pravne praznine, ampak za zmotno razlago prava, kar pomeni, da sprememba zakona ni potrebna. Bolj vidim možnost oziroma potrebo, da bi se s pravnim sredstvom napadel sklep o ustavitvi izterjave zaradi relativnega zastaranja.

5.5 Po kateri tarif. št. ZST-1 naj se odmeri sodna taksa za vloženi predlog za evropski nalog za zamrznitev bančnega računa?

Ker je postopek zamrznitve bančnih vlog oblika zavarovanja, se sodna taksa odmeri po tarif. št. 4013 ZST-1.

5.6 Kako ravnati v primeru, ko od vložitve predloga za oprostitev plačila sodne takse do trenutka odločanja o predlogu preteče daljše časovno obdobje, npr. dve leti? Se o predlogu še vedno odloča glede na premoženjsko stanje prosilca v obdobju treh mesecev pred vložitvijo predloga ali pa je treba odločiti glede na premoženjsko stanje prosilca v času treh mesecev pred odločanjem o predlogu?

Najprej je treba opozoriti, da bi odločanje o oprostitvi takse moralo potekati hitro. Kot drugo pa je bistveno, da se odloča na podlagi podatkov o dohodkih in premoženju, ki jih je prosilec (oz. njegova družina) prejel v obdobju treh koledarskih mesecev pred mesecem vložitve vloge. Ne glede na to je pomembno, da bo takсни zavezanec takso (če plačila ne bo oproščen) plačal v sedanjem trenutku, torej v trenutku, ko bo izdan sklep o zavrnitvi oprostitve (obročnega plačila ali odloga plačila takse), zato ne more biti nepomembno njegovo sedanje finančno stanje. Lahko je imel pred dvema letoma ob vložitvi predloga dobro plačano redno službo, zdaj pa je brezposeln in brez rednih dohodkov, ali obratno.

Tretji in četrti odstavek 14. člena ZST-1 določata tudi možnost, da sodišče naknadno razveljavi odločitev o oprostitvi, obročnem plačilu ali odlogu sodne takse. Sodišče mora po petem odstavku 12.a člena ZST-1 po uradni dolžnosti pridobiti podatke o zavezančevem premoženju, torej lahko preveri tudi navedbe o premoženjskem stanju zavezanca in glede na te odloči o predlogu za oprostitev plačila sodne takse.

5.7 Izvršba je bila dovoljena zoper dva dolžnika na več njunih nepremičninah. Za enega dolžnika je bila izvršba odstopljena v opravo izvršbe sodišču A kot krajevno pristojnemu sodišču. Sodišče A je izdalo sklep glede predlagane omejitve izvršbe, s čimer je odločilo o predlogu dolžnika, ki je imel nepremičnino na območju sodišča A. Zoper izdani sklep (ker je v uvodu sklepa pomotno ostal vpisan tudi drugi dolžnik) sta se pritožila oba dolžnika in oba predlagala oprostitev sodne takse, kljub temu, da zoper drugega dolžnika zadeva ni bila odstopljena v opravo sodišču A. Ali sodišče

A tak predlog za oprostitev plačila sodne takse za dolžnika, zoper katerega ne vodi izvršbe, odstopi sodišču, ki je dovolilo izvršbo?

S tem, ko je dolžnik, čigar izvršba se sicer ne vodi pred sodiščem A, vložil pritožbo, je postal stranka pritožbenega postopka (pa pri tem zanemarimo, kakšna bo odločitev o njegovi pritožbi). Ker je vložil pritožbo, bo moral plačati tudi sodno takso, zaradi česar ima tudi pravico predlagati takšno oprostitev. To pomeni, da mora o njegovem predlogu za oprostitev sodne takse za pritožbo, ki jo je vložil pri sodišču A, odločiti sodišče A.

5.8 Vodilna nepremičninska zadeva je v celoti pravnomočno ustavljena, ostane pa vodilna zaradi že izdanega sklepa o ugotovitvi vrednosti. Zadeva ima 4 pristopne spise. V vodilni zadevi je izdan sklep o nadaljevanju postopka, ki se nanaša na pristopne zadeve, iz sklepa je razvidno, da je vodilna zadeva ustavljena, dodane pa so vse pristopne zadeve. Sklep je fizično vložen v vse pristopne zadeve. Hipotekarna dolžnica vloži na sodišče eno vlogo, ki je skenirana v vodilno zadevo. Navaja, da vlaga pritožbo zoper sklep o nadaljevanju izvršbe zoper hipotekarno dolžnico in ugovor zoper sklep o izvršbi. Odebeljeno navede (ustavljeno) vodilno zadevo in navede pristopne zadeve, zato je vloga skenirana tudi v te. Je pravilno, da se v vseh pristopnih zadevah izda plačilni nalog za pritožbo hipotekarne dolžnice zoper sklep o nadaljevanju in plačilni nalog za ugovor zoper sklep o izvršbi? Ali pa se plačilna naloga izdala le v vodilni zadevi, ki je v celoti pravnomočno ustavljena?

Če gre na primer za nadaljevanje z dediči, potem je treba sklep o nadaljevanju izdati v vsaki pristopni zadevi. Pristop se namreč nanaša le na prodajno fazo, v vsem preostalem so izvršbe še vedno samostojne – zamisliti si je mogoče primer, da kateri od upnikov (če bi bili upniki različni) sploh ne bi predlagal nadaljevanja izvršbe. Lahko je sicer izdan tudi en sam sklep z navedbo več opravičnih števil, a je boljša in bolj jasna rešitev, da se sklep izda v vsaki posamezni zadevi. Če nova dolžnica nasprotuje, da se izvršba v vseh zadevah nadaljuje zoper njo, mora dolžnica ugovarjati/vložiti pritožbo v vsaki zadevi posebej: tudi ona pa lahko vloži eno samo vlogo z navedbo vseh opravičnih števil (vloga se potem vloži v vsako posamezno zadevo). Kakor koli že, gre za več ugovorov/pritožb, s tem pa je nastalo tudi več taksnih obveznosti. Zato se plačilni nalog izda v vsaki pristopni zadevi posebej in se bo tudi ugovor/pritožba obravnaval(a) v vsaki zadevi posebej.

5.9 V izvršilnem postopku je upnik vložil pritožbo in hkrati z njo predlog za takšno oprostitev. Še preden je bilo o predlogu za takšno oprostitev odločeno, je upnik pritožbo umaknil, sodišče pa izdalo ugotovitveni sklep. Naknadno je sodišče odločilo o taksni oprostitvi, in sicer je predlog za oprostitev plačila sodne takse zavrnilo. Kakšen plačilni nalog se izda in v kakšni višini?

Tarif. št. 1122 ZST-1 **za pravnne zadeve** določa, da se za pritožbo, če je ta umaknjena pred razpisom naroka za obravnavo oziroma pred začetkom seje senata, če o pritožbi odloča sodnik posameznik in ni bila razpisana obravnavna, pa pred izdajo odločbe, obračuna sodna taksa po koeficientu 1,5 (torej $\frac{1}{2}$ siceršnje takse).

ZST-1 podobno ureja tudi za nekatera druga področja: tarif. št. 1133 za umik revizije, tarif. št. 2122, 2222, 2322 za umik pritožbe v delovnih sporih, tarif. št. 2133, 2233 in 2333 za umik revizije v delovnih sporih, tarif. št. 6122 za umik pritožbe v upravnem sporu, tarif. št. 6133 za umik revizije v upravnem sporu in tako dalje. In najpomembneje – ZST-1 celo za primer revizije ureja v tarif. št. 4043 znižanje sodne takse v primeru njenega umika pred začetkom seje senata VS RS.

Iz tega povzetka ureditve in dejstva, da v primeru umika pritožbe v izvršilnem postopku ni posebej predvideno znižanje sodne takse, je mogoče sklepati, da je bil namen zakonodajalca, da se v tem primeru plača celotna sodna taksa ne glede na umik. Podobna ureditev je tudi, na primer, v stečajnem postopku.

PREGLED POMEMBNEJŠIH ODLOČB S PODROČJA INSOLVENČNEGA PRAVA, OBJAVLJENIH OD 1. 11. 2023 DO 31. 5. 2024¹

Mojca Hrastnik, pravosodna svetnica, Vrhovno sodišče Republike Slovenije

1. IZPODBIJANJE PRAVNIH DEJANJ STEČAJNEGA DOLŽNIKA

1.1 Odsvojitve poslovnega deleža v stečaju (VSRS Sklep III Ips 20/2022 z dne 12. 9. 2023)

Tožena stranka je v stečajnem postopku nad dolžnikom (družbo A, d. o. o., v stečaju) prijavila terjatev v višini nekaj čez milijon evrov. Tožena stranka je obstoj terjatve do stečajnega dolžnika utemeljevala s sklicevanjem na cesijsko pogodbo z dne 17. 10. 2017, s katero ji je terjatev odstopila družba B, d. o. o., v stečaju. Terjatev naj bi imela odškodninsko podlago, in sicer kot prikrajšanje, ki ga je utrpela družba B, d. o. o., v stečaju, ker družba A, d. o. o. (preden se je nad njo začel stečajni postopek), kot kupec ni izpolnila obveznosti iz kupoprodajne pogodbe z dne 22. 4. 2016 o nakupu premoženja družbe B, d. o. o., v stečaju kot poslovne celote. Po odstopu stečajnega upravitelja od pogodbe dne 22. 4. 2016 je bilo premoženje družbe B, d. o. o., v stečaju prodano za nižjo kupnino. Razliko naj bi predstavljala odškodninska terjatev, ki jo je prevzela tožena stranka. Tožena stranka je v izvršilnem postopku, v katerem družba A, d. o. o., v stečaju zoper predlog ni vložila ugovora, za terjatev pridobila izvršilni naslov v obliki pravnomočnega sklepa o izvršbi.

Tožeča stranka je terjatev tožene stranke prerekala. S sklepom o preizkusu terjatve je bila napotena na pravdo za ugotovitev neobstoja terjatve tožene stranke. V pravdnem postopku je tožeča stranka v razmerju med stečajnim dolžnikom (družbo A, d. o. o., v stečaju) in toženo stranko (družbo B, d. o. o., v stečaju) zahtevala: razveljavitev učinka opustitve vložitve ugovora stečajnega dolžnika zoper sklep o izvršbi z dne 6. 2. 2017; razveljavitev učinka pravnomočnega sklepa o izvršbi z dne 6. 2. 2017 in razveljavitev učinka pogodbe o cesiji z dne 17. 10. 2017, sklenjene med toženo stranko in družbo B, d. o. o., v stečaju. Poleg tega je zahtevala tudi ugotovitev, da zoper stečajnega dolžnika ne obstoji terjatev tožene stranke v višini nekaj več kot milijon evrov.

Sodišče prve stopnje je vse zahtevke tožeče stranke zavrnilo. Sodišče druge stopnje je zavrnilo pritožbo tožeče stranke in potrdilo sodbo sodišča prve stopnje.

¹ Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorice na šoli insolvenčnega prava 2024, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala od 12. do 14. junija 2024 v Termah Čatež.

Proti tej odločitvi je tožeča stranka vložila predlog za dopustitev revizije. Vrhovno sodišče je s sklepom III DoR 64/2022 z dne 12. 7. 2022 dopustilo naslednje revizijsko vprašanje: *»Ali je bilo trditveno in dokazno breme glede obstoja insolventnosti stečajnega dolžnika v času izvršitve izpodbijanega pravnega dejanja na strani tožeče ali tožene stranke?«*

Vrhovno sodišče je pojasnilo, da odgovor o razporeditvi trditvenega in dokaznega bremena poleg procesnih pravil daje materialno pravo. Zato dopuščeno revizijsko vprašanje omogoča uveljavljanje revizijskega razloga zmotne uporabe materialnega prava. Pojasnilo je, da je bila presoja sodišča druge stopnje v izpodbijani sodbi osredotočena na pravni okvir izpodbijanja pravnih dejanj stečajnega dolžnika, kot ga ureja zakonska domneva iz tretjega odstavka 272. člena Zakona o finančnem poslovanju, postopkih zaradi insolventnosti in prisilnem prenehanju (ZFPPIPP)² o obstoju subjektivnega pogoja izpodbojnosti iz 2. točke prvega odstavka 271. člena ZFPPIPP. Gre za ureditev pogojev izpodbojnosti v primeru dvostranskih vzajemnih razmerij, v katera je vključen stečajni dolжник.

Pri odločitvi se je Vrhovno sodišče RS oprlo na stališče, zavzeto v odločbi III Ips 62/2015 z dne 31. 8. 2016. V navedeni zadevi se je upnik skliceval na domnevo iz 2. točke tretjega odstavka 272. člena ZFPPIPP, v skladu s katero velja, da če upnik, v korist katerega je bilo dejanje opravljeno, ne dokaže drugače, velja, da je pogoj iz 2. točke prvega odstavka 271. člena ZFPPIPP³ izpolnjen, če je bilo dejanje opravljeno v zadnjih treh mesecih pred uvedbo stečajnega postopka. Pojasnilo je, da ko se tožeča stranka pri dokazovanju subjektivnega pogoja izpodbojnosti opre na domnevo, zadošča, da dokaže domnevno podlago. Svoje insolventnosti oziroma insolventnosti stečajnega dolžnika ji ni treba dokazovati. Če ji domnevno podlago uspe dokazati in je posledično domneva o izpolnjenosti subjektivnega pogoja izpodbojnosti podana, pa je tožena stranka oziroma upnik tisti, ki lahko še vedno dokaže neobstoje subjektivnega pogoja izpodbojnosti. Pri tem lahko upnik dokazuje neobstoje subjektivnega pogoja izpodbojnosti ne samo z dokazovanjem, da ni vedel ali da ni bil dolžan vedeti, da je dolжник insolventen, temveč tudi z dokazovanjem, da dolжник ni bil insolventen.

V tej zadevi pa se je upnik skliceval na domnevo iz 1. točke tretjega odstavka 272. člena ZFPPIPP. Iz tega določila izhaja, da če upnik, v korist katerega je bilo dejanje opravljeno, ne dokaže drugače, velja, da je pogoj iz 2. točke prvega odstavka 271. člena tega zakona izpolnjen, če je upnik prejel izpolnitev svoje terjatve pred njeno zapadlostjo ali prejel izpolnitev v obliki ali na način, ki po poslovnih običajih, uzancah ali praksi, ki je obstajala med njim in stečajnim

2 Uradni list RS, št. 126/07, 40/09, 59/09, 52/10, 106/10, 26/11, 47/11 – ORZFPPIPP21-1, 87/11 – ZPUOOD, 23/12 – odl. US, 48/12 – odl. US, 47/13, 56/13 – ZPre-1E, 100/13, 10/15, 27/16, 31/16 – odl. US, 38/16 – odl. US, 63/16 – ZD-C, 30/18 – ZPPDID, 54/18 – odl. US, 69/19 – odl. US, 49/20 – ZIUZEOP, 61/20 – ZIUZEOP-A, 36/20 – ZZUSUDJZ, 74/20 – odl. US, 85/20 – odl. US, 203/20 – ZIUPOPdVE, 178/21, 196/21 – odl. US, 157/22 – odl. US, 35/23 – odl. US, 57/23 – odl. US, 102/23 in 47/24.

3 V skladu z določilom 2. točke prvega odstavka 271. člena ZFPPIPP je pravno dejanje stečajnega dolžnika, izvedeno v obdobju izpodbojnosti, izpodbojno, če je oseba, v korist katere je bilo dejanje opravljeno, takrat, ko je bilo to dejanje opravljeno, vedela ali bi morala vedeti, da je dolжник insolventen.

dolžnikom, ne velja za običajno obliko ali način izpolnitve obveznosti na podlagi pravnih poslov enakih značilnosti kot pravni posel, na podlagi katerega je bila opravljena izpolnitev stečajnega dolžnika.

Vrhovno sodišče je pojasnilo, da je uvodno besedilo tretjega odstavka 272. člena ZFPPIPP za obe domnevi skupno. Zato je sklenilo, da ni videti razumnega argumenta za drugačno razlago učinkov domneve v tem primeru. V obeh primerih je namreč skupno domnevano dejansko stanje postavljene zakonske domneve, ki zajema vedenje oziroma dolžnost vedenja za insolventnost dolžnika. Zato je sklenilo, da je razlaga sodišč nižjih stopenj, da mora tožnik navkljub sklicevanju na domnevo zatrjevati insolventnost dolžnika in o tem priložiti dokaze, materialnopravno zmotna. Dodalo je, da ta sklep izhaja že iz samega zakonskega besedila, ki obsega dva dejanska pogoja: obstoj insolventnosti dolžnika v času izpodbijanega dejanja in subjektivnega odnosa osebe, v korist katere je dejanje opravljeno, do prvega dejanskega pogoja.

Poleg tega je Vrhovno sodišče RS pojasnilo, da tožeča stranka zadosti svojemu trditvenemu in dokaznemu bremenu, če zatrjuje in dokaže dejanski stan, ki tvori domnevno podlago ene od domnev iz tretjega odstavka 272. člena ZFPPIPP. Dokler tožeča stranka temu ne zadosti, ni mogoče očitati toženi stranki (upniku, v korist katerega je bilo dejanje opravljeno), da ni zmogla trditvenega in dokaznega bremena, s katerim bi lahko ovrgla učinek zakonske domneve. Dodalo je, da se upnik lahko brani tako, da izpodbija domnevno podlago ali učinke domneve z dokazovanjem, da ni vedel oziroma ni bil dolžan vedeti za insolventnost dolžnika, ali z dokazovanjem, da dolžnik v času izpodbijanega dejanja ni bil insolventen. Tako urejena zakonska domneva olajšuje položaj tožnika, saj glede obstoja subjektivnega pogoja izpodbijnosti iz 2. točke prvega odstavka 271. člena ZFPPIPP zadostuje, da zatrjuje in dokaže dejanski stan, ki tvori domnevno podlago ene od domnev iz tretjega odstavka 272. člena ZFPPIPP. Dodalo je še, da mora sodišče obstoj insolventnosti dolžnika presoјati le, če tožena stranka (upnik, v korist katerega je bilo dejanje opravljeno) poda obrazložen ugovor.

Vrhovno sodišče se je, upoštevajoč revizijske očitke, opredelilo tudi do očitkov o neskladnosti stališč Vrhovnega sodišča RS v odločbah III Ips 93/2014 z dne 19. 5. 2015, III Ips 122/2015 z dne 22. 11. 2015 in III Ips 62/2015 z dne 31. 8. 2016. Očitke je zavrnilo.

V zvezi z odločbo III Ips 93/2014 z dne 19. 5. 2015 je pojasnilo, da v navedeni zadevi ni presojalo primerljivega položaja glede na zadevo III Ips 62/2015 ter da stališča v navedeni zadevi niso v nasprotju s kasnejšimi stališči v odločbi III Ips 62/2015 z dne 31. 8. 2016. Poudarilo je, da je v navedeni odločbi pojasnjen metodološki način ugotavljanja subjektivnega pogoja izpodbijnosti, ki ni povezan z vprašanjem potrebne trditvene podlage tožeče stranke, ko ta pogoj utemeljuje z domnevama iz tretjega odstavka 272. člena ZFPPIPP, kar je bilo predmet presoje v zadevi III Ips 62/2015.

V zvezi z očitki o drugačnih stališčih v odločbah III Ips 122/2015 z dne 22. 11. 2016 in III Ips 62/2015 z dne 31. 8. 2016 pa je pojasnilo, da je kot nosil-

no stališče v zadevi III lps 122/2015 mogoče razumeti zgolj stališče, pojasnjeno v 13. točki obrazložitve. Iz nje izhaja, da se mora sodišče jasno opredeliti do vprašanja insolventnosti dolžnika, če je upnik (tožena stranka) prerekal obstoj insolventnosti v času oprave izpodbijanih dejanj. Niti v tem nosilnem stališču niti v razlogih v okviru 12. točke obrazložitve pa se Vrhovno sodišče RS ni opredeljevalo glede trditvenega bremena tožnika v tožbi, v kateri se sklicuje na domnevo. Vrhovno sodišče RS je pojasnilo, da je v zadevi III lps 122/2015 izhajalo iz predpostavke, da je bilo na podlagi ugovora tožene stranke vprašanje insolventnosti sporno, ni pa v tej zadevi podrobno pojasnjevalo trditvenih bremen strank v zvezi s to okoliščino. Zato je sklenilo, da zavzeta stališča v zadevah III lps 122/2015 in III lps 62/2015 niso različna, temveč se dopolnjujejo.

2. ZAČETEK STEČAJNEGA POSTOPKA

2.1 Procesna legitimacija za vložitev pritožbe zoper sklep o začetku stečajnega postopka (VSL Sklep Cst 58/2024 z dne 20. 3. 2024)

Upnik je predlagal začetek stečajnega postopka nad dolžnikom, ki je bil organiziran kot družba z omejeno odgovornostjo (d. o. o.). Stečajno sodišče je upnikov predlog vročilo dolžniku na podlagi fikcije. Dolžnik v roku 15 dni na upnikov predlog ni odgovoril. Zato je sodišče prve stopnje s sklepom začelo stečajni postopek nad dolžnikom in imenovalo upravitelja. Velja namreč domneva, da je dolžnik insolventen, če na upnikov predlog v danem roku ne vloži ugovora (tretji odstavek 235. člena ZFPPIPP). Proti sklepu o začetku postopka sta se pritožila dolžnik in njegova družbenica.

Sodišče druge stopnje je pojasnilo, da ima v stečajnem postopku procesno legitimacijo vsaka stranka postopka. Pojasnilo je tudi, da imajo v skladu z določilom 55. člena ZFPPIPP v predhodnem postopku procesno legitimacijo: predlagatelj postopka, dolžnik, proti kateremu je vložen predlog za začetek postopka, če ni njegov predlagatelj, in upnik, ki verjetno izkaže svojo terjatev do dolžnika, proti kateremu je vložen predlog za začetek postopka, če prijavi svojo udeležbo v predhodnem postopku. Pojasnilo je tudi, kdo ima procesno legitimacijo za vložitev pritožbe, in sicer lahko pritožbo v skladu z določilom 126. člena ZFPPIPP vloži vsaka stranka postopka, razen če zakon za posamezni sklep ne določa, da lahko pritožbo vložijo le nekatere stranke. Upravitelj ali druga oseba, ki ni stranka postopka, ima pravico vložiti pritožbo samo proti tistim sklepom, za katere tako določa zakon.

Ob upoštevanju okoliščin tega primera je sodišče druge stopnje v nadaljevanju pojasnilo, da je domneva insolventnosti, ki nastopi zaradi nevložitve ugovora dolžnika na upnikov predlog za začetek stečajnega postopka, izpodbijna (četrti odstavek 235. člena ZFPPIPP). Za izpodbijanje domneve je treba smiselno uporabiti določila tretjega in četrtega odstavka 234. člena ZFPPIPP. Opozorilo je, da je bil tretji odstavek 234. člena ZFPPIPP z novelo ZFPPIPP-H⁴ spremenjen. Po tretjem odstavku 234. člena ZFPPIPP lahko od uveljavitve novele ZFPPIPP-H, 1. 11. 2023, domnevo insolventnosti iz prvega odstavka tega člena

4 Uradni list RS, št. 102/23.

izpodbija samo osebno odgovorni družbenik dolžnika ali dolžnik, če je predlog za začetek postopka vložil njegov osebno odgovorni družbenik. Pred uveljavitvijo novele ZFPPIPP-H je lahko domnevo insolventnosti iz prvega odstavka 234. člena ZFPPIPP izpodbijal vsak družbenik.

Ker se je v tem primeru stečajni postopek začel po uveljavitvi novele ZFPPIPP-H, je sodišče druge stopnje sklenilo, da pritožba družbenice dolžnika, ki je organiziran kot družba z omejeno odgovornostjo, ni dovoljena, in jo je zavrglo.

Sodišče druge stopnje je v tem primeru tudi pojasnilo razloge, ki so zakonodajalca ob upoštevanju ugotovitev Ustavnega sodišča RS v odločbi št. Up-386/15-26, U-I-179/15-8 z dne 12. 5. 2016 vodili k spremembi oseb, ki so procesno legitimirane za vložitev pritožbe proti sklepu o začetku postopka, ki se je začel na predlog upnika. Pojasnilo je, da je zakonodajalec pri spremembi predpisa ocenil, da interes družbenikov, ki za obveznosti družbe osebno ne odgovarjajo, v fazi izdaje sklepa o začetku stečajnega postopka ne more biti posebej in na enak način varovan kot interes osebno odgovornih družbenikov. Kot bistvena razloga je zakonodajalec navedel, da začetek stečajnega postopka ne vpliva na pravni položaj družbenika kapitalske družbe in se zato s sklepom o začetku stečajnega postopka ne posega v njegov pravni interes ter da z začetkom stečajnega postopka družbenik ne izgubi korporacijskih pravic, ampak prenehajo le njegova upravljavska upravičenja. Sodišče druge stopnje je poleg tega pojasnilo, da so zakonodajalca pri presoji razmerij vodila tudi pravila o korporacijskih razmerjih v družbi, po katerih mora poslovodstvo družbenike obveščati o vseh pomembnejših okoliščinah za poslovanje družbe in pri tem ravnati z ustrežno skrbnostjo, pri čemer kršitev teh obveznost s strani poslovodstva lahko vodi v odškodninske zahtevke. Sodišče druge stopnje poudari, da je zakonodajalca pri odločitvi dodatno vodilo načelo hitrosti v postopkih zaradi insolventnosti. Ob tehtanju sorazmernosti je namreč ocenil, da se pravica družbenikov, da se pritožijo ob uveljavljenem načelu hitrosti v postopkih zaradi insolventnosti, izkaže kot nesistemska. Zato se tudi sklep o začetku stečajnega postopka na upnikov predlog vroči le osebno odgovornemu družbeniku.

2.2 Procesna legitimacija upnika za vložitev pritožbe zoper sklep o začetku stečajnega postopka (VSL Sklep Cst 49/2024 z dne 14. 3. 2024)

Stečajno sodišče je na podlagi dolžnikovega predloga za začetek stečajnega postopka nad dolžnikom začelo stečajni postopek. Zoper sklep o začetku stečajnega postopka se je pritožil dolžnikov upnik, ki je trdil, da je sklep nezakonit, ker je bil izdan na podlagi nedopustnega dolžnikovega predloga za začetek stečajnega postopka, vloženega izključno z namenom oškodovanja upnika. Upnik je trdil tudi, da je dolžnik razpolagal s pravicami v nasprotju s prisilnimi ukrepi in moralnimi pravili ter da je z vložitvijo predloga za začetek stečajnega postopka zlorabil svoje pravice.

Sodišče druge stopnje je pojasnilo, da je odločitev o prenehanju družbe lahko posledica insolventnosti ali prostovoljne odločitve družbenikov. Iz veljavnih

predpisov ne izhaja zaveza družbenikov, da bi trajno ohranjali družbo pri življenju. Poleg tega je pojasnilo, da je odločitev o prenehanju družbe zaradi insolventnosti v pristojnosti posloводства ali osebno odgovornih družbenikov. Če predlaga začetek stečajnega postopka dolжник, je v izključnem interesu osebno odgovornih družbenikov, da ohranijo dolžnika pri obstoju in poslovanju. Dodalo je, da upnik nima upravičenja za izpodbijanje domneve insolventnosti, saj z začetkom stečajnega postopka ne izgubi možnosti poplačila svojih terjatev.

Sodišče druge stopnje ni sledilo trditvam upnika, da začetek stečajnega postopka pomeni poseg v njegovo pravico do zasebne lastnine. Zato je predlog upnika za prekinitev postopka in sprožitev postopka za presojo ustavnosti in zakonitosti določb ZFPPIPP zavrnilo. Pojasnilo je, da bi prekinitev stečajnega postopka pomenila prehud in nesorazmeren poseg v pravni položaj dolžnika in omejitev njegove zakonske pravice, ki je hkrati tudi njegova dolžnost. Kot dodatni razlog je sodišče druge stopnje navedlo, da bi prekinitev postopka neupravičeno posegla v pravice morebitnih preostalih upnikov in bi lahko pomenila njihovo oškodovanje. Pojasnilo je, da je upniku zagotovljeno varstvo njegovih pravic v stečajnem postopku ter v pravnih in drugih postopkih, ki so v zvezi z njim in v katerih lahko uveljavlja svoje terjatve (tudi tiste, ki temeljijo na trditvah o zlorabi). Kot zadnji razlog je sodišče druge stopnje navedlo, da je z začetkom stečajnega postopka poseženo v dolžnikov pravni položaj in ne v pravni položaj upnika.

Upoštevajoč vse navedeno je sodišče druge stopnje pritožbo upnika zavrglo kot nedovoljeno.

3. PRODAJA PREMOŽENJA V STEČAJNEM POSTOPKU

3.1 Procesna legitimacija tretjega za pritožbo proti sklepu o prodaji (VSL Sklep Cst 301/2023 z dne 8. 11. 2023)

Sodišče prve stopnje je z izpodbijanim sklepom na predlog upravitelja sklepano, da se za prodajo dveh kotlov izvede nezavezujoče zbiranje ponudb na podlagi neposrednih pogajanj. Pritožbo proti sklepu o prodaji je vložil A. A., ki je od ločitvenega upnika stečajnega dolžnika kupil nepremičnino, v kateri sta kotla. Pritožnik je v pritožbi trdil, da sta kotla vgrajena v stavbi, ki je do celote v njegovi lasti, da je z nakupom stavbe postal tudi lastnik vseh pritliklin v stavbi, torej tudi kotlov, da sta kotla neločljivo povezana s stavbo in ju ni mogoče ločiti od stavbe, ne da bi na stavbi nastala škoda. Zatrjeval je tudi, da je bil v času nakupa stavbe v dobri veri glede pridobitve lastništva kotlov ter da je kotlovnica nujno potrebna za ogrevanje preostalih nepremičnin v proizvodno-poslovnem kompleksu in je z njimi prostorsko in funkcionalno povezana.⁵

5 Upraviteljica je v odgovoru na pritožbo trditvam pritožnika nasprotovala. Trdila je, da so se nepremičnine ločitvenemu upniku izročile brez opreme v njih, da je bil račun ločitvenemu upniku izdan le za nepremičnine, ne pa tudi za kotla, da kotla nista v funkciji že vse od začetka stečajnega postopka, da je kotlovnica od preostalega proizvodno-poslovnega kompleksa ločen objekt ter da ne drži, da kotlov ni mogoče odstraniti brez škode za nepremičnino.

Sodišče druge stopnje se je v tej zadevi najprej ukvarjalo z vprašanjem obstoja procesne legitimacije pritožnika. Ta namreč ni stranka stečajnega postopka, saj v stečajni postopek ni prijavil terjatev niti ni prijavil izločitvene pravice na kotlih. Upoštevajoč trditve pritožnika je sodišče druge stopnje štelo, da je pritožnik pritožbo vložil kot tretja oseba, v pravice katere bi bilo s prodajo lahko poseženo (poseg v lastninsko pravico). Štelo je, da je pritožnik s svojimi trditvami zatrjeval, da je lastnik zadevnih kotlov, ker sta pritiklini oziroma sestavini njegove nepremičnine.

Sodišče druge stopnje je pojasnilo, da ZFPPIPP podeljuje procesno legitimacijo le določenim osebam. Procesno legitimacijo za sodelovanje v glavnem postopku ima tako vsak upnik, ki v postopku uveljavlja terjatev do insolventnega dolžnika (56. člen ZFPPIPP). Procesno legitimacijo za vložitev pritožbe pa določa 126. člen ZFPPIPP, in sicer lahko pritožbo vloži vsaka stranka postopka, razen če zakon za posamezni sklep ne določa, da lahko pritožbo vložijo le nekatere stranke. Upravitelj ali druga oseba, ki ni stranka postopka, ima pravico vložiti pritožbo samo proti tistim sklepom, za katere tako določa zakon. Na podlagi navedenih določil ZFPPIPP je sodišče druge stopnje sklenilo, da ZFPPIPP pritožniku ne daje procesne legitimacije za vložitev pritožbe proti sklepu o prodaji.

Poleg tega je sodišče druge stopnje pojasnilo, da sklep, izdan v glavnem stečajnem postopku, lahko vpliva tudi na druge obligacijske in stvarne pravice za ohranitev oziroma uveljavitev, katerih prijava terjatev v stečajnem postopku ni potrebna. Iz ustavne zahteve po kontradiktornem postopku v takem primeru izhaja zahteva, da lahko sodna odločba veže le tiste osebe, ki so v postopku, v katerem je bila izdana, imele možnost sodelovati. Z zagotovitvijo pravice do izjave v postopku se tako vsakomur zagotovi možnost vplivati na odločitev sodišča, ki se nanaša na njegove pravice in obveznosti. Zato je sodišče druge stopnje zavzelo stališče, da je treba procesno upravičenje (legitimacijo) v določenih primerih priznati tudi imetnikom pravic, ki jih v stečajnem postopku niso prijavili, če ima odločba, izdana v stečajnem postopku, neposredni pravni učinek na njihov pravni položaj.

Sodišče druge stopnje je nato pojasnilo, da ZFPPIPP ne ureja pravnega položaja, v katerem bi bilo predmet prodaje premoženje, ki ni last stečajnega dolžnika. ZFPPIPP napotuje na uporabo določil pravnega postopka, pri čemer je sodnik med drugim vezan na ustavo,⁶ ki zahteva, da sodnik pri sprejemanju odločitev zakone razlaga ustavnoskladno. Pojasnilo je, da sta klasični metodi za zapolnjevanje pravnih praznin pravna in zakonska analogija. Dodatno je pojasnilo, da je okoliščina, da lahko odločbe, izdane v postopku, učinkujejo za širši krog ljudi, značilna za nepravdni postopek, v katerem lahko poleg formalnih udeležencev sodelujejo tudi materialni udeleženci. To so osebe, katerih pravni

⁶ Glej 3. člen Zakona o sodiščih (ZS; Uradni list RS, št. 19/94, 45/95, 26/99 – ZPP, 38/99, 28/00, 26/01 – PZ, 56/02 – ZJU, 67/02, 16/04 – ZZZDR–C, 73/04, 72/05, 49/06 – ZVPSBNO, 127/06, 67/07, 45/08, 96/09, 86/10 – ZJNePS, 33/11, 75/12, 63/13, 17/15, 23/17, 22/18, 16/19 – ZNP-1, 36/20 – ZZUSUDJZ, 61/20 – ZZUSUDJZ–A, 80/20 – ZIUOOPE, 104/20, 152/20 – ZZUOOP, 203/20 – ZIUPOPDVE, 18/23 – ZDU–10 in 42/24 – odl. US.

interes utegne biti s sodno odločbo prizadet in ki zato lahko vložijo tudi pritožbo zoper odločbo. Sklenilo je, da bi bilo s prodajo kotlov v tem primeru lahko poseženo v premoženje tretjega. Zato je odločilo, da je pritožnik, ki trdi, da je lastnik kotlov (ker naj bi bili pritiklina oziroma sestavina njegove nepremičnine), ob smiselni uporabi določb, ki urejajo nepravdni postopek, procesno legitimiran za vložitev pritožbe proti sklepu o prodaji tega premoženja.

Sodišče druge stopnje je v nadaljevanju opozorilo, da je pritožnik v postopku za izkaz svoje lastninske pravice na zadevnih kotlih zatrjeval pravno odločilna dejstva, na podlagi katerih bi bilo, če se izkažejo za resnična, mogoče ugotoviti, da sta kotla sestavini nepremičnine oziroma pritiklini k nepremičnini. Stvar, ki postane sestavina druge stvari, izgubi svojo pravno samostojnost (16. člen Stvarnopravnega zakonika, SPZ).⁷ Pritiklina pa v dvomu deli usodo glavne stvari (drugi odstavek 17. člena SPZ). Zatrjeval je namreč trdnost povezave kotlov z objektom, nepopolnost objektov brez delujoče kurilnice ter funkcionalno in prostorsko povezanost kurilnice s stavbami na območju celotnega proizvodno-poslovnega kompleksa. Kot dokaz za svoje trditve je pritožnik predlagal tudi izvedbo dokaza s postavitvijo izvedenca, s katerim bi dokazoval v tem postopku pravno odločilna dejstva: trdnost povezave kotlov z objektom (nemožnost ločitve kotlov od nepremičnine brez poškodovanja kotlovnice); nepopolnost objektov brez delujoče kurilnice (večji del poslovnih stavb in proizvodnih prostorov v kompleksu bi ostal brez kakršne koli možnosti ogrevanja) ter funkcionalno in prostorsko povezanost kurilnice s stavbami na območju celotnega objekta (obratovanje kurilnice je mogoče ponovno vzpostaviti, pri čemer je bila parcelacija poslovno-proizvodnega kompleksa izvedena le zato, ker premoženja kot celote ni bilo mogoče prodati). Na podlagi navedenih razlogov je sodišče druge stopnje sklenilo, da je treba pred prodajo premoženja izvesti dokaz s postavitvijo izvedenca in nato na podlagi njegovih ugotovitev o (ne)obstoju pravno odločilnih dejstev presoditi, ali kotla sta sestavina glavne stvari, če je odgovor negativen, pa tudi, ali sta pritiklina glavne stvari. Šele po ugotovitvi teh okoliščin bo namreč mogoče presoditi, ali je dovoljena prodaja zadevnih kotlov v stečajnem postopku. Ker je pritožnik trdil tudi, da je kot dobroverni kupec sklenil kupoprodajno pogodbo za nakup nepremičnega premoženja in tudi pritiklin, ki spadajo k nepremičnini, je sodišče druge stopnje opozorilo še na možnost uporabe 64. člena SPZ.

Glede na navedeno je sodišče druge stopnje ugodilo pritožbi, sklep o prodaji razveljavilo in zadevo vrnilo sodišču prve stopnje v novo odločanje.

3.2 Zavrnitev soglasja k sklenjeni pogodbi o prodaji nepremičnin (VSL Sklep Cst 324/2023 z dne 20. 12. 2023)

Po več neuspešnih poskusih prodaje je sodišče prve stopnje s četrnim sklepom o prodaji dovolilo prodajo spornega premoženja (nepremičnine) z nezavezujočim zbiranjem ponudb. Prodaja je bila uspešna in upravitelj je sklenil pogodbo z najboljšim ponudnikom pod odločnim pogojem, da predkupni upravičenci ne

⁷ Uradni list RS, št. 87/02, 91/13, 17/14 – ZUOPŽ, 14/18 – ZUOPŠP, 23/20 in 78/23 – ZUNPEOVE.

bodo uveljavljali predkupne pravice, in pod razveznim pogojem, ki se uresniči, če predkupni upravičenci uveljavijo predkupno pravico. Dva predkupna upravičenca sta uveljavljala predkupno pravico. En predkupni upravičenec se ni strinjal s prodajo nepremičnine po solastniških deležih. Ločitveni upnik pa se ob takšnem stanju (ko so obstajali trije morebitni kupcu) ni strinjal s prodajo po doseženi ceni.

Sodišče prve stopnje se z izdajo soglasja k sklenitvi prodajne pogodbe ob takšnem stanju ni strinjalo. Presodilo je, da je za zadevno premoženje mogoče doseči višjo ceno, ker je za prodajo po doseženi ceni obstajal interes treh oseb (najboljšega ponudnika in dveh predkupnih upravičencev). Na podlagi navedenega je sklenilo, da prodaja na podlagi četrtega sklepa o prodaji ni v skladu z načelom zagotavljanja najboljših pogojev za poplačilo upnikov (47. člen ZFPPIPP). To je z dopisom z dne 21. 9. 2023 sporočilo upravitelju in ga pozvalo, da poda nov predlog za prodajo zadevnega premoženja na podlagi javne dražbe z zviševanjem izklicne cene ter izklicno ceno v višini navzgor zaokrožene najboljše ponudbe iz četrte prodaje. Upravitelj je pozivu sodišča sledil in podal nov predlog, na podlagi katerega je stečajno sodišče izdalo peti sklep o prodaji zadevnega premoženja. Proti temu sklepu se je pritožil upnik, ki je hkrati tudi predkupni upravičenec. Uveljavljal je pritožbena razloga zmotne uporabe materialnega prava in bistvenih kršitev določil postopka. Predlagal je, da sodišče druge stopnje pritožbi ugotovi in upraviteljev peti predlog za prodajo zadevnega premoženja zavrže kot nedovoljen, ker postopek prodaje po četrtem sklepu o prodaji še ni bil zaključen.

Sodišče druge stopnje je v tem primeru ob upoštevanju okoliščin primera, ko je bila med sodiščem prve stopnje, upraviteljem in tudi pritožnikom opravljena obsežna komunikacija o nastalih okoliščinah prodaje, pritrdilo pritožbenemu očitku upnika, da upravitelj v okviru četrtega postopka prodaje ni podal predloga za izdajo soglasja sodišča k sklenjeni prodajni pogodbi. Vendar pa je ne glede na to sklenilo, da je bil, upoštevajoč ravnanja vseh udeležencev pri prodaji ter obsežne komunikacije med njimi, postopek prodaje po četrtem sklepu o prodaji z dopisom sodišča z dne 21. 9. 2023 dejansko končan. Iz tega dopisa sodišča prve stopnje upravitelju je namreč jasno izhajalo, da sodišče prve stopnje zaradi prenizke cene ne bi izdalo soglasja k nobeni od sklenjenih kupoprodajnih pogodb.

Sodišče druge stopnje je pritrdilo tudi ugotovitvi sodišča prve stopnje, da v postopku nezavezujočega zbiranja ponudb ni bila dosežena primerna prodajna cena, ki bi zagotavljala najugodnejše pogoje za poplačilo upnikov. Zavrnilo je očitek pritožnika, da mu je upravitelj z opustitvijo zakonsko določene obveznosti iz 341. člena ZFPPIPP onemogočil uveljavitev predkupne pravice. Poudarilo je, da v takem primeru (niti ponudnik niti predkupni upravičenec) ne more doseči prodaje nepremičnine po ceni, s katero se sodišče iz utemeljenih razlogov ne strinja.

Poleg tega je sodišče druge stopnje dodalo, da je v stečajnem postopku sodišče prve stopnje dolžno paziti na zakonitost izvedbe postopka prodaje. Poudarilo je, da je sodišče med drugim dolžno paziti tudi na to, ali so bili v postopku prodaje predkupni upravičenci pravilno pozvani k uveljavitvi predkupne pravice,

pri čemer je v primeru ugotovljenih nepravilnosti dolžno izdajo soglasja zavrniti. Glede na okoliščine primera je pojasnilo, da iz prodajnih pogodb, poslanih predkupnim upravičencem, izhaja, da je bila predmet prodaje nepremičnina kot celota, ne pa idealni delež le-te (tretji odstavek 66. člena SPZ). S sklenitvijo prodajne pogodbe s predkupnim upravičencem, ki je predkupno pravico uveljavljal prvi, bi bila zato kršena predkupna pravica tistega predkupnega upravičenca, ki jo je uveljavljal kot drugi. Zato je sklenilo, da bi bilo sodišče prve stopnje tudi iz tega razloga dolžno izdajo soglasja zavrniti.

Glede na navedeno je sodišče druge stopnje pritožbo upnika zavrnilo in potrdilo izpodbijani peti sklep o prodaji.

3.3 Nepravilnost v sklenjeni prodajni pogodbi (VSL Sklep Cst 312/2023 z dne 21. 11. 2023)

Prodaja je bila izvedena v skladu s pravnomočnim sklepom o prodaji na podlagi zavezujočega zbiranja ponudb. Upravitelj je z najboljšim ponudnikom sklenil pogodbo in sodišču predlagal izdajo soglasja k sklenjeni pogodbi. Sodišče prve stopnje je soglasje k sklenjeni pogodbi zavrnilo, ker sta pogodbeni stranki v pogodbi določili neustrezen rok plačila – v nasprotju z določili ZFPPIPP.

Po izdaji sklepa o zavrnitvi soglasja k sklenjeni prodajni pogodbi sta pogodbeni stranki rok za plačilo kupnine v pogodbi uskladili z določili ZFPPIPP in sklenili novo pogodbo. Sodišče prve stopnje je k tej novi pogodbi dalo soglasje. Proti sklepu o soglasju k sklenitvi prodajne pogodbe se je pritožila upnica, ki je trdila, da bi bilo treba celotni postopek prodaje opraviti znova.

Sodišče druge stopnje je pritožbo upnice zavrnilo in potrdilo izpodbijani sklep. Pojasnilo je, da je bila celotna faza zbiranja zavezujočih ponudb in izbire najugodnejšega ponudnika izvedena brez nepravilnosti ter da se je zavrnitev soglasja k sklenitvi prodajne pogodbe v tem primeru nanašala le na vsebino prodajne pogodbe. Pojasnilo je tudi, da ponovitev celotnega postopka prodaje vključuje ponovitev vseh že uspešno izvedenih faz postopka prodaje in pomeni določitev nižje izhodiščne cene in časovni zamik teka rokov. Ob navedenem je sklenilo, da nič od tega ne pomeni upoštevanja načela hitrega postopanja in načela zagotovitve najugodnejših pogojev glede višine poplačila in rokov za plačilo terjatev upnikom.

3.4 Uveljavljanje pogodbene predkupne pravice v stečajnem postopku (VSL Sklep Cst 241/2023 z dne 27. 9. 2023)

Sodišče prve stopnje je izdalo sklep o soglasju k sklenitvi prodajne pogodbe za prodajo dveh malih fotonapetostnih elektrarn, ki sta nameščeni na strehi gospodarskega objekta v lasti pritožnikov. Pritožnika sta proti navedenemu sklepu vložila pritožbo, v kateri sta uveljavljala, da pri prodaji ni bila spoštovana njuna pogodbeni predkupna pravica in da sta upravitelju v skladu z njegovim sporočilom pravočasno poslala ponudbo za nakup, ki je upravitelj ni upošteval. Pritožnika sta trdila tudi, da ju je upravitelj s svojim ravnanjem zavedel.

Sodišče druge stopnje je pojasnilo, da je treba v stečajnih postopkih glede predkupne pravice upoštevati specialno določilo 347. člena ZFPPIPP.⁸ Ker sta v tem primeru pritožnika uveljavljala pogodbeno predkupno pravico, ki sicer preostalim udeležencem ni mogla ostati neznana, a ni bila vpisana v zemljiško knjigo, javni register ali kakšno drugo upošteveno evidenco, je sodišče druge stopnje sklenilo, da je upravitelj pravilno štel, da pritožnika v stečajnem postopku ne moreta uspešno uveljavljati svoje pogodbene predkupne pravice.

Ne glede na navedeno pa je sodišče druge stopnje ugodilo pritožbi pritožnikov in izpodbijani sklep spremenilo tako, da je zavrnilo izdajo soglasja k sklenitvi prodajne pogodbe. Pojasnilo je, da je upravitelj pritožnika v tem primeru pisno, po elektronski pošti, povabil, da oddata ponudbo za nakup premoženja stečajnega dolžnika do 30. 5. 2023. Vabilo za oddajo ponudb, ki je bilo javno objavljeno na spletnih straneh AJPes-a, pa je predvidelo oddajo ponudb do 17. 5. 2023. Pritožnika sta svojo ponudbo upoštevajoč pisno povabilo upravitelja oddala pravočasno, a je upravitelj, ker je bila oddana prepozno (po poteku roka iz javno objavljenega vabila), ni upošteval. Pogodbo o prodaji je sklenil z najboljšim ponudnikom. Ob navedenem je sodišče druge stopnje sklenilo, da je upravitelj z načinom vodenja postopka prodaje zavedel pritožnika in kršil pravila postopka prodaje ter je zato treba postopek prodaje ponoviti.

4. PRISILNA LIKVIDACIJA

4.1 Prenehanje odvetniške družbe (VSL Sklep Cst 300/2023 z dne 23. 11. 2023)

Sodišče prve stopnje je zavrglo predlog za začetek postopka prisilne likvidacije nad odvetniško družbo (o. p. d. o. o.). Pojasnilo je, da se šesto poglavje ZFPPIPP uporablja za postopek likvidacije, če zakon določa, da postopek likvidacije izvede sodišče (419. člen ZFPPIPP). Pojasnilo je tudi, da Zakon o odvetništvu (ZOdv)⁹ določa le, da sodišče ugotovi prenehanje odvetniške družbe, zato izvajanje postopka prisilne likvidacije po določitvah ZFPPIPP ni mogoče. Sklenilo je, da to potrjuje tudi določilo tretjega odstavka 40. člena ZOdv, ki določa, da je treba pred odločitvijo odvetniški družbi dati največ šestmesečni rok, v katerem mora svojo organizacijo in poslovanje uskladiti z določbami ZOdv.

Odvetniška zbornica je proti navedenemu sklepu vložila pritožbo in predlagala, da se sklep spremeni tako, da se ugotovi prenehanje odvetniške družbe. Trdila je, da edina družbenica odvetniške družbe nima več statusa odvetnice in zato

⁸ Iz navedenega določila izhaja, da se pogodbeni predkupni pravici upošteva le, če je vpisana v zemljiško knjigo ali drug javni register ali evidenco, z vpisom v katero se javno objavi pridobitev te pravice.

⁹ Uradni list RS, št. 18/93, 24/96 – odl. US, 24/01, 54/08, 35/09, 97/14, 8/16 – odl. US, 46/16, 36/19 in 130/22.

ne izpolnjuje več pogojev po tretjem odstavku 37. člena ZOdv, po katerem so družbeniki odvetniške družbe lahko le odvetniki.

Sodišče druge stopnje je pojasnilo, da je prenehanje odvetniške družbe v primerih, ko pogoji za organizacijo in poslovanje odvetniške družbe, določeni z ZOdv, niso izpolnjeni, delno urejeno v 40. členu ZOdv. Ker se za ustanovitve odvetniške družbe uporabljajo predpisi o gospodarskih družbah (36. člen ZOdv), je treba odgovore o tem, kdo izvede postopek likvidacije in kako se ta izvede, iskati v določbah Zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1)¹⁰ o rednem prenehanju družb in jih smiselno uporabiti glede na naravo odvetniške družbe. Poleg tega je sodišče druge stopnje pojasnilo, da je likvidacija družbe obvezna v vseh primerih prenehanja družbe, razen če družba ne preneha zaradi stečaja, po skrajšanem postopku ali z izbrisom iz sodnega registra brez likvidacije, ter da se za postopek likvidacije družbe z omejeno odgovornostjo v skladu z določili 522. člena ZGD-1 smiselno uporabljajo določila ZGD-1 o likvidaciji delniške družbe (402. do 424. člen ZGD-1).

Sodišče druge stopnje je ob zgoraj navedenih razlogih sklenilo, da okoliščina, da edina družbenica odvetniške družbe nima več statusa odvetnice, je razlog za prenehanje odvetniške družbe po prvem odstavku 40. člena ZOdv. Pojasnilo je, da odločba, s katero sodišče ugotovi prenehanje odvetniške družbe, pomeni sodno odločbo iz šeste alineje prvega odstavka 402. člena ZGD-1. Če sodišče ugotovi, da je družba prenehala, skladno z določilom tretjega odstavka 403. člena ZGD-1 izda sklep o likvidaciji družbe.

Na podlagi navedenih razlogov je sodišče druge stopnje sklenilo, da je v primeru iz prvega odstavka 40. člena ZOdv ob smiselni uporabi določb 402. do 404. člena ZGD-1 treba izvesti postopek prisilne likvidacije, ki ga izvede sodišče (drugi odstavek 404. člena ZGD-1). Pojasnilo je tudi, da mora pred izdajo odločbe o prenehanju družbe sodišče izvesti predhodni postopek, v katerem določi odvetniški družbi največ šestmesečni rok, v katerem mora svojo organizacijo in poslovanje uskladiti z določbami ZOdv. Glede na vse navedeno je sodišče druge stopnje pritožbi ugodilo, izpodbijani sklep razveljavilo in zadevo vrnilo sodišču prve stopnje v nov postopek.

¹⁰ Uradni list RS, št. 42/06, 60/06, 26/07 – ZSDU-B, 33/07 – ZSReg-B, 67/07 – ZTFI, 10/08, 68/08, 42/09, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13 – odl. US, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19 – ZPosS, 158/20 – ZIntPK-C, 175/20 – ZIUOPDVE, 18/21, 74/21 – ZIPRS2122-A, 29/22 – ZUOPDCE, 18/23 – ZDU–10 in 75/23.

VIRI:

- Navedene odločbe so dostopne na portalu Sodna praksa <<https://www.sodnapraksa.si/>> (31. 5. 2024).

